

Ж 14595

1998. 2.

mm

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського
Науково-теоретичний та практичний журнал

№2 1998

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

LIBRARY HERALD

Франкфуртський книжковий ярмарок

восени 1998 р. презентує показову переїзну виставку німецьких книжок в Україні - у Львові, Києві та Харкові. Заплановано показ колекції обсягом близько 2 тис. книжок, що представить актуальну програму німецьких видавництв у розрізі. Буде експонуватися також виставка про життя та творчість Бертольда Брехта. Виставку доповнить презентація німецької мультимедійної продукції та Інтернет кафе.

Першою зупинкою переїзної виставки стане Форум видавців у Львові. Тут колекція гостюватиме з 11 по 13 вересня. В доповнення до цього на міжнародному симпозиумі буде проведено робочу дискусію з питань авторських прав та законодавства про видавничу справу.

Зі Львова книжки помандрують до Києва, де з 22 вересня по 3 жовтня їх можна буде побачити в приміщенні Національного університету «Києво-Могилянська академія». Окрім того, планується цілий ряд культурних заходів у рамках проведення Днів німецької культури в співробітництві з місцевим Гете-інститутом. В основному вони орієнтовані на дітей, для яких проводимуться гуртки ілюстрацій та конкурси кращих читачів.

У рамках виставки будуть також представлені CD-ROM німецького виробництва. Для цього на час виставки заплановано розмістити Інтернет-кафе у приміщенні Києво-Могилянської академії.

Після Львова та Києва виставка переїде до Харкова, в бібліотеку Харківського державного університету, поряд з Інтернет-центром.

Партнерами Франкфуртського книжкового ярмарку під час проведення цих виставок виступають Гете-інститут у Києві, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Українська асоціація видавців та Українська бібліотечна асоціація.

Інформацію ви можете отримати за адресами:

Франкфуртський книжковий ярмарок
Іріс Клозе
тел.: 069/2102236
факс: 069/2102227
e-mail: kloze@book-fair.com

Гете-інститут у Києві
Евелін Мехтольд
тел.: +380+44/274 22 75
факс: 274 69 79
e-mail: bibl@goethe.ntu-kpi.kiev.ua

Відділ преси
тел.: 0 69 2102217
факс: 0 69 2102227
e-mail: press@book-fair.com

Відвідайте Франкфуртський книжковий ярмарок за допомогою мережі Інтернет:
www.buchmesse.de

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний та практичний журнал.
Заснований у 1993 році.

LIBRARY HERALD

Scientific and teoretical applied jornal.
Founded in 1993.

Головний редактор -
академік НАН України О.ОНИЩЕНКО

Редакційна колегія

Г.Боряк, А.Бровкін, Л.Дубровіна, Я.Ісаєвич, Л.Костенко, Л.Крушельницька, В.Омельчук, Р.Павленко, Т.Павлуша, Л.Петрова, В.Попроцька (заст. головного редактора), Т.Прокошева, Н.Солонська (заст. головного редактора), В.Китастий (Посольство США в Україні), Майкл Берд (директор Британської Ради), Мілена Клімова (директор Народної бібліотеки в Празі, Чехія), Ханна-Лора Гоншіор (Державна бібліотека, Мюнхен, Німеччина), Жанна Ласкаржевська (Бібліотека Народова, Варшава, Польща).

Редактор Л.Сушко. Художньо-технічний редактор Г.Конев. Комп'ютерна верстка Л.Климова, Т.Павлюк. Комп'ютерний набір Т.Павлюк, Л.Климова. Фотограф О.Шолудько. Переклад іноземними мовами М.Воробей, Р.Кириченко, Т.Русских.

Засновники - Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського та Національна академія наук України
Адреса редакції - 252039, Україна, Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3. НБУВ, тел. 267-48-62. National Library of Ukraine after V.Vernadsky, Kyiv-39, pr. 40-richja Zhovtnja, 3.

Свідоцтво про державну реєстрацію № 189. Передплатний індекс 74049. Друкарня Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського
© Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського

Редакція залишає за собою право виправляти мову і скорочувати статті. Редколегія та редакція можуть не поділяти думок, висловлених авторами статей. У разі передруку посилання на «Бібліотечний вісник» обов'язкове. Відхилені редколегією матеріали не рецензуються і не повертаються.

Цей і наступні номери журналу «Бібліотечний вісник» виконуються на обладнанні, придбаному коштом Міжнародного фонду «Відродження»

З М І Є Т

Методична робота бібліотек

- 6 **Свобода А.** Методична діяльність як типологічна функція національної бібліотеки (перспективи її розвитку в НБУВ)

Документальні комунікації та інформаційні технології

- 10 **Вакулєнко М.** Українська латиниця як стандартизоване доповнення до українського правопису

Бібліотеки світу

- 13 **Каліберда Н.** Організаційні структури обслуговування в національних бібліотеках (огляд)

Біобібліографія

- 19 **Матяш І.** Матеріали до біобібліографії Катерини Грушевської

Наші ювіляри

- 26 **Онищенко О., Солонська Н.** Бібліограф Лілія Беляєва

Історія бібліотечної справи

- 33 **Бандилко Л.** Бібліотечна діяльність товариства «Просвіта» на Волині (з початку ХХ ст. до 1939 р.)

До 80-річчя НБУВ

- 36 **Дідківська Г., Дегтяренко Л.** Фонд відділу зарубіжної україніки

Дарунки НБУВ

- 40 **Юхимець Г.** Благодійна акція Миколи Стратілата

Рецензії

- 42 **Іщенко Я.** Термінологічний словник з геральдики як фаховий інструмент геральдистів

- 43 **Кривенко М.** Вшанування пам'яті Івана Лозинського

- 44 **Бабич В., Загумєнна В.** Науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Історія України за 1993 р.»

- 44 **Іщенко Я.** До проблеми друкованих довідкових видань з обсягу спеціальних історичних дисциплін

Факти наукового життя. Хроніка подій

- 46 **Попроцька В.** Захист дисертацій у Спеціалізованій вченій раді Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського

- 49 **Молицька Г.** Експрес-дослідження в Тернопільській ДОУНБ

- 50 **Орач Н.** Вечір пам'яті Василя Стуса

- 52 **Кононенко В.** Проблеми використання досвіду бібліотечно-інформаційної діяльності США в Україні

- 52 **Орач Н.** Євразійський міст до НБУВ

- 53 **Олійник Н.** Гончарська книгозбірня інформує

- 54 **Пашкова В.** Бібліотека: нові часи, нові можливості

Виставки

- 56 **Наш кор.** Біла зима Володимира Сосюри (1898-1965)

C o n t e n t

Methodical Work of the Libraries

- 6 **Svoboda A.** Methodical Activity as Typological Function of the national Library (development of the NLUV)

Documental Communications and informational Technologies

- 10 **Vakulenko M.** Ukrainian Latin Alphabet as Standardized Addition to Ukrainian Orthography

Word Libraries

- 13 **Kaliberda N.** Organizational Structures of the National Libraries Service (Review)

Biobibliography

- 19 **Matiash I.** Materials to the Biobibliography of Kateryna Grushevska

Our Jubilariants

- 26 **Onyshchenko O., Solonska N.** Bibliographer Lilia Beliaieva

History of the Librarianship

- 33 **Bandyko L.** Library Activities of the Association of «Enlightment» in Volyn (beg. XX cent. to 1939)

To the 80th Anniversary of NLUV

- 36 **Didkivska G., Degtiarenko L.** Fund of the Foreign Ukrainica Department

Gifts to NLUV

- 40 **Jukhymets G.** Beneficial Action of Mykola Stratilat

Reviews

- 42 **Ishchenko Ja.** Terminological Dictionary on Heraldry as Professional Instrument of Heraldists

- 43 **Kryvenko M.** Commemoration of Ivan Lozynsky

- 44 **Babytch V., Zagumenna V.** Auxiliary Scientific Bibliographical Index «Ukraine History of 1993»

- 44 **Ishchenko Ja.** To the Problem of Printed Reference Publications on Specialized Historical Sciences.

Facts from Scientific Life. Chronicle of Events

- 46 **Poprotska V.** Defence of Theses at the Specialized Scientific Council of the National Library of Ukraine after V.I.Vernadsky

- 49 **Molitska G.** Express-Research in Ternopil SRSL

- 50 Oratch N. Vasyl Stus Commemoration Meeting
 52 Kononenko V. Problems of Adoption of Library and Information Activities of the USA in Ukraine
 52 Oratch N. Euro-Asian Bridge to NLUV
 53 Oliynyk V. Pottery Bookstore Informs

- 54 Pashkova V. Libraries: New Times. New Possibilities
Exhibitions
 56 Our corr. White Winter of Volodymyr Sosiura

I n h a l t

- Methodische Arbeit der Bibliotheken*
 6 Swoboda A. Methodische Tätigkeit als typologische Funktion der Nationalbibliothek
- Dokumentarische Kommunikation und Informationstechnologien*
 10 Wakulenko M. Ukrainische Latein als standardisierte Ergänzung für die ukrainische Rechtschreibung
- Bibliotheken der Welt*
 13 Kaliberda N. Organisatorische Strukturen der Dienstleistungen in Nationalbibliotheken. (Übersicht).
- Biobibliographie*
 19 Matjasch I. Materialien zur Biobibliographie von Kateryna Hruschewska
- Unsere Jubilare*
 26 Onyschtschenko O., Solonska N. Bibliographin Lilija Beijaewa
- Geschichte des Bibliothekswesens*
 33 Bandylo L. Bibliothekarische Tätigkeit der Gesellschaft «Prosvita» in Wolynien. (Anfang des 20. Jh. bis zum Jahre 1939)
- Zum 80. Jahrestag der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine*
 36 Didkiwska H., Dehtjarenko L. Materialien der Abteilung für ausländische «Ucrainica».

- Geschenke für Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine*
 40 Juchymcz H. Die wohltätige Aktion von Mykola Stratilat
- Rezensionen*
 42 Ischtschenko Ja. Wörterbuch der heraldischen Terminologie als Fachwerkzeug der Heraldiker
 43 Krywenko M. Die Ehrung zum Andenken an Ivan Losynsky
 44 Babytsch W., Sahumenna W. Wissenschaftlich-bibliographischer Verzeichniss «Geschichte der Ukraine 1993»
 44 Ischtschenko Ja. Zur Problem der gedruckten Nachschlagewerke im Bereich «Geschichte»
- Fakten aus wissenschaftlichen Leben. Chronik der Ereignisse.*
 46 Poprozka W. Promotionen in dem Spezialisierten Wissenschaftlichen Rat der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine
 49 Molizka H. Express-Forschung in der Ternopoler Staatlichen Gebietsbibliothek
 50 Oratsch N. Wasyl Stuss' Gedächtnisabend zum Ehren
 52 Kononenko W. Probleme der Erfahrungsnutzung der bibliothekarisch - informativen Tätigkeiten der USA in der Ukraine
 52 Oratsch N. Europa - Asien - Brücke bis zur Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine
 53 Oliynyk N. Buchersammlung aus dem Topferwesen
 54 Paschkowa W. Bibliotheken: neue Zeiten, neue Möglichkeiten
- Ausstellungen*
 56 Unser Berichterstatter. «Der weisse Winter» von Wolodymyr Sosiura

S o m m a i r e

- Le travail méthodique des bibliothèques*
 6 Svoboda A. L'activité méthodique en tant que fonction typologique de la bibliothèque nationale
- Les communications documentaires et les technologies informatiques*
 10 Vakoulenko M. L'alphabet latin ukrainien comme complément standardisé à l'orthographe ukrainienne
- Bibliothèques du monde entier*
 13 Kaliberda N. Les structures d'organisation des services dans les bibliothèques nationales (tour d'horizon)
- Biobibliographie*
 19 Matiach I. Matériaux sur la biobibliographie de Kateryna Grouchevska
- Anniversaires*
 26 Onychtchenko O., Solonska N. Lilia Bélaieva, bibliographe
- Histoire de la bibliothéconomie*
 33 Bandylo L. L'activité des bibliothèques de la Société «Prosvita» en Volhynie (du début du XXe siècle à 1939)
- A l'occasion du 80e anniversaire de la BNVU*
 36 Didkivska G., Degtiarenko L. Le fonds du département de l'ukrainika étrangère

- Les dons à la BNVU*
 40 Youkhymets G. Une action de bienfaisance de Mykola Stratilat
- Comptes rendus*
 42 Ichtchenko Ya. Dictionnaire terminologique de l'héraldique en tant qu'outil pour les héraldistes
 43 Kryvenko M. A la mémoire d'Ivan Lozynsky
 44 Babytsch V., Zagoumenna V. L'index bibliographique scientifique de «L'histoire de l'Ukraine en 1993»
 44 Ichtchenko Ya. Du problème des ouvrages de référence dans le domaine des disciplines historiques spécialisées.
- Faits de la vie scientifique. Chronique des événements.*
 46 Poprotska V. La soutenance de thèses au Conseil scientifique spécialisé de la Bibliothèque Nationale Vernadsky d'Ukraine
 49 Molitska G. Recherche-express à la Bibliothèque scientifique universelle régionale d'état de Ternopil (la BSURE)
 50 Oratch N. La soirée du souvenir de Vasyl Stouss
 52 Kononenko V. Les problèmes de la mise en oeuvre en Ukraine de l'expérience de travail des activités bibliothéco-informatiques aux Etats-Unis
 52 Oratch N. Un pont eurasiatique jeté à la BNVU
 53 Oliynyk N. La bibliothèque de Gontchar informe
 54 Pashkova V. Bibliothèques : à temps nouveaux, possibilités nouvelles
- Expositions*
 56 Notre envoyé spécial. L'hiver blanc de Volodymyr Sossiura

A. Svoboda. Methodical Activity as Typological Function of the National Library (Development of the National Library)

Methodological work of the libraries i. e. development of methods, which is characteristic both for research and practical activities is based on scientific research of practice; methodologist serves as intermediary between it and science, its achievements are implemented into practice and scientists receive social task of solving the urgent problems.

As managing part of management work the methodological work has various forms from forming up the longtermed forecast of the librarianship development in the country, region, separate library to expert opinion to concrete worker or library in implementation of new technologies, organization of servicing the separate readers' group on any field of functioning. Research, analytical, informational and pedagogical functions are realized by it. But with democratization of our society, the task and goal of the methodological work is undergone deep changes, What kind of service should methodological service of the libraries be in new independent Ukraine. This vital question is analised in the article.

M. Vakulenko. Ukrainian Latin Alphabet as Standardized Addition to Ukrainian Orthography

The author gives an answer how to write down Ukrainian texts in international communication, e.g. in library catalogues, citation indexes and other information banks. He touches upon the approaches to text reflection which plays an important role in official communiques and papers.

The usage of its own Latin alphabet is proposed (equivalent latinized alphabet of this language by means of transliteration - similar to the Serbo-Croatian language) as it is used in civilized world. It is told about the achievements of terminological commission on natural sciences of Taras Shevchenko Kyiv University.

N. Kaliberda. Organizational Structures of the National Libraries Service (Review)

Modern Trends in the Development of Functions and Organizational Structure of The National Libraries Service.

The development of social and productional functions of the native and foreign libraries is stipulated by the condition of science, education, economics, culture, technique, social relations.

The complex process influences the evolution of information needs which in its turn stimulates the search of optimization ways of the libraries service system, improvement of their structure, creation of the most conducive conditions for meeting scientific, practical cognitive, cultural, educational readers' de-

mands, for effective library funds usage. In different periods of history they have been reflecting the change of the library service system while being transformed in their contents. The article traces the main original library functions which have remained unchanged and secondary ones (educational, cultural, practical, recreational, esthetical, etc.) stipulated by the nature and conditions of its work. The most wide by spread is the combined structure of the libraries (e.g. NLUV) which combines functional, sectoral, specific and other principles.

I. Matiash. Materials to the Biobibliography of Kateryna Grushevskya

The development of Grushevsky studies as separate science contributes to returning from oblivion the name of the daughter of the prominent Ukrainian historian M.S. Grushtvsky. Kateryna Grushevskya, who was a culturologist, sociologist, ethnographer, folklorist, member of "Enlightment" Association, editor of scientific annual "Initial Citizenship and its survivals in Ukraine".

The article touches upon the biography of the researcher and bibliographical index of her works.

O. Onyshchenko, N. Solonska. Bibliographer Lilia Beliaieva

Ukrainian bibliography has specific features of formation, development, it goes its own way. It has always been the solid basement of powerful scientific academic schools of Ukraine and necessary starting point for any scientific work at the same time. As a rule one starts literate exhaustive research quest from bibliography. During many years Vernadsky CSL (NLUV now) has been the leader of this field in the republic; it has coordinated all bibliographical work of the Academy of Sciences of Ukraine. This period, this work is connected with the name of bibliographer Lilia Vikentivna Biliaieva, who celebrated her jubilee. She has managed to retain her professional objectivity, honesty and adherence to principle. High professional level can be an example for colleagues and beginners, the subject of analysis and following, evidence of existence of the professional bibliography school in Ukraine.

L. Bandylo. Library Activities of the Association of «Enlightment» in Volyn (beg. XX cent. to 1939)

In Volyn where in the first half of the XX cent. due to the double oppression of Russian Empire and Polish Government the need for Ukrainian book was felt deeply the activities of the Association of «Enlightment» was particularly necessary, especially in the field of librarianship. Libraries and reading huts organized by it often gave the only chance to use the literature in Ukrainian. There were introduced the different book service: travelling libraries, cooperative bookshops, publishing activities had been initiated. All this,

the autor proved was the Association of «Enlightment» educational activities.

G. Didkivska, L. Degtiarenko. Fund of the Foreign Ukrainica Department

The concept of the national library cherished by the founders of the first Ukraine national Library and taken as a basis for its foundation in 1918 has more or less been realized during eight decades of its existence. The library has been fulfilling its function of a national one even under the conditions of total destruction of Ukrainian Culture. From 1919 through 1996 the library wasn't named national though actually has carried out those functions. All-nation character of the National Library of Ukraine after V.I. Vernadsky is proved by its funds. The every funds are the part of the national idea that has come into life.

Inhalt

Alla Swoboda. Methodische Tätigkeit als typologische Funktion der Nationalbibliothek. (Perspektiven ihrer Entwicklung in der Wernadsky-Nationalbibliothek)

Methodische Arbeit der Bibliotheken, d. h. die Ausarbeitung der Methodik der Erforschungs-, - und praktischer Tätigkeit eigen ist, wird auf der Grundlage der wissenschaftlichen Forschungen der Praktik aufgebaut. Ein Methodist wirkt als Vermittler zwischen dieser Tätigkeit und der Wissenschaft, ihre Errungenschaften werden in der Praxis angewandt und Wissenschaftler erhalten einen Sozialauftrag zur Lösung der angereiften Problemen.

Als Teil der Verwaltungstätigkeit hat die methodische Arbeit unterschiedliche Formen - von der langfristigen Prognostizierung der Entwicklung des Bibliothekswesens im Lande, in der Region oder in einzelner Bibliothek zur Beratung an einen konkreten Mitarbeiter oder an eine konkrete Bibliothek hinsichtlich neuer Technologien oder bei der Leserbedienug in einem konkreten Bereich. Dabei werden analytische, informationelle, pädagogische Funktionen realisiert.

Mit Demokratisierung unserer Gesellschaft verändern sich grundsätzlich die Aufgabe und Bestimmung der methodischen Arbeit. Wie soll der methodische Dienst der Bibliotheken in der neuen unabhängigen Ukraine sein? Gerade dieses für heute akute Problem wird in dem Artikel überprüft.

Maksym Wakulenko. Ukrainische Latein als standardisierte Ergänzung für die ukrainische Rechtschreibung

Der Autor gibt eine Antwort auf die Frage, wie man ukrainische Texte während der internationalen Kontakte aufschreiben soll, zum Beispiel in den Bibliothekskatalogen, Index-Citation und anderen Datenbanken? Es werden auch die Fragen der Darstellung des Textes erörtert, was eine wichtige Rolle in den offiziellen Nachrichten und Dokumenten spielt.

Man schlägt die Anwendung der eigenen Lateinschrift (des lateinisierten Alphabetes für die ukrainische Sprache auf Prinzipien der Transliteration analogisch zu serbokroatische Sprache) vor, wie es in zivilisierten Welt üblich ist. Es handelt sich auch um die Errungenschaften in diesem Bereich der terminologischen Kommission für Naturwissenschaften der Kiewer Schewtschenko-Universität.

Nadija Kaliberda. Moderne Tendenzen der Entwicklung der Funktion und der Organisationsstruktur der Betreuung in den Nationalbibliotheken

Die Entwicklung der sozialen und produktiven Funktionen der inländischen und ausländischen Bibliotheken wird von dem Entwicklungszustand der Wissenschaft, Bildung, Wirtschaft, Kultur, Technik und gesellschaftlichen Beziehungen bedient. Dieser komplexe Prozess wirkt auf

die Evolution der Informationsbedürfnisse ein, was weiter Optimierungswegen des bibliothekarischen Bedienungssystems, die Vervollkommung ihrer Struktur, die Schaffung der günstigsten Bedingungen für die Deckung der Wissenschafts-, Produktions-, Erkenntnis- und Ausbildungsbedürfnisse der Leser und auch der rationellen Bibliotheksbestandsnutzung stimuliert.

In unterschiedlichen historischen Perioden widerspiegeln sie die Veränderung des Systems der Bibliotheksbedienug, wobei sie sich selbsttransformieren.

In diesem Artikel werden die Hauptfunktionen der Bibliothek verfolgt, welche unveränderlich bleiben und auch die Begleitumstände, wie (bildende, kulturelle, erziehende, produktive, recreative, ästhetische usw.), die vom Sinn und Arbeitsbedingungen ihrer Tätigkeit bedient werden. Am verbreitetsten ist eine kombinierte Bibliotheksstruktur (zum Beispiel Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine), die funktionale bereichsbezogene und andere Aufbauprinzipien vereinigt.

Iryna Matjasch. Materialien zur Biobibliographie von Kateryna Hruschewska

Die Entwicklung des Hruschewsky - Wesens als separaten Wissenschaftsbereich hat dem Rückkehr aus der Vergessenheit des Namens der Tochter des hervorragenden ukrainischen Historikers Mychajlo Hruschewsky - Kateryna Hruschewska ermöglicht. Sie ist uns als Kulturologin, Soziologin, Etnographin, Folkloristin, Mitglied des Verbandes «Prosvita», Redakteurin des wissenschaftlichen Jahrbuches «Ursprüngliche Staatsangehörigkeit und ihre Überbleibsel in der Ukraine» bekannt.

In dem Artikel werden Lebensbeschreibung von K.Hruschewska und eine Bibliographie ihrer Werke angegeben.

Olexij Onyschenko, Natalija Solonska. Bibliograph Liliya Beljaewa

Die ukrainische Bibliographie hat spezifische Züge bei ihrer Entstehung und Entwicklung, sie geht ihren eigenartigen Weg. Sie war immer ein festes Fundament der bekannten akademischen Schulen der Ukraine und gleichzeitig ein notwendiger Ausgangspunkt für jegliche wissenschaftliche Forschungen. In der Regel beginnt mit der Bibliographie eine gründliche Erforschungsarbeit. Im Laufe von mehreren Jahren war die Zentrale wissenschaftliche Bibliothek in führender Position in diesem Bereich in der Ukraine, sie koordinierte die ganze bibliographische Arbeit der Akademie der Wissenschaften der Ukraine. Diese Periode, diese Arbeit lässt sich von dem Namen der Bibliographen Liliya Wikentjewna Beljaewa nicht trennen, die im Januar 1998 ihr 70. Jahrestag begangen hat. Sie hat es gemeistert ihre berufliche Objektivität, Ehrlichkeit und Prinzipientreue zu bewahren. Ihre hohen Fachkenntnisse sind ein Muster Kollegen und Anfänger, sie sind Material für Analyse und Beispiel; ihre Kenntnisse zeugen von dem

Vorhandensein in der Ukraine liene: eigenen bibliographischen Schule.

Lilija Bandyko. Bibliothekarische Tätigkeit der Gesellschaft «Prosvita» in Wolynien (Anfang des 20 Jh. bis zum Jahre 1939)

In Wolynien, wo man in der ersten Hälfte des XX Jahrhunderts durch das Doppeljoch - seitens des Russischen Reiches und der polnischen Macht einen grossen Mangel an ukrainischen Buch spürte, war die Tätigkeit des Verbandes «Prosvita» besonders aktuell und nämlich im Bibliothekswesen. Die von ihm organisierte Lesehäuser waren für Ukrainer die einzige Möglichkeit die Literatur zu lesen, die ukrainisch gedruckt wurde.

Es wurden verschiedene Formen der Bedienung eingeführt: «Wanderbibliotheken», kooperative Buchhandlungen und man hat mit der Verlagstätigkeit angefangen. Das alles, beweist die Autorin, war eine bedeutende Errungenschaft der Aufklärungstätigkeit des Verbandes «Prosvita».

Halyna Didkivska, Larisa Dehtjarenko. Bestand der Abteilung für ausländische Ucrainica

Das Konzept der Nationalbibliothek haben die Gründer der ersten in der Ukraine Nationalbibliothek noch in der Zeit ihrer Schaffung (1918) festgelegt und man hat diese Idee im Laufe von achtzig Jahren der Existierung dieser Bibliothek realisiert. Ihre Bestimmung erfüllte die Nationalbibliothek konsequent sogar in der Zeit der totalen Vernichtung der ukrainischen Kultur. Seit 1919 bis 1996 hiess die Bibliothek nicht «Nationalbibliothek», obwohl sie solche Funktionen erfüllte. Die Bücherbestände bestätigen den allgemeinationalen Charakter der Wernadsky-Nationalbibliothek. Gerade diese Bücherbestände sind ein Teil der Implementierung der Nationalidee.

Seit dem September 1991 funktioniert in der Bibliothek die neugeschaffene Abteilung für ausländische Ucrainica. In diesem Artikel handelt es sich um Reichtum und Besonderheiten dieser Abteilung.

A. Svoboda. L'activité méthodique en tant que fonction typologique de la bibliothèque nationale (perspectives de son développement à la BNJU)

Le travail méthodique des bibliothèques c'est-à-dire l'élaboration de la méthode propre à favoriser les activités de recherches scientifiques et pratiques est fondé sur la base des études scientifiques de la pratique, le méthodiste sert d'intermédiaire entre celle-ci et la science, et ses acquis sont introduits dans la pratique, et les savants reçoivent une commande sociale pour l'étude des problèmes venus à maturité. Faisant partie du travail administratif, le travail méthodique a des formes variées: de l'élaboration d'un pronostic à long terme du développement de la bibliothéconomie dans le pays, dans une région, dans une bibliothèque donnée aux consultations offertes à un personnel concret où à une bibliothèque avec mise en oeuvre des technologies nouvelles, organisation de la desserte d'un groupe particulier de lecteurs dans n'importe quelle direction concrète de fonctionnement. Se trouvent ainsi parallèlement réalisées les fonctions scientifiques, analytiques, informatives et pédagogiques. Mais avec la démocratisation de notre société, les tâches et la vocation du travail méthodique se trouvent fondamentalement modifiées. Quel devra être le service méthodique des bibliothèques de l'Ukraine nouvelle et indépendante?

C'est cette question actuelle qui est analysée dans l'article.

M. Vakoulenko. L'alphabet latin ukrainien comme complément standardisé à l'orthographe ukrainienne

L'auteur donne la réponse à la question de savoir comment rendre des textes ukrainiens dans les rapports internationaux, par exemple, dans les catalogues des bibliothèques, les citations-index et des autres banques de données. Il examine les approches de la reproduction du texte ce qui joue un grand rôle dans les messages et les documents officiels. Il est proposé d'utiliser un alphabet latin adapté (c'est-à-dire un alphabet latinisé, équivalent à ladite langue, selon le principe de la translittération, par analogie avec la langue serbo-croate), comme il est admis dans le monde civilisé. L'article évoque les succès obtenus dans cette question par la commission terminologique pour les sciences naturelles de l'Université nationale Tarass Chevtchenko de Kyïv.

I. Matiach. Matériaux sur la biobibliographie de Kateryna Grouchevska

Le développement de la «grouchevskologie» en tant que science particulière a contribué au

retour du nom de la fille de l'éminent historien ukrainien M.S.Grouchevsky, Kateryna Grouchevska, culturologue, sociologue, ethnographe, folkloriste, membre de la société "Prosvita", rédacteur de l'annuaire scientifique «La citoyenneté primitive et ses survivances en Ukraine». L'article propose la biographie de la savante et l'index bibliographique de ses travaux.

O. Onychchenko, N. Solonska. Lilia Béliaéva, bibliographe

La bibliographie ukrainienne a des traits spécifiques de développement et avance dans une voie qui lui est propre. Elle a toujours été le fondement solide des puissantes écoles scientifiques académiques de l'Ukraine et en même temps le point de départ nécessaire de n'importe quels travaux scientifiques. En règle générale, c'est par la bibliographie que commence une recherche scientifique compétente et complète.

Pendant bien des années la BSC Vernadsky (à présent la BNJU) a été le chef de file de cette branche dans la république et a coordonné le travail tout bibliographique de l'Académie des sciences de l'Ukraine. Cette période et ce travail sont inséparables du nom de la bibliographe Lilia Vikentiïvna Béliaéva, qui au mois de Janvier 1998 a célébré son jubilé. Elle a su conserver son objectivité, son honnêteté professionnelle et sa fermeté sur les principes. Son haut niveau professionnel est un modèle pour les collègues, les débutants, un objet d'analyse et un exemple le témoignage de l'existence en Ukraine, d'une école professionnelle originale de bibliographes.

L. Bandylo. L'activité des bibliothèques de la société "Prosvita" en Volhynie (du début du XXe siècle à 1939)

En Volhynie, où dans la première moitié du XXe siècle à cause du double joug de l'empire russe et du pouvoir polonais la pénurie du livre ukrainien se faisait particulièrement sentir, l'activité de la société "Prosvita", notamment dans le domaine de la bibliothéconomie, vint singulièrement à point. Les bibliothèques et les maisons de lecture organisées par elle furent souvent pour les citoyens ukrainiens l'unique possibilité de se servir de la littérature écrite en langue ukrainienne.

Furent introduites des formes variées de desserte bibliothèques itinérantes, bibliothèques coopératives; une activité éditoriale prit naissance.

Tout cela comme le montre l'auteur de l'article, fut le résultat marquant de l'activité civilisatrice de la société "Prosvita".

G. Didkivska, L. Dégtiarenko. Le fonds du département de l'ukrainika étrangère

La conception de la bibliothèque nationale,

élaborée par les fondateurs de la première Bibliothèque nationale en Ukraine, fondée en 1918 fut dans une plus ou moins grande mesure mise en oeuvre au cours des huit décennies de son existence. La Bibliothèque nationale a rempli sa destination de façon conséquente même dans les conditions de la destruction totale de la culture ukrainienne. De 1919 à 1996 la bibliothèque n'était pas qualifiée de nationale, bien qu'en réalité elle ait rempli de telles fonctions. Ses fonds confirment, incontestablement le caractère national de la Bibliothèque Nationale Vernadsky d'Ukraine. Il s'agit d'une partie de la réalisation de l'idée nationale.

A partir de septembre 1991 la bibliothèque compte un nouveau département consacré à l'ukrainika étrangère. L'article évoque la richesse et les particularités de ce fonds.

Алла Свобода,

ученій секретар

Інформаційної бібліотечної ради НАН України

Методична діяльність як типологічна функція національної бібліотеки

(перспективи її розвитку в НБУВ)*

Методична робота бібліотек, тобто розробка методики, що притаманне й науково-дослідній, і практичній діяльності, будується на основі наукових досліджень практики; методист служить посередником між нею та наукою, її досягнення запроваджують у практику, а вчені одержують соціальне замовлення на розробку назрілих проблем.

Як органічна частина управлінської праці методична робота має різноманітні форми - від укладання довготривалого прогнозу розвитку бібліотечної справи в країні, регіоні, окремій бібліотеці до консультації конкретному працівникові чи бібліотеці із запровадження нових технологій, організації обслуговування окремої групи читачів, з будь-якого конкретного напрямку функціонування. При цьому реалізуються дослідницькі, аналітичні, інформаційні, педагогічні функції. Але з демократизацією нашого суспільства завдання і призначення методроботи ґрунтовно змінюються. Якою ж повинна бути методична служба бібліотек незалежної України? Саме це актуальне питання і аналізується в статті.

методичні центри мережі відомчих та галузевих бібліотек. На горизонтальному рівні державні бібліотеки координували роботу галузевих і відомчих методцентрів. Як правило, бібліотекам підвідомчої мережі за своїми напрямками функціонування допомагали всі відділи бібліотеки - методичного центру, а планували, аналізували, організовували й координували цю роботу науково-методичні підрозділи.

Однак єдності щодо трактування поняття «науково-методична робота» в СРСР не було досягнуто. На Заході цей термін взагалі не прижився. Там мало місце консультування, експертиза, стандартизація, перспективне планування тощо.

Як типологічну функцію національної бібліотеки (НБ) методичну роботу в 1954 р. законодавчо закріплено в СРСР, дещо пізніше - в бібліотечному законодавстві інших соціалістичних країн. Але потреба в підживленні досвідом національної

бібліотеки як професійно найпотужнішої відчувалася не тільки в Україні, а й в усьому світі. Про це свідчать і критика НБ з боку громадськості за те, що ті не поширюють свої прийоми й методи роботи на інші бібліотеки країни (зокрема Бібліотека Конгресу та Британська бібліотека), і дискусії на міжнародних семінарах, і особливий інтерес іноземних бібліотекарів до взаємовідносин Державної бібліотеки ім. В.І.Леніна з бібліотечною мережею колишнього Союзу. ДБЛ була першою НБ, котра відгукнулася на цю потребу. В процесі здійснення методичної функції зародилася й виникла науково-дослідницька, що ставила за мету дати наукову базу для вдосконалення національної бібліотечної системи. Цю функцію швидко визнали в НБ соціалістичних і капіталістичних країн.

Щодо реалізації методичної функції. У структурі більшості НБ зарубіжних країн, побудованих за функ-

У колишньому Радянському Союзі існувала чітка структура методичної служби. За вертикаллю: Національна бібліотека країни → республіканські бібліотеки → обласні → центральні районні та міські методичні центри. За такою ж схемою -

* В основу статті покладено доповідь, прочитану на засіданні Вченої ради НБУВ

ціональним принципом, немає спеціальних методичних підрозділів, а сам термін «методична робота», ще раз підкреслимо, не прижився в міжнародному масштабі. Однак під час анкетувань, проведених на сесіях ІФЛА, на запитання, чи виконує НБ методичні функції, спочатку тільки Швеція, Аргентина, Данія, Перу, Сінгапур та Ямайка відповіли ствердно, і лише через десять років уже 40 бібліотек визнали, що їхня координаційна робота має консультативний характер, тобто, по суті, підтвердили методичні функції.

За термінологічною відмінністю стоїть принципово інше наповнення цієї функції. Консультативна допомога в західних країнах стосується, в основному, бібліотечної технології. Тобто йдеться про добровільність її одержання. Обов'язком вона є тільки для самої НБ.

Концепція методичної допомоги в радянській інтерпретації - насамперед зміст, ідеологічна наповненість роботи бібліотек, їх обов'язковий обов'язок.

Активніше методичні функції НБ зарубіжних країн реалізуються з 80-х років, коли там широко стали запроваджуватися нові технології, а для створення єдиної національної бібліотечно-інформаційної мережі необхідно було уніфікувати бібліотечні та інформаційні процеси для полегшення обміну інформацією.

Зміни в підході до методичної роботи НБ зарубіжних країн спричинили структурні перетворення. У Британській бібліотеці, приміром, спеціальний сектор розробляє та здійснює заходи, спрямовані на поширення в книгозбірнях результатів впроваджуваних НБ досліджень і практичної реалізації їхніх рекомендацій.

У Бібліотеці Конгресу США в 90-ті роки в результаті реорганізації структури при директорі створено групу менеджменту, завдання якої - розвивати політику та стратегічне планування в загальнобібліотечному масштабі і через Службу культурних зв'язків поширювати досвід та методи цієї бібліотеки в країні.

Доки Захід активно розвивав методичну діяльність як справжню інновацію в світовому бібліотекознавстві, наші вітчизняні бібліотекознавці на перебудовчій хвилі огульно відхрещувалися від свого ж досвіду.

З кінця 80-х років на сторінках

професійної преси постсоціалістичних країн методисти викриваються як провідники догматичної ідеології, що переросло з часом у гострі суперечки щодо призначення, змісту роботи, структури, шляхів перебудови методичних служб.

Одні гаряче доводили, що ті служби принесли більше шкоди, ніж користі, позаяк життя за єдиними рекомендаціями сковувало творчу ініціативу бібліотекарів, вело до знеособлення праці, одноманітності бібліотек, сприяло пристрасті до цифр, планів, звітів, не потрібних нікому, крім ретроградів-методистів.

Інші, не менш завзято, заперечували й доводили, що у великій країні, де держава планомірно створювала мережу бібліотек і не було достатньої кількості професійно підготовлених кадрів, організація методичних центрів була життєвою необхідністю. Ті відіграли позитивну роль у розробці концепції бібліотечного будівництва, обґрунтуванні його принципів, форм, методів, запровадження наукових результатів та технологічного досвіду, підвищенні кваліфікації тисяч бібліотекарів.

Вони слушно зауважують, що методична служба і в минулому, і сьогодні залишається досить гнучкою, і залежно від потреб часу, від завдань бібліотек визначає пріоритети в методичній роботі. Крім бібліотекарів-практиків, не доходять згоди в цьому питанні визнані, всіма шановані російські теоретики-бібліотекознавці Бачалдін, Фонотов, Гріханов, Ванеев, Столяров, Басов, Авраєва, Сулова, Садоф'єва, Семєнова та ін.

Дискусія спричинена тим, що притаманні нашому суспільству застійні явища не обійшли й бібліотечну справу, а особливо чітко виявилися в методичній роботі, яка завжди визначала стан усієї галузі. Бібліотеки ж на той час вичерпали можливості традиційних форм і методів діяльності.

Досягнення якісно нового рівня бібліотечного обслуговування було пов'язане із запровадженням принципово нових технологій, автоматизованих бібліотечно-інформаційних мереж. Бібліотекарі-методисти переважно не мають знань, достатніх для того, щоб допомогти у оволодінні комп'ютерною технікою.

З перебудовчими віяннями бібліотекам довелося пережити кризу мети. Раптом виявилось, що бібліотечні фонди, зміст пропаганди книги відбивають застарілі соціальні стереотипи, що відкидаються, а нові ідеали ще не сформовані, тобто для методистів і тут утворився вакуум.

Буваючи за кордоном, спеціалісти переконалися, що там взагалі немає методичних підрозділів, але не зуміли або не захотіли глибоко проаналізувати ситуацію. Річ у тім, що на Заході, в США дуже гнучка система професійної освіти, а це дає можливість швидко реагувати на потреби практики. А ще там жорстко витримується принцип неперервності професійного функціонально-орієнтованого навчання. Його традиційно протягом століть перебрали на себе численні бібліотечні асоціації самостійно або, частіше, у взаємодії з місцевими органами управління та національними бібліотеками. До того ж публічні, наукові, вузівські, шкільні бібліотеки мають свої професійні видання. І все одно консалтингові служби там існують, але це управлінське консультування, і здійснюється воно досвідченими управлінцями-менеджерами бібліотечної справи.

У нас же було декларативно заявлено, що в усіх бідах бібліотек винен диктат методистів і, посилячись на досвід Заходу, вимагалось відмінити методичні підрозділи або переорієнтувати їх на відділи консалтингу та моніторингу, менеджменту, маркетингу, тобто у відділи з урізаними, порівняно з методичними відділами, функціями. Адже діяльність методичного відділу завжди орієнтувалася на мережу бібліотек, а маркетингової служби - на фінансове забезпечення своєї бібліотеки.

Суперечки щодо методичної роботи тривають. Щоправда, тепер спірники, в основному, уникають крайнощів, дедалі частіше згоджуються, що, з огляду на місцеву специфіку і традиції, треба переймати все найкраще з нашого минулого, з досвіду закордонних бібліотек та бібліотечних служб.

Сьогодні дискутують переважно щодо того, чи рекомендації методичного центру обов'язкові, чи їх можна віднести до розряду побажань, порад, тобто чи виконують методисти управлінські функції? На

нашу думку, найраціональнішим є підхід М.С.Карташова. Він вважає, що там, де йдеться про методичні дії НБ, пов'язані із забезпеченням умов для бібліотечної взаємодії, скажімо, при створенні єдиної АБІС, зведених каталогів - методичні дії повинні мати обов'язковий характер (функція управління) і регламентуючу основу. У решті випадків надмірна регламентація породжує формалізм. У бібліотекаря має бути можливість вибору, особистого осмислення, коли йдеться про рекомендації щодо організації та змісту роботи бібліотек, удосконалення професійного рівня. Важко раціонально поєднати обов'язкові та рекомендаційні аспекти методичної функції НБ.

Головні завдання методичної діяльності НБУВ доволі чітко окреслені в її Положенні та Уставі.

Першочерговим обов'язком НБ як установи загальнодержавної ваги є окреслення перспектив розвитку бібліотечної справи, підготовка проєктів урядових рішень, законів та підзаконних актів щодо розвитку цієї галузі. Як науково-методичний центр бібліотек усіх систем і відомств НБ має об'єднати зусилля вчених та практиків великих наукових бібліотек, вищих і середніх спеціальних навчальних закладів з метою створення державної бібліотечної політики, координувати їхні дії щодо її реалізації, приступити до стандартизації та вироблення термінології.

Відсутність виваженої бібліотечної політики нині гостро відчувають бібліотеки всіх міністерств і відомств, позаяк прийнятий 1995 р. «Закон України про бібліотеки та бібліотечну справу» має неконкретний, декларативний характер, а підзаконні акти, котрі б сприяли практичному вирішенню задекларованих положень, не розробляються.

Нескоординованість бібліотечної політики особливо згубна для стану інформатизації бібліотек. Нині ніхто не керує процесом прийняття рішень у ключових напрямках: створення власної національної інформаційної бази, стандартизації інформаційного та лінгвістичного забезпечення автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи України.

Ні державне законодавство в галузі книгозабезпечення бібліотек,

ні система їх комплектування не гарантують створення вичерпного репертуару національного бібліотечно-інформаційного фонду (одержання обов'язкового примірника приватних та кооперативних видавництв; повноти комплектування малотиражними відомчими виданнями, препринтами, матеріалами наукових конференцій, з'їздів, симпозіумів; документами, виданими малими тиражами на настільних видавничих системах, патентами, стандартами, проектно-технологічною документацією, звітами про науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, депонованими рукописами, неопублікованими перекладами тощо).

Національна бібліотека країни згідно з Уставом може й повинна виступити з пропозиціями, які б забезпечили нагляд за виконанням Постанови Кабміну про обов'язковий примірник, передбачили в Законі про нього механізми виконання цього документа, порушили питання про створення національного депозитарію так званої сірої літератури, депозитарію комп'ютерних файлів первинних документів, тобто фактично координувати зусилля по створенню розподіленого національного бібліотечно-інформаційного фонду - основи міжнародного інформаційного обміну. Сучасні інформаційні технології запроваджуються безсистемно. Процеси автоматизації в бібліотеках держави відбуваються відокремлено, закупляються різні, в основному дешеві та несумісні програми й технологічні засоби, не враховується необхідність створення загальних комунікативних мереж. По суті, сьогодні переважає локальна автоматизація окремих технологічних процесів, окремих бібліотек, окремих відомчих мереж.

Тим часом сучасні інформаційні технології докорінно змінюють у бібліотеці та бібліотечній справі все - від підходів до формування Національного бібліотечного фонду, зокрема й фонду НБ, до організації роботи всередині кожної конкретної бібліотеки: технології комплектування, обробки, обліку, організації обслуговування, інформаційного забезпечення, змінюють вимоги до професійних навичок та умінь бібліотекаря, а звідси й до системи вузівської підготовки й

організації безперервної професійної освіти.

Завдання НБ як методичного центру бібліотек усіх систем та відомств - забезпечити уніфікований підхід до організації ефективного інформаційного обміну.

Серед пріоритетних напрямів діяльності НБУВ як методичного центру бібліотек країни має бути прискорення створення їх основного інформаційного ресурсу - зведеного електронного каталогу бібліотек України, національної бібліографії як компонента світового документного фонду, проведення системи заходів з підвищення комп'ютерної культури, навчання і читачів, і бібліотечних працівників користувачьким функціям високого рівня, вихованню в останніх психологічної готовності до ролі інформаційних посередників та консультантів.

І водночас НБ як бібліотечна установа універсального профілю має виконувати просвітницькі, освітні завдання, стати центром пропаганди культури читання, вміння працювати з книгою; впливати на раціональне розміщення мережі бібліотек, щоб забезпечувати всім категоріям населення рівні можливості доступу до книг та інформації.

Вироблення правильної стратегії розвитку бібліотек потребує підвищення рівня бібліотекознавчих і книгознавчих досліджень, насамперед визначення нових функцій бібліотеки як соціального інституту в інформаційному суспільстві, що інтенсивно розвивається, поглибленого аналізу інформаційної поведінки різних категорій читачів з метою вдосконалення управління інтелектуальними ресурсами.

Але методист, сказавши **що робити**, має спробувати відповісти на запитання **як робити**.

Щоб реалізувати перераховані тут напрями методичної діяльності НБУВ, потрібна спрямованість усього колективу Бібліотеки, координація зусиль великих наукових книгозбірень - методичних центрів своїх мереж. Сьогодні в світі немає бібліотеки, яка могла б одна вирішувати всі аспекти формування національного бібліотечного фонду, всі сільові питання, проблеми інформатизації книгозбірень тощо. Тільки на корпоративній основі, розмежовуючи

обов'язки та об'єднавши зусилля бібліотек - методичних центрів своїх мереж, Книжкової палати, Інституту науково-технічної та економічної інформації, державної комісії з інформатизації, міністерств культури та мистецтв, освіти, інформації, Держстандарту та інших установ, можна досягти прогресу в бібліотечній справі. Адже в Україні є чимало бібліотек, які мають багаторічний досвід методичної роботи.

Створена в 1918 р. як Національна бібліотека Української Держави, наша Бібліотека з перших кроків стала для книгозбірень республіки школою практичного бібліотекознавства і впродовж десятиліть залишалася осередком бібліотечної науки, організаційним та координаційним центром. Всенародна бібліотека оперативно розв'язувала теоретичні та практичні проблеми класифікації і каталогізації, вивчення читача, організації його обслуговування, формування фондів, створення довідково-пошукового апарату, розвитку наукової бібліографії; узагальнювала цей досвід у підручниках, навчальних і наочних посібниках, поширювала його на всі книгозбірні України. За ініціативою Бібліотеки, на її базі було налагоджено підготовку бібліотечних кадрів вищої та середньої кваліфікації, проводилися бібліотечні з'їзди, конференції, семінари, утворювалися асоціації бібліотекарів.

Методичні центри мереж були визначені у повоєнні роки з розвитком мережі масових і спеціальних бібліотек.

Унаслідок понад сорокарічної методичної діяльності ДБУ (нині Національна парламентська, НПБ) в Україні в кожному регіоні упорядковано мережу масових бібліотек, їх централізовано, створено депозитарну систему зберігання фондів, запроваджено ББК, є організаційні умови для інформаційно-бібліотечного забезпечення потреб народного господарства, диференційованого обслуговування всіх категорій читачів. Завдяки координаційному керівництву ДБУ в бібліотеках держави склалися системи науково-дослідної роботи, видавничої діяльності, зокрема бібліографічних видань. Визнаними регіональними методичними центрами стали Харківська та Одеська ДНБ; методичними центрами з певних напрямів

діяльності та центрами для спеціальних бібліотек - Державна історична бібліотека, державні бібліотеки республіки для юнацтва та для дітей, науково-технічна, сільськогосподарська, медична, наукова Київського університету імені Тараса Шевченка, Центральна бібліотека Українського товариства сліпих.

Важливо відродити й зберегти традиції взаємодії, творчої доброзичливості, якими завжди славилися бібліотекарі України, використовувати здобутки кожного методичного центру для вирішення спільного завдання - підняти рівень бібліотечного обслуговування читачів, статус бібліотеки.

Щодо організації роботи самої НБУВ як методичного центру бібліотек усіх систем і відомств, слід якомога повніше використати й свій історичний досвід, коли Бібліотека, розв'язуючи назрілі питання, оперативно й виважено поширювала напрацьовані здобутки на всі бібліотеки. Наявність у НБУВ - єдиної з бібліотек держави - статусу науково-дослідного інституту, що науково розробляє проблеми бібліотеко-, бібліографо-, книгознавства, інформатики, створення досконалої організаційної структури бібліотеки, розрахованої на комплексну розробку кожного з напрямів діяльності, забезпеченість кваліфікованими науковими кадрами - гарантують усі умови для успішного виконання покладених на бібліотеку завдань.

Кожний структурний підрозділ НБУВ - інститут, центр, відділ - мають вирішити, як, у яких конкретних формах забезпечуватиметься вплив на методичні центри інших систем та відомств за своїм напрямом діяльності. Приміром, як НБУВ забезпечить підтримку діяльності обласних бібліотек, районних ЦБС щодо інформаційного обслуговування управлінських структур усіх рівнів? Чи як Інститут української книги разом з відповідним відділом НПБ надаватиме методичну допомогу відділам і секторам рідкісної книги обласних бібліотек? Їм потрібна допомога у формуванні її фондів, насамперед фонду місцевих видань, в організації книгознавчих досліджень, у роботі з колекціями тощо. Або, скажімо, в усіх великих наукових бібліотеках сформовано фонди довідкових видань, накопи-

чено архіви виконаних довідок, ведуться фактографічні бази даних, але інформація про ці унікальні, створені зі значними трудовитратами довідкові матеріали і для читачів, і для бібліотечних працівників недостатня.

Те ж саме відбувається і з фондами зарубіжної професійної періодики. Тільки у НБУВ комплектується значний масив зарубіжних бібліотекознавчих видань, і за наявності в читальному залі бібліотекознавства спеціаліста зі знанням іноземних мов Бібліотека могла б організувати систематичну пропаганду передового зарубіжного досвіду для бібліотек усієї країни, налагодити регулярне видання оглядів публікацій цих журналів на сторінках «Бібліотечного вісника» або видавати експрес-інформацію з бібліотечної справи.

До речі, журнал «Alexandria» друкує огляди світової преси з проблем НБ - щорічно аналізується до 100 публікацій. Певно, ми б теж знайшли там щось корисне й для себе.

Отже, кожний відділ може запропонувати конкретні заходи за своїм напрямом діяльності.

Щодо консолідації зусиль бібліотек усіх систем та відомств, то добитися її, на наш погляд, можна тільки шляхом створення дієвої міжвідомчої ради з відповідними комісіями. Її, як і Наглядову раду, має очолювати або віце-президент з питань гуманітарної політики, або голова Комісії з культури Верховної Ради. Робочий орган може бути сформований з представників НБУВ та інших великих бібліотек - методичних центрів.

Консолідація бібліотек на таких засадах дасть змогу послідовно проводити загальнонаціональну бібліотечну політику, розв'язувати назрілі питання, в тому числі й проблеми міжвідомчої взаємодії. Безперечно, становленню НБУВ як установи, відповідальної за вироблення державної бібліотечної політики та координацію роботи бібліотек усіх відомств, сприяло б закріплення за нею цих функцій у Законі про Національну бібліотеку.

Пер. з рос. Н. Солонської

Максим Вакуленко,

к. ф.-м. н., науковий співробітник
Інституту теоретичної фізики НАН України

Українська латиниця як стандартизоване доповнення до українського правопису

Автор дає відповідь на питання, як записувати українські тексти в міжнародному спілкуванні - наприклад, у бібліотечних каталогах, цитат-індексах та інших інформаційних банках. Розглядає підходи до відтворення тексту, що відіграє велику роль в офіційних повідомленнях та документах.

Пропонується використання власної латиниці (тобто рівнозначного латинізованого алфавіту цієї ж мови за принципом транслітерування). Розповідається про досягнення в цьому питанні Термінологічної комісії з природничих наук Київського університету імені Тараса Шевченка.

Як записувати українські тексти в міжнародному спілкуванні - наприклад, у бібліотечних каталогах, цитат-індексах та інших інформаційних банках?

Є два основних підходи до цього питання. Перший - у дусі транскрипційних правил Бібліотеки Конгресу США, зорієнтованих на англійську мову як на нового «старшого брата». Дехто так звик до опіки «старших», що й тут її шукає. Що ж, звички - хороші слуги, але погані пані. З одного боку, - як уже зазначалося в [1-3] - подібні «опосередковані» схеми невпізнанно спотворюють українські слова, породжуючи «правило бур'яка», «хворобу Булькіна», «синдром Мартина Борулі» та «феномен пана Коцького». Так, *Зайцев* перетворюється на «Зайтсева», *Левитський* «ототожнюється» з *Левицьким*, а *Чернятський* штучно «помножується» аж ушістнадцятеро! Тому такий підхід неприпусти-

мий для однозначного відтворення тексту, що особливо важливо в офіційних повідомленнях та документах. З іншого боку, використання мови-посередника неминуче породжує **транскрипцію** (відтворення звуків однієї мови засобами іншої) - тому подібні схеми не можуть розглядатися як основа для **транслітераційної** таблиці.

А як прочитає англієць українські оніми? Та так само погано, як і англійські: згадаймо лишень прізвище «Waugh» і поширену фразу «How do you spell your name?» Наприклад, двознач *ch* [ч] може прочитуватися: [ш] (*attach*), [x] (*Loch-Ness*, *Gallacher*), [к] (*chemistry*). Отже, спроби «підлаштуватися» (фонетично) під англійську мову - як і під будь-яку іншу - є завданням принципово нездійсненним: адже хоч не-хоч треба вводити буквосполуки, яких немає в англійській абетці (*zh*, *kh* тощо).

Крім того, відтворення украї-

нських реалій засобами англійської мови припустиме лише для слів, які набули в ній переважного вжитку і укорінилися, тобто хіба що для екзонімів (*Ukraine, Galicia, Crimea*) - адже з курсу граматики відомо, що автохтонні назви не підлягають правилам мови-сприймача: *San-Jose* (місто в США), *Cojijo* (провінція Канади), *Ljubljana, Katja* (шоколадка фірми «Bossner»), *Sarajevo, Katowice, Ajax, Juventus* тощо. В італійській мові навіть букви «j» немає - а от назва відомого клубу зберегла автентичну латинську форму. Агата Крісті не калічить ім'я *Hercules Poirot* на англійський лад. А згідно з резолюціями ООН: Y/20 - «Про зменшення кількості екзонімів» - та Y/13 - «Про переважність національних офіційних форм географічних назв», - область застосування таких схем дуже обмежена і невпинно звужується. Нагадаємо, що ці резолюції приймалися з метою відстояти права національних меншин. А ми ж держава - навіть не колонія... Похапливий же «новотвір» колишнього міністра юстиції - «Київ» (*К'їв/Кийв/Київ/Київ*) - носії англійської мови навіть не сприймають як свій екзонім. Це ще один доказ того, що подібна словопотвора не має ні минулого, ні майбутнього.

Отже, такі схеми суперечать не лише мовним законам, а й міжнародним правовим нормам і тому не придатні для стандартизування.

Інший підхід - використання власної латиниці (тобто рівнозначного латинізованого алфавіту цієї ж мови за принципом **транслітерування** - аналогічно до сербсько-хорватської мови), як це прийнято в цивілізованому світі. Адже власні назви, що підпадають під юрисдикцію України, мають записуватися за її (не чужою) латинографічною нормою. На жаль, міждержавний ГОСТ 16876-71 [4] подавав для української мови таблицю, зорієнтовану на російську мову (*г, и, і, в*), і не задовольняв сучасні вимоги. Відомо, що транскрипційне відтворення *ь* комою вгорі (') неприйнятне, бо порушує основну вимогу до таких стан-

дартів - транслітераційність. Для українців це особливо незручно: апостроф (він не вживається в російській кирилиці) - це знак **відділення** від йотованої, а не пом'якшення.

«Де закінчується Беня і де починається поліція?» - запитував бабелівський герой. Де ж, нарешті, закінчуються «законы революционной целесообразности» і де починається наука?

Щоб розв'язати це питання на науковій основі, Термінологічна комісія з природничих наук Київського університету імені Тараса Шевченка (ТКПН) запропонувала покласти в основу такого стандарту наукові принципи, що узагальнюють набутий досвід [1-7]. Держстандарт України затвердив їх 18 жовтня 1995 р. Було вирішено, що основою стандарту української латиниці повинна бути **транслітераційна** таблиця, яка має базуватися на таких принципах:

- **системність** (латиниця - єдина система, елементи якої існують не розрізнено, а пов'язані за певними ознаками);

- **точність** (адекватне відтворення кирилических букв латиничними символами);

- **взаємна однозначність** (взаємно-однозначна відповідність між кожною буквою кирилиці та латиничним символом, що може містити кілька літер);

- **зворотливість** (відновлення початкового тексту після повторного

французької, латинської тощо);

- **традиційність** (врахування фонетично-графічних традицій української мови та вживання окремих графем латинського алфавіту);

- **нормативність** (відповідність нормам чинного українського правопису);

- **кодовність** (вживання латинських символів з кодами ASCII 0 - 127 - без діакритичних знаків - що необхідно для комп'ютерного пересилання).

Наукове обґрунтування українського транслітераційного стандарту подавалося в Держстандарт України в 1994 р., а відповідну таблицю було схвалено Комісією Верховної Ради з питань культури та духовності (лист від 23.07.1995) і Міжнародною славистичною комісією в Празі, а також відзначено на Всеукраїнській конференції з топоніміки [2] як науково обґрунтовану: адже це єдина на сьогодні схема, що повністю відповідає всім згаданим вимогам. Невдовзі Держстандарт визнав незадовільними розробки, зорієнтовані на транскрибування українських слів засобами іншої мови (рішення Колегії від 21.05.1996), і доручив ТКПН внести, згідно з прийнятими вимогами, поправки (див. [1-3]) до ГОСТ 16876-71, які зробили б його придатним для сучасного застосування в Україні (рішення Фахової комісії Держстандарту від 11/07/1996). Українська частина цього стандарту набула вигляду:

Аа - Аa	Бб - Bb	Вв - Vv	Гг - Gh gh	Гг - Gg
Дд - Dd	Ее - Ee	Єє - Je je	Жж - Zh zh	Зз - Zz
Ии - Yu	Іі - Ii	Її - Ji ji	Йй - Jj**	Кк - Kk
Лл - Ll	Мм - Mm	Нн - Nn	Оо - Oo	Пп - Pp
Рр - Rr	Сс - Ss	Тт - Tt	Уу - Uu	Фф - Ff
Хх - Kh kh	Цц - Cc	Чч - Ch ch	Шш - Sh sh	Щщ - Shh shh
Юю - Ju ju	Яя - Ja ja	Ьь - Jj*		

транслітерування);

- **безпосередність** (відсутність мови-посередника - англійської,

Апостроф ставиться перед йотованими *ja, ju, je, ji, jo*, якщо пом'якшення відсутнє, і для відділення *j*

*Після приголосних.

** На початку слова, після голосних та апострофа.

від наступних голосних у буквосполучах *йа, йе, йі, йу, ьа, ье, ьу: Ghryghor'jev, v'juny, bur'jan, pid'jom; raj'uprava, Volynj'aghprom, Nedaj'ivan.*

Ця таблиця вносить незначні (за кількістю!) поправки до ГОСТ 16876-71: *z - gh, r - g, u - y, i - i, ь - j* (замість *jj*), *ь - j* (після приголосних). Знак *h* традиційно вживається як модифікатор [1-4,7], що унеможливує неоднозначності в сполучах *ch, kh, sh, shh, zh* (*Socghorod, specghrafik, n'amy kg, Brokgaуз, Lucjkghosp, lisghosp, СГС, Vyshghorod, Zghar*), враховує історичне перетворення спільнослов'янського вибухового [g] в український тертьовий «г» і традицію відтворення еллінської «γ» (гама) - тотожної українській *z* - латинською *g: Gregory, Eugene* тощо [1-3]. І справді, потвори типу *heohrafija* (???) в жодній мові не існує.

Відповідність *й, ь - j* забезпечує транслітераційність, нормативність і однозначність. Врахована і традиційність: українські *й* та *ь* мають спільне походження - коротке *i*, - а відтворення *й - j* існує щонайменше з 1834 р. [1-3]. Унаслідок такої спільності йотовані пом'якшують попередній приголосний (якщо немає апострофа). Таку «надлишковість» кирилівської абетки (доповнювальність) помітив ще відомий науковець Ю. Крижанич, який пропонував вилучити з неї *й* і писати: *гаь, краь* тощо. Сербсько-хорватську розв'язку *ь - j* вживав видатний учений Р. Якобсон [7] (див. також [3,5]). Застосовується вона і в болгарській латиниці [8]. Додаткове обґрунтування на користь такої відповідності наведено в [1-3].

Назви, на які юрисдикція України не поширюється, записуються в першоджерелі чи відповідною латиницею: *~Jihlava~, ~Thiva~, ~Athina~, ~Iraq~, ~Lipeck~, ~Kalinovichy~.*

Подана схема легко узагальнюється для білоруської та російської мов (вносить мінімальні зміни у відповідні частини згаданого міждержавного стандарту). Це вкрай важливо для багатомовних текстів. І недаремно Держстандарт Росії підтримав українську латиницю

(лист № 510-34/268 від 12.05.97) - хоч вона й не зорієнтована на російську мову.

Корисний додаток до цього транслітераційного стандарту - комп'ютерна програма «Українська латиниця», створена в ТКПН і зареєстрована в Державному агентстві з авторських і суміжних прав України [9,10]. Доба папірусів минула, тому без цієї програми не обійтися під час роботи з численними інформаційними повідомленнями, документами та друкованою продукцією - інакше ми знову відстанемо, «потонувши» в інформаційному потоці. Ця програма задіяна в англо-німецько-українсько-російському комп'ютерному словнику природничих термінів, який складає ТКПН спільно з англійськими та німецькими колегами. Вона замовлена (і використовується) рядом державних установ і міністерств, серед яких - Міністерство внутрішніх справ України та Міністерство зовнішніх економічних зв'язків.

На телебаченні вийшла передача «Українська латиниця» в циклі «Рідна мова».

Чи довго ще виглядатимемо в Європі таким собі «Пилипом з конопель» або тією Дунькою, яка не тямить написати своє ім'я державною мовою і зневажає відповідні конституційні норми та міжнародні угоди? Чи здолаємо в собі Дракона? Без сумніву, широке впровадження української латиниці в життя та в навчальні курси державної мови (як це зроблено в Болгарії, Японії та Китаї) - справа не з другорядних.

Ця праця підтримана грантами RSS OSI/HESP № 1034/1996 та INTASUA 95-263.

1. Вакуленко М.О. Як записувати українські власні назви латинкою // Вісн. геодезії та картографії. - 1995. - № 1 (3). - С. 68-72.
2. Вакуленко М.О. Українська латиниця: історія та перспективи // Тези Всеукр. науково-практичної конф. з топоніміки «Створення національного інформаційного банку географічних назв». Київ, 30 жовт. - 1 листоп. 1995 р. К., 1995. - С. 8-9.
3. Вакуленко М. Про «складні» проблеми українського правопису (українська

латиниця, запозичені слова та ін.). - К.: «Курс», 1997. - 32 с.

4. ГОСТ 16876-71 (Ст. СЭВ 1362-78). Правила транслитерации кирилловского алфавита буквами латинского алфавита.
5. Zima M. Transliterace, transkripce a jiné druhy prepisu // Explizite Beschreibung der Sprache und automatische Textbearbeitung. XII. Questions of Orthography and Transliteration. - Matematicko-fyzikalni fakulta Univerzity Karlovy. - Praha, 1986. - S. 101-174.
6. Реформатский А.А. Транслитерация русских текстов латинскими буквами // Вопр. языкозн. - 1960. - № 5. - С. 96-103.
7. Якобсон Р.О. О латинизации международных телеграмм на русском языке // Там же. - 1965. - № 1. - С. 111-113.
8. Граматика на съвременния български книжовен език / Гл. ред. Д.Тилков. - Том 1 / Фонетика. - София, 1982. - С. 238.
9. Вакуленко Максим Олегович, Вакуленко Олег Васильович, Білодід Олесь Іванович, Корнілов Михайло Юрійович, Нерознак Сергій Вячеславович. Комп'ютерна програма «Взаємно-однозначне комп'ютеризоване перетворення українських текстів із кирилиці в латиницю і навпаки методом транслітерації» («Українська латиниця»). - Свідоцтво № 21 про державну реєстрацію прав автора на твір. - Державне агентство України з авторських і суміжних прав, 13 листопада 1995 р.
10. Olesj Bilodid, Maksym Vakulenko, Olegj Vakulenko, Mykhajlo Kornilov, Serghij Neroznak. Komp'juterna programa «Ukrainsjka latynusja». Тези 4-ї Міжнар. наук. конф. «Проблеми української науково-технічної термінології» ... Львів, 1996. - С. 75.

Каліберда Надія,

молодший науковий співробітник НБУВ

Організаційні структури обслуговування в національних бібліотеках

(огляд)

Розвиток соціальних і виробничих функцій вітчизняних та зарубіжних бібліотек зумовлений станом науки, освіти, економіки, культури, техніки, суспільних відносин. Цей комплексний процес впливає на еволюцію інформаційних потреб, що, в свою чергу, стимулює пошук шляхів оптимізації системи обслуговування бібліотек, удосконалення їхньої структури, створення максимально сприятливих умов для задоволення наукових, виробничих, пізнавальних, культурних, навчальних потреб читачів, раціонального використання бібліотечних фондів.

Удосконалення організаційної структури НБ - процес безперервний і залежить у кожному конкретному випадку від інформаційних потреб, міри розвиненості бібліотечної інфраструктури, традицій кожної бібліотеки, особливостей її архітектури, готовності переходу на нові інформаційні технології тощо.

Традиційними соціальними функціями національних бібліотек (НБ) вважаються: а) кумулятивна (відповідає процесам збору та накопичення інформації); депозитарна (збереження); в) комунікативно-інформаційна (розповсюдження інформації і сприяння комунікативним зв'язкам між книгою, бібліотекою та читачем).

У багатьох країнах основні функції НБ майже однакові. Їхні типологічні риси глибоко розкриває Н.Тюліна в монографії «Национальная библиотека: Опыт типологического анализа»[1].

НБ - це відкриті для публіки загальнодержавні установи, що діють як головні книгосховища національного фонду і є лідерами бібліотечних систем країн.

За Г.Корнишем, НБ має виконувати такі основні функції: 1) комплектувати центральний фонд матеріалів, виданих у державі та про неї, і фонд зарубіжних публікацій; 2) бути національним лідером у бібліотечній справі; 3) забезпечувати національну інформаційну систему, спрямовану на допомогу економічному та соціальному розвитку на національному й індивідуальному рівнях; 4) виконувати роль національного архіву неопублікованих матеріалів; 5) вести національний бібліографічний облік; 6) забезпечувати доступність до своїх фондів; 7) бути центром міжнародної системи забезпечення документами; 8) збирати національний фонд видань, випущених у нетрадиційний спосіб друку; 9) здійснювати функції національної довідково-адресної служби (ДАС); 10) підтримувати процес

консервації національної, друкованої спадщини; 11) координувати дослідження в галузі бібліотекознавства та інформаційної науки; 12) забезпечувати обслуговування осіб з фізичними вадами [2].

Пункти 8,9,12 відсутні у класичних типологічних моделях НБ і є новими.

З поширенням випуску документів на нетрадиційних носіях інформації проблема комплектування ними гостро постала перед НБ і відображається в бібліотечних законах. НБ завжди виконувала і виконує довідки на базі своїх фондів. Корниш же (зважаючи на актуалізацію таких послуг) виділив окремо функцію національної ДАС.

Хоча в Україні й існує мережа бібліотек, фонди й методи роботи яких спрямовані на обслуговування осіб з обмеженими можливостями користування ними, заслуговує на увагу і функція бібліотеки як соціального захисника знедолених.

Німецький учений К.-Д.Леманн відзначає, що НБ повинні сприяти взаєморозумінню народів, культурному діалогу, кооперації, створюючи передумови наукових досліджень, слугуючи центрами міжнародних відносин і примножуючи духовне та інтелектуальне багатство націй. Дослідник справедливо підкреслює, що не існує обов'язкової уніфікованої моделі НБ. Кожна з них має власну історію, державні чи приватні канали фінансування, є пам'яткою культури [3].

НБ, як провідна в системі інших, має бути науковим, методичним та координаційним центром, визначати бібліотечну політику в державі й оперативно реагувати на зміну соціокультурної ситуації, трансформувати традиційні функції всіх книгозбірень країни [1; 2; 3].

Оскільки сьогодняшня інформація передається різними засобами та інституціями, то необхідно реорганізувати систему обслуговування так, щоб вона відповідала змісту оновлених функцій бібліотеки.

Це спонукає переглянути структуру національної бібліотеки.

Учені пропонують замінити га-

лузеву структуру на гнучкішу.

Структура наукових бібліотек, у тому числі й національних, історично будувалася за принципом розподілу праці. Мала здебільшого відділи комплектування та обробки документів, обслуговування (абонемент і читальні зали), довідково-інформаційну службу (ДІС). Зростання фондів, читачів і штату бібліотек ускладнило структуру. Так, ще в 50-х роках майже для всіх зарубіжних наукових бібліотек було характерне: комбінування функцій (комплектування, абонемент, довідково-інформаційна робота); види діяльності (замовлення літератури, реставрація, будівництво тощо); орієнтація на певну категорію користувачів (учені, спеціалісти, студенти та ін.); географічне розташування (філіали); побудова фондів за тематичним, галузевим, предметним змістом фондів (історія, природничі науки, мистецтво, техніка тощо); за видами документальних матеріалів (серіальні видання, аудіовізуальні, періодичні, графічні, рукописи тощо).

Коли розмежування відділів за галузевою ознакою спричинює подорожчання процесів обслуговування через високу вартість дублювання персоналу в різних відділах обслуговування (приміром, галузевих), впроваджуються функціональні моделі організаційної структури найоптимальнішої для національних бібліотек, як вважають А.Б.Ходлі і Дж.Корбін [4], що передбачає ряд відділів, котрі можуть доповнюватися чи змінюватися, залежно від специфіки, умов, можливостей тієї чи іншої бібліотеки.

Відділ комплектування з трьома підрозділами - купівлі, МБА, лізингу (видача книг на тривалий строк), - замовляє всі види носіїв інформації, уточнює бібліографічний опис цих матеріалів, отримує документи по МБА, проводить лізингові операції. Цей відділ має перебрати на себе укладання ліцензійних угод, особливо щодо електронних носіїв інформації.

Відділ організації освоює бібліотечні масиви, організацію знань,

тобто операції із систематизації, предметизації, анотування, реферування документів. Основне завдання ДІС, цього структурного підрозділу, на думку Ходлі та Корбіна, - виявлення джерел та інформації, необхідних для задоволення читачького запиту, включаючи ідентифікацію матеріалів, відсутніх у фонді даної бібліотеки.

Відділ інтерпретації. У нього пропонується ввести навчальний підрозділ, який би полегшував орієнтацію в бібліотечі, відповідав за вдосконалення довідково-пошукового апарату (ДПА), давав рекомендації споживачам щодо правил користування ним і фондами.

Відділ використання фондів концентрує всі операції з ними, незалежно від місця їх розташування, виду видань, типу літератури.

Підрозділ літератури здійснює її оперативну доставку з фондів і через МБА, організацію видачі з резервних фондів, розстановку та збереження фонду.

Підрозділ спеціальних видів інформації. Обслуговує цими матеріалами й організовує роботу зі зберігання та використання своїх фондів (мікроформ, аудіовізуальних матеріалів, програмного забезпечення ЕОМ, карт, поточної періодики, інших документів).

Отже, всі операції видачі бібліотечних матеріалів зведені в єдине ціле, що зручно для читача, звільняє його від необхідності звертатися в різні відділи для отримання комплексного замовлення.

Деякі принципи, наприклад, галузевий, домінував протягом десятків років. Але жоден принцип організації не був виділений як основний. Структура бібліотеки (зокрема організаційна структура системи обслуговування) залежить від ряду факторів і кожного конкретного разу бібліотека обирає її залежно від свого обсягу, особливостей приміщень, змісту фонду та кількісного наповнення його галузевих складових частин, штату бібліотекарів і рівня їх професійної підготовки, контингенту читачів. На структуру можуть впливати й випадкові чинники.

Найпоширенішою є комбінована структура (приміром у НБУВ), що поєднує функціональний, галузевий, видовий та інші принципи.

Як свідчать дослідження [2,3,4], за досить тривалий період з моменту становлення багатьох НБ до сьогодні їх структури перебували в динаміці, вдосконалювалися, реагуючи на інформаційні потреби читачів, стан фондів, матеріально-технічну базу, зміни статусу і збагачення функцій.

Звернемося до досвіду Бібліотеки Конгресу США, зокрема її організаційного механізму системи обслуговування. Так, до реорганізації в 1990 р. до неї входили такі структурні ланки: законодавча бібліотека і головний науково-дослідний центр Конгресу США; Публічна бібліотека (обслуговує всі верстви населення, у тому числі учнів шкіл); Урядова бібліотека (обслуговує урядові та судові органи влади); Агентство з авторських прав; Центр національної бібліографії; Міжнародний інститут (збирає науково-дослідні матеріали з усього світу понад 400 мовами, має широкую мережу зарубіжних агентств); Національний центр бібліотечного обслуговування сліпих та інвалідів.

У процесі реорганізації було створено нові служби, і в результаті організаційна схема БК на 30.09.91 р. мала таку структуру [5]:

Директор	Служба фондів
	Обслуговування Конгресу (досл. служба)
	Обслуговування клієнтів
Група менеджменту	Служба авторського права
	Культурні зв'язки
	Правознавча бібліотека
	Служба управління БК
	Спеціальні проекти

У 1992 р. для експерименту було введено інтерактивну службу новин. Вона була схвалена американським суспільством, бо відбивала діяльність БК (доступ до її БД безплатний для кожного громадянина, який має ПЕОМ і модем) [6].

При БК працює Центр книги. Його основна діяльність: задоволення запитів науковців, усіх, хто цікавиться історією книги, її культурою; пропаганда книги й читання з допомогою засобів масової комунікації, симпозіумів, лекцій, виставок тощо.

У дослідній службі, де виконується понад 500 тис. запитів і аналітичних добірок, працює 800 осіб. Ця робота високо оцінюється урядом, що підтверджується і належним фінансуванням відділу (50 млн. дол. щорічно).

НБ Франції. У її сучасну уніфіковану структуру входять відділи: адміністративні (адміністрація, відділ кадрів, соціальний, юридичний, автоматизації); наукові (комплектування нових надходжень, каталогізація, міжнародного й міжбібліотечного абонементів та міжнародного книгообміну, друкованих видань, аудіовізуальних матеріалів, музичних видань, мистецтв); зберігання і реставрації (зберігання, фотокопіювання, центри реставрації книг та періодичних видань); розвитку (видавничий, виставок, комерційний) [7].

Найвищим колегіальним органом управління національною бібліотекою, згідно з її Статутом, є Адміністративна рада з призначених Міністерством культури Франції представників державних органів, які мають відношення до бібліотечної справи, вчених і діячів культури. Членами є також читачі та співробітники НБ.

Головна бібліотека Швейцарії. Поряд з традиційними функціями важливими НБ визначає такі:

- розширення фондів за рахунок матеріалів на нових носіях інформації;
- координація діяльності з іншими інституціями;
- підтримка важливих проектів,

здійснюваних країною, та сприяння їх виконанню;

- розробка Закону про обов'язковий примірник;
- автоматизація бібліотечних процесів;
- побудова зведеного автоматизованого каталогу швейцарських бібліотек;
- переведення на машиночитані носії ретроспективної частини бібліотечних каталогів;
- створення при бібліотеці центрів: планування і розвитку; дослідницького в бібліотекознавстві; інформації в галузі гелльветики* (основою якого має бути Зведений швейцарський каталог і започаткована ще в 1972 р. ДІС [8]).

На НБ Швейцарії покладено ведення каталогу всіх бібліотек країни, покажчика вітчизняних журналів, каталогів зарубіжних періодичних видань у швейцарських бібліотеках та затвердженого в 1991 р. зібрання, відомого під назвою «Швейцарський літературний архів» (спадщина видатних діячів країни).

Британська бібліотека. Здійснені в ній нововведення по об'єднанню фондів у галузі гуманітарних, природничих і технічних наук (розширює міжгалузеве й багатогалузеве використання літератури) відповідають потребам сучасної науки, де відбуваються інтеграційні процеси. Доступ до всіх фондів здійснюється через єдину кафедру видачі, а до каталогів - через термінали, які працюють у режимі он-лайн [9, с.56].

Така тенденція характерна і для бібліотек інших країн.

НБ Нідерландів. Тут об'єднано споріднені процеси обробки обов'язкового примірника для відділу обслуговування і наукових фондів. Зважаючи на запити науки й практики, створено нові відділи - автоматизації та інформаційної технології, бібліотекознавчих досліджень, розвитку політики бібліотеки.

НБ Польщі. В її новому Статуті простежуються нові й традиційні функції:

* Гелльветичний - такий, що належить до Швейцарії, швейцарський.

- виконання ролі НБ з комплектуванням відповідних фондів вітчизняної та зарубіжної літератури й довідкових видань;

- центральної бібліотеки з інформатики, книжкової, бібліотечної й архівної справ;

- центрів бібліографічних стандартів із охорони культурних цінностей, видавничого, зорієнтованого на випуск спеціалізованої літератури з бібліотекознавства та бібліотечної справи [10].

НБ Польщі поєднує функції центрів бібліографічної стандартизації та формування програмних, методичних і організаційних концепцій польської бібліотечної справи, осередку охорони культурних цінностей, контролює вивіз з країни бібліотечної літератури (виданої до 1945 р.). Координує в державі діяльність усіх бібліотек; відповідає за збір статистичних даних про книжкову продукцію.

У систему НБ входять два інститути й 10 відділів, у тому числі: комплектування і обробки літератури; інформації та обслуговування читачів; польського журнального каталогу (ROZARKA); БД на оптичних дисках; спецфондів; мікрофільмування рідкісних видань; вивчення читацького попиту; видавничий тощо.

Фонд бібліотеки - 4,87 млн. прим., штат - 900 осіб.

Фонд відбито в 40 карткових каталогах, створюється ЕК. Бібліотека користується мережами Bitnet та Internet, американською інформаційною системою Azog.

Національна парламентська бібліотека Японії. Виконує функції і національної, і парламентської. Обслуговує дві палати парламенту, надає послуги урядовим органам та населенню країни.

У структурі бібліотеки - спеціальний відділ науково-дослідної й довідкової роботи з питань законодавства, який займається бібліотечно-інформаційним обслуговуванням членів парламенту, здійснює наукові дослідження за їх запитом. У ньому працює 150 спеціалістів з різних галузей знань - політики,

економіки, освіти, дипломатії тощо.

НБ має філіали, які теж обслуговують органи державної влади й функціонують при урядових закладах [11, с.83].

Угорська НБ. Має досить унікальний відділ історії театру, який збирає афіші, програми, ескізи до вистав, ескізи декорацій, костюмів, гравюри й фотографії, що відображають еволюцію театру країни за 125 років.

Бібліотека веде центральні об'єднані каталоги книг, зарубіжних серіальних видань. Її клірингова служба передає НБ інформацію з 25 тем за їх запитом [12].

НБ Туреччини. Наймолодша в світі, нараховує 50 років. У ній функціонують три відділи:

- адміністративної служби (сектори обслуговування, масової роботи, комплектування, адміністративно-фінансово-кадровий, технічний);

- інформаційної служби (сектори каталогізації і класифікації, мистецтва й відеозаписів; рукописів і рідкісних книг, документації та бібліографії, періодики);

- інформаційних систем - сектори обробки інформації, міжнародних відносин, складання бібліографії, зведених каталогів (є сектор зведеного каталогу рукописів Туреччини), сектор топографії.

Читальні зали: загальний (399 місць), довідковий (255) і спеціалізований (періодичних видань, картографії, звукозаписів, відділу рукописів); для сліпих [13].

Республіки колишнього Радянського Союзу утворюють свої НБ, моделлю яких слугують бібліотеки розвинених країн, зокрема США. Але кожна НБ узагальнює власний досвід, традиції, книжкову культуру, духовні потреби своєї нації.

Здебільшого НБ відмовляються від галузевої побудови системи обслуговування, надаючи пріоритет функціональній. Так, наприклад, у **НБ Молдови** відділи технічної літератури й бібліографії, сільськогосподарської літератури та бібліографії й інші ввійшли як сектори у відділи інформаційно-бібліографічної і документальної діяльно-

сті основного книгосховища.

Деякі відділи переорієнтовано згідно з потребами населення, котре проживає на території Молдови й, відповідно, на комплектування літературою мовами місцевого населення [14].

З 1992 р. НБ Молдови має в своїй структурі наукові, технічні та адміністративно-допоміжні служби. Вони входять у такі департаменти бібліотеки:

1) Патримонію (відділи: рідкісних книг, рукописів; колекції «Молдовака»; обов'язкового примірника; національної бібліографії; релігійної літератури; образотворчих видань і карт; національної аудіовідеотеки).

2) Основні фонди (відділи: комплектування; обробки; іноземної літератури; основного книгосховища; продовжуваних і періодичних видань; книгообміну, резерву національної літератури).

3) Інформаційний (відділи: інформаційного й документального обслуговування парламенту й уряду, інформаційно-бібліографічної та документальної діяльності).

4) Обслуговування читачів (відділи: обслуговування, абонементу, пропаганди літератури, технічної служби (реєстратура, контроль).

5) Бібліотекознавство (відділи: науково-дослідний, соціології та маркетингу, методичний, функціонування національної системи бібліотек).

6) Автоматизація, інформатизація і механізація (відділи: математичного забезпечення та експлуатації АІБС; автоматизації й механізації) [14, с.25].

Видавничий центр, служба переплітання книг, множильний та відділ реставрації забезпечують усі департаменти (входять у міждепартаментні служби).

Систему обслуговування поповнено новими структурними підрозділами: інформаційного й документального обслуговування парламенту та уряду; функціонування НБ; соціології і маркетингу; релігійної літератури; національної бібліографії.

Ці перестановки в НБ Молдови здійснено з метою *вдосконалення обслуговування користувачів*.

Відмінною рисою сучасних НБ є формування в їх структурі *президентських бібліотек*. Це нововведення дедалі більше інтегрує книгозбірню з системою державного управління. Фонд виконує, насамперед, архівну функцію. Але це не виключає його доступності як відкритої системи для дослідників, громадськості, всіх зацікавлених осіб з різних країн, сприяє ознайомленню загалом з діяльністю президентів, формуванню в суспільстві думки щодо поваги до інституту президентства, до глави держави й символів державної та президентської влади [15].

Президентські бібліотеки виконують і просвітницьку місію, інформуючи громадян стосовно суспільного й державного управління. Так, американці вважають доступність президентських бібліотек виявом поваги до них усіх загалом та визначних особистостей зокрема. Це допомагає глибше пізнавати вітчизняну історію, життя державних діячів періоду їх президентства, аналізувати вплив на якісь процеси тієї чи іншої особи тощо [16].

Життєво необхідна для всіх бібліотек фінансова підтримка. Ця проблема актуальна не тільки в постсоціалістичних країнах, а й в економічно благополучних.

Перехід до ринкової економіки, активне застосування принципів маркетингу й законів менеджменту в бібліотеках вплинули на їх структуру та організацію обслуговування читачів.

Бібліотеки створюють інформаційні маркетингові служби, завдання яких - аналізувати попит бібліотечного інформаційного продукту. Обслуговуються також маркетингові структури, що працюють у різних галузях матеріального й нематеріального виробництва. Застосовуючи принципи маркетингу, бібліотека, за своєю природою некомерційна інституція, домагається соціально-орієнтованої мети економічно виправданими методами. Причому прибуток від інформацій-

них послуг іде на подальший розвиток і соціальний захист її самої.

У багатьох країнах інформаційно-бібліотечне забезпечення бізнесової, підприємницької діяльності вирішується в загальнодержавному масштабі. Так, у БК функціонує фонд (структурний підрозділ) досліджень у галузі бізнесу, який фінансує створення в США інформаційних посібників для різних установ, надає їм послуги (зокрема й у малому бізнесі). В читальному залі бізнесу джерела такого роду надаються безкоштовно [17].

У структурі національних і публічних бібліотек, яких ЮНЕСКО в «Маніфесті публічних бібліотек» зобов'язала обслуговувати малий бізнес, з'явилися маркетингові відділи, інформаційні брокерські служби, сектори, кабінети, центри ділової інформації тощо [18].

Отже, *документалістський підхід у структуруванні НБ поступається перед комунікативним, інформаційним*. НБ, крім функцій накопичення і збереження інтелектуального потенціалу нації, створює можливість для його широкого використання, що можна тільки вітати.

Структурні зміни, спричинені ринковими відносинами, не просто формальна реакція бібліотеки на умови буття. Для цього соціального інституту ціннісні орієнтації і потреби суспільства завжди були вирішальними у визначенні кола обов'язків, функцій та напрямів діяльності.

Аналізуючи еволюцію соціальних і виробничих функцій та структури НБ в останнє десятиліття, простежуємо *ряд загальних тенденцій*. Це, зокрема, розширення видового складу фондів (від книг, газет, журналів, мікроформ, аудіовізуальних документів до електронно-оптичних носіїв інформації), що зумовлює структурні зміни в системі обслуговування. Посилюється централізація, особливо щодо організації інформаційно-бібліографічного обслуговування.

Більшість НБ використовує інформаційні ресурси не тільки своєї країни, а й світу. Зміна функцій та

посилення ролі НБ як лідерів бібліотечної системи й впровадження нових інформаційних технологій зумовлює перебудову організаційної та змістової системи обслуговування, а в багатьох випадках і зміну структури бібліотеки в цілому.

Час доводить, що зосередження в одному центрі всіх операцій по видачі матеріалів сприяє уніфікації управління процесом обслуговування, оперативності зміни бібліотечної політики. До того ж, концентрація процесів організації знань, їх аналітико-синтетичної переробки й довідково-інформаційної роботи скорочує читачеві шлях довідки й кількість інстанцій при її пошуку та отриманні. За те, якими матеріалами наповнювати фонд, як його зберігати відповідає відділ фондів, що забезпечує його скоординованість, ініціативність.

Нова політика НБ у галузі обслуговування - це перехід від накопичення фондів і володіння ними до нагромадження метаінформації та розширення доступу.

НБ розвинених країн створюють електронні публікації та бібліотеки. Британська бібліотека планує відкрити на своїй базі національний науковий центр таких публікацій, НБ Нідерландів перспективним напрямом діяльності вважає побудову єдиної національної інфраструктури доступу до друкованої і електронної інформації та сховища електронних документів.

БК США працює над переводом найціннішої частини фонду в цифрову форму. За словами її директора Д.Біллінгтона, тим самим формується ядро національної цифрової бібліотеки як основи інформаційних мереж майбутнього [19].

НБ Франції планує перевести у цифрову форму наукову літературу [7; 20].

Бюро національного планування і координації **Королівської бібліотеки Швеції** фінансово підтримує ті бібліотеки, що беруть на себе загальнодержавні завдання з автоматизації в масштабах країни й поза її межами [20].

Така цільова переорієнтація в

обслуговуванні розширює доступ до джерел інформації за рахунок використання даних національних і міжнародних інформаційних мереж. Проте книга, стаття приваблює багатьом читачам, ніж дисплей. За твердженням президента ІФЛА Р.Веджворта (США), техніка й технологія не може водночас повністю трансформувати погляди суспільства на бібліотечне обслуговування. Тому не слід відкидати споконвічне, не дослідивши ретельно нововведення [21].

Нова техніка, вважає директор Британської бібліотеки М.Сметхерст, не витісняє традиційні технології. Просто бібліотеки мають вчасно реагувати на нову ситуацію і запроваджувати відповідні зміни [20].

Проблеми диференціації фондів, спеціальних читальних залів і служб широко дискутуються зарубіжними діячами бібліотечної справи. Скажімо, спеціалісти Британської бібліотеки, розробляючи концепцію її перспективного розвитку, передбачали обмежити або звести до мінімуму спеціалізацію читальних залів і служб. Проте необхідність забезпечити доступність та збереження фондів змушує відступити від основної концепції. Так, рідкісні книги й рукописи розміщуються в спецховищі. Необхідний також окремий читальний зал для бібліографічних джерел східними мовами. Окремого приміщення потребує довідково-інформаційний відділ з природничих наук [22].

Економічна доцільність спонукає до обмеження спеціалізації фондів і американців. Адже централізована обробка видань з можливостями їх отримання в будь-якій читальній залі вигідніша. Це передбачає скорочення спеціалізованих служб і окремих фондів.

Звичайно, вдосконалення структури й функцій НБ - процес безперервний і залежить у кожному конкретному випадку від інформаційних потреб, міри розвиненості бібліотечної інфраструктури, традицій кожної бібліотеки, особливостей її архітектури, готовності переходу на нові інформаційні технології тощо.

1. Тюлина Н.И. Национальная библиотека: Опыт типологического анализа. - М.: Книжная палата, 1988. - 184 с.
2. Cornish G.P. The changing role of the national library in the new information environment // Alexandria. - 1992. - Vol. 4, №2. - P. 125-141.
3. Леманн К.-Д. Национальные библиотеки Восточной Европы на перемене // Научн. и техн. б-ки. - 1994. - №4. - С. 5-21.
4. Hoadley A.B., Corbin J. Up beanstalk; An evolutionary organization structure for Libr. // Amer. Libr. - 1990. - Vol. 21, №7. - P. 676-678.
5. Багрова Н.Ю. Библиотека Конгресса США: Управление, финансирование, кадры // Мир библиотек сегодня. - М., 1995. - Вып. 1. - С.55-62.
- Annual report of the Library of Congress for the fiscal year ending September 30, 1990. - Washington, 1991. - 96 p.; 1991. - Washington, 1992. - 93 p.
6. Library of Congress information Bulletin. - 1992. - Vol. 51, №19. - P. 411-431.
7. Шевалье А. Национальная библиотека в Париже и ее автоматизация // Библиотековедение и библиография за рубежом. - 1990. - №124. - С. 91-98.
8. Kroller F. Libraries of Switzerland // ABI technologie. - 1994. - Vol. 14, №2. - P. 85-100.
9. Купер К.Р. Доступ к знаниям // Библиотековедение и библиография за рубежом. - 1991. - Вып.128. - С. 51-59.
10. Milis Gordon N. Libraries of Poland in development // ABI technologie. - 1995. - №2. - P. 11-20.
11. Гениева Е. NPZ в преддверии нового века // Библиотека. - 1997. - №1. - С. 83-85.
12. Назмутдинов И. Духовные сокровища Венгрии // Там же. - 1996. - №2. - С.59-62.
13. Лихоманов А. Здесь нет свободных мест // Там же. - 1997. - №1. - С. 81-82.
14. Искимжи Т.Н. Национальная система библиотек Молдовы // Библиотековедение. - 1993. - №1. - С. 23-27.
15. Про Положення про Фонд Президентів України: Указ Президента України. 11 жовтня 1996 р. // Бібл. вісн. - 1996. - №6. - С.3.
16. Набатова М. Библиотека Ричарда

Никсона // Мир библиотек сегодня. - 1995. - Вып. 4. - С.80.

17. Library of Congress information Bulletin. - 1993. - Vol. 52, №7. - P. 1-11; 131-147.
18. Осипова И.П. Библиотеки в помощь экономическим преобразованиям // Мир библиотек сегодня. - М., 1995. - Вып. 3. - С. 10-11; Шрайберг Я.Л., Гришина М.А., Путилин О.Н. Новые формы библиотечного обслуживания МНТБ России для зарубежных и отечественных пользователей // Научно-техн. информация. Сер. 1. - 1993. - №2. - С. 19-22.
19. Billington J. Electronic access... // Library of congress information bulletin. - 1994. - 53(10), March, 16. - P. 187.
20. Smethurst M. Information navigator or Librarian // Alexandria. - 1994. - Vol. 6, №1. - P. 1-2.
21. Wedgeworth R. Address of IFLA's president to the PGI Council meeting, 29 November 1994 // IFLA Journal. - 1995. - Vol. 21, №1. - P.67-68.
22. Роджер Д. Новое здание Британской библиотеки // Библиотековедение и библиография за рубежом. - 1998. - Вып. 116. - С.25-34.

Ірина Матяш,

к.і.н., заступник директора Українського державного
науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства

Матеріали до біобібліографії Катерини Грушевської

Розвиток грушевськознавства* як окремої галузі науки сприяв поверненню з небуття імені доньки видатного українського історика М.С.Грушевського - Катерини Грушевської - культуролога, соціолога, етнографа, фольклориста, члена товариства «Просвіта», редактора наукового щорічника «Первісне громадянство та його пережитки на Україні».

У статті подається життєпис дослідниці і бібліографічний показчик її праць.

Катерина Михайлівна Грушевська народилася 21 червня 1900 р. у Львові в сім'ї «батька української історіографії», державного та громадського діяча Михайла Сергійовича Грушевського (1866-1934) і відомої перекладачки з європейських мов, педагога, літературознавця Анни-Марії Сильвестрівни Грушевської (1868-1948). Катерина (Кулюня, Кулюнця, Катруся, Бобочка) була єдиною дитиною подружжя.

Початкову освіту (шонайгрунтовнішу) вона отримала вдома, бо через вроджену хворобу (сухоти) не могла навчатися в школі. З дитинства оволоділа польською, німецькою, англійською, французькою мовами, прекрасно малювала, цікавилася історією, літературою, бага-

* Грушевськознавство як окремий напрям історичних студій зародилося в 60-х роках ХХ ст., а з початком 90-х переросло в міждисциплінарну науку, окрему наукову ділянку українознавства. Засновники й діячі Українського історичного товариства (УІТ) (Л.Винар, О.Оглоблин, М.Антонович та ін.) сприяли об'єднанню на ниві грушевськознавства зусиль істориків, літературознавців, архівістів політологів, філософів для всебічного розкриття різних сторін діяльності М.С.Грушевського та дослідження наукових здобутків членів його родини. Особливо плідним став «найновіший період наукового грушевськознавства» (1990-1991).

то читала. Як знавець театрального мистецтва, Марія Сильвестрівна розкривала перед донькою таємниці сцени.

Дитячі роки дівчинки пов'язані також з мальовничим карпатським селом Криворівня, де неподалік від Черемоша, з чудовою панорамою на село Жаб'є у долині та на Чорногірське пасмо гір М.Грушевський мав дачний будиночок. Сюди часто наїздили В.Гнатюк, Ф.Вовк, Д.Дорошенко, М.Коцюбинський, І.Крип'якевич, А.Крушельницький, М.Мочульський, О.Олесь, І.Франко та ін.

Проте дитинство К.Грушевської було далеко не безхмарним. Арешт батька (в листопаді 1914 р.) і заслання (Симбірськ, Казань, Москва) стали для неї доволі складним випробуванням¹.

Через хворобливість дочки їм з матір'ю довелося повернутися до Києва раніше за Михайла Сергійовича.

Восени 1917 р. Катерину було зараховано вільним слухачем на правничий факультет Київського українського університету. З захопленням відвідувала лекції, брала активну участь у громадському житті (у жовтні 1917 р. стала членом київського товариства «Просвіта»), видрукувала перші свої праці на сторінках «Літературно-наукового вісника»*. Але закінчити навчання не змогла. Роки визвольних змагань не були легкими для родини Грушевських. Маючи намір повернутися до Львова в кінці січня 1919 р., М.Грушевський з дружиною та донькою потрапили до Кам'янець-Подільського. А звітні, щоб уникнути арешту, в квітні вирушив з ними через Кошиці в Прагу як представник закордонної делегації УПСР на з'їзд II Інтернаціоналу**.

Під час еміграції (1919-1924) Катерина стала довіреною батька в

найвідповідальніших справах. Їй були доручені обов'язки секретаря створеного ним Українського соціологічного інституту (УСІ), переклад та підготовка до друку книг М.Грушевського «Коротка історія України», «Антологія української літератури до пол. XIX в. з передмовою А.Мейє», «Початки громадянства (Генетична соціологія)», «Історія української літератури: В 5 т.» та ін. На емігрантських шляхах остаточно визначилися її дослідницькі інтереси Катерини. Тут їй пригодилося досконале знання мов. Певний час вона навчалася в Женевському університеті (осінь 1919 - весна 1920), студіюючи державне право та суспільну економію. А восени 1923 р., вже проживаючи в Австрії, дівчина щотижня їздила до Відня слухати лекції з італійської та іспанської мов. Значним науковим здобутком молодшої дослідниці стала її перша самостійна етнографічна праця «Примітивні оповідання, казки і байки Африки та Америки» (1923).

Другу її наукову працю, розпочату в еміграції, було видано після повернення до Києва. В червні 1924 р. при Науково-дослідній кафедрі історії України ВУАН створюється комісія Культурно-історична та історичної пісенності, обов'язки вченого секретаря яких виконує К.Грушевська. А з 1 жовтня 1925 р. вона очолила роботу щойно заснованого Кабінету примітивної культури, працюючи пліч-о-пліч з такими відомими вченими, як: акад. М.Грушевський, М.Жуківська, Т.Гавриленко, П.Глядківський, акад. В.Гнатюк, В.Денисенко, Г.Житецький, К.Квітка, К.Копержинський, В.Кравченко, О.Курило, Б.Луговський, В.Ляскоронський, М.Мочульський, П.Мартинівич, Ф.Савченко, С.Тобілевич, Ю.Філь, Л.Шевченко, В.Щербина та ін.

1925-1927 рр. були наповнені напруженою працею. Коло зацікавлень та обов'язків К.Грушевської було щонайширшим: керівництво «екскурсійною етнографічною роботою», інтенсивне наукове листування з закордонними етнологічними інституціями та окремими українськими дослідниками, рецензування зарубіжних видань для журналу «Україна», викладання короткого курсу методології збирання етнографічного матеріалу й проведення (спільно з М.Грушевським та

Ф.Савченком) занять, присвячених «мисленню примітивного людства», на семінарі при науково-дослідній кафедрі історії України, літературні й наукові переклади тощо.

Збірник К.Грушевської «З примітивної культури: Розвідки і доповіді» (К., 1924) з передмовою М.Грушевського, де досліджуються проблеми первісної культури, було розіслано по великих світових книгозбірнях (на 80 закордонних адрес). Книга, що привертала увагу новизною матеріалу й наукового методу, викликала інтерес зарубіжних учених до України і сприяла новим науковим зв'язкам.

Але чи не найголовнішим для дослідниці в цей період було редагування щорічника «Первісне громадянство та його пережитки на Україні (Примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преісторія, народня творчість в соціологічному висвітленні)», перший випуск якого побачив світ 1926 р.

У тематику часопису входило висвітлення основних наукових здобутків Кабінету примітивної культури, предметом дослідження якого була примітивна культура та її пережитки в побуті й творчості українського народу; Культурно-історичної комісії, що вивчала на підставі історичного, історично-літературного й фольклорного матеріалу передісторичні форми соціальних відносин в Україні; Комісії історичної пісенності, в центрі уваги якої була народна епіка.

У журналі друкувалися ґрунтовні наукові дослідження, огляди нових праць українською, російською, французькою, німецькою, англійською, італійською, чеською та іншими мовами, а також протоколи засідань Кабінету примітивної культури спільно з Культурно-історичною комісією та Комісією історичної пісенності ВУАН.

Усього за час існування (1926-1930) вийшло вісім чисел часопису: 1926 - вип. 1/2 та вип. 3; 1927, вип. 1-3; 1928, вип. 1 та 2/3; 1929, вип. 1-3. Випуски 1928 р. з'явилися із запізненням - у 1929 р., ювілейний перший (присвячений десятиліттю ВУАН) випуск 1929 р. вийшов вчасно, а останній (вип. 3 за 1929 р.) видрукували 1930 р.

Авторами й співробітниками журналу були молоді науковці та відомі вчені (українські й зарубіжні):

¹ Грушевський М.С. Автобіографія, 1914 - 1919 рр. // Великий українець... - С.216.

* «З сучасної політичної літератури (О.Шульгин «Політика», Дм. Донцов «Міжнародне положення України і Росія»), рецензії на книгу К.Поліщука «Серед могил і руїн (Нариси і оповідання)» (К., 1918) та збірку поезій О.Кобеця «Під небом чужим. Із щоденника полоненого 1916-1917 р.» (К., 1919). Уміщені в рубриці «Література, наука, суспільне життя».

** Мав відбутися навесні 1919 р. у Голландії.

П.Глядківський, М.Грушевський, В.Денисенко, М.Жуківська, Є.Кагаров, К.Квітка, Ф.Колесса, К.Копержинський, В.Кравченко, Б.Лугівський, Ф.Савченко, Є.Смолинська, П.Тутковський, Л.Шевченко, О.Шлюбський, К.Штепа та ін.

Серед найвагоміших у науковому та історичному плані публікацій були праці К.Грушевської. Теми зумовлювалися її науковими інтересами: проблеми первісного мислення, народна обрядовість, історія культури.

Про значення роботи К.Грушевської як редактора етнографічного часопису свідчить і його популярність. Щорічник «Первісне громадянство» одразу привернув увагу науковців в Україні та поза її межами. Систематично з'являлися й відгуки про журнал у періодичних виданнях. Зокрема, часопис «Червоний шлях» вміщував ґрунтовні рецензії К.Танан, у яких підкреслювалася новизна й багатоаспектність тематики та перспективність обраного редколегією напряму діяльності, «Етнографічний вісник» відзначив перший випуск «Первісного громадянства» позитивною рецензією А.Лободи.

Але довгого життя виданню не судилося. Останні випуски, що вийшли на початку 1930, датовані 1929 р. Разом з іншими забороненими українознавчими виданнями було знищене й «Первісне громадянство».

Подібна доля чекала й на видання, яке стало головною справою життя вченої і залишило яскравий слід у науці - корпус «Українські народні думи», перший том якого з розвідкою К.Грушевської «Збирання і видавання дум в ХІХ і в початках ХХ віку» (С. ХІІІ-ССХХ), присвячений «Незабутній пам'яті Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова і Павла Житецького», побачив світ 1927 р. в Києві у ДВУ. Вихід цієї унікальної праці давав підстави до «визнання» К.Грушевської в науковому світі - 2 липня 1927 р. її було обрано дійсним членом Наукового товариства ім. Т.Шевченка у Львові.

Подальшою роботою була підготовка до друку наступного тому українських дум, що планувався на 1929-1930 рр.

У цілому мали видати 6 томів: 1 та 2-й - тексти дум у всіх відомих варіантах з великим науковим апа-

ратом, 3-й - музичні записи дум, що їх готував Ф.Колесса; 4-й - «другорядні явища думового мистецтва»: кобзарські пародії на думи (жартівливі пісні у формі дум) та тексти, автентичність яких сумнівна («інтелігентські підробки»), що ввійшли до репертуару окремих кобзарів; 5-й та 6-й томи - «обслідування літературних паралелів і вияснення основних мотивів сеї поезії». Але видання було припинено на 2-му томі, що побачив світ лише 1931 р. у видавництві «Пролетар» накладом 3 тис. прим. Сьогодні це раритетне видання можна знайти лише в деяких відділах стародруків та рідкісної книги (зокрема у НБУВ), у приватних колекціях, оскільки з ліквідацією гуманітарних установ ВУАН було не лише знищено все підготовлене до друку у виданнях Академії, а й вилучено з продажу публікації з проблем історії та культури України.

На початку 30-х років - час найвідвертішого наступу на українську історичну науку - разом з виданнями нищилися й людські долі. Перебування з березня 1931 р. до трагічного листопада 1934 р. М.Грушевського з донькою у «відрядженні» в Москві було однією з добре зрежисованих сцен грандіозного спектаклю сталінського молоха.

Єдиною відродою для них була можливість працювати в столичних бібліотеках та архівах, у чому Михайлові Сергійовичу дуже допомагала Катерина, адже йому загрожувала повна втрата зору. Спільно з батьком досліджувала літературне відродження дошевченківської доби, була його секретарем і коректором. Не залишала й своїх наукових зацікавлень - історичної пісенності: «з початком 1931 року закінчила друк II тому корпусу українських народних дум, ст. ХХХ-304 №№ 14-33. Працювала над питаннями соціального походження професійних народних співців на Україні ХVІІІ-ХІХ вв. і над формами їх професійної конкуренції»².

Цього разу до Києва М.Грушевський вже не повернувся... Смерть батька була для Катерини несподіваною і непоправною втратою.

З 1934 р. К.Грушевська, вже як старший науковий співробітник Інституту літератури, цілком віддалася збиранню, систематизації епі-

столярії, рукописів та редагуванню наукової спадщини М.Грушевського для академічного видання. Але не офіційне доручення Академії було для неї головним - вона намагалася якомога якісніше в найкоротший термін виконати заповіт батька й підготувати до видання його праці. Відповідальну роботу було перервано арештом. 10 липня 1938 р. Катерину Грушевську кинули в застінки НКВС як члена «антирадянської націоналістичної організації», звинувачуючи в участі у діяльності націоналістичної організації, яка з допомогою Польщі та Чехословаччини прагнула знищити радянську владу (ст. 54-1 «а», 54-8, та 54-11 КК УРСР). Для надання «законності» до справи долучалися вирвані у так само замордованих «шпигунів», «націоналістів» (К.Штепи, Є.Захарчука, В.Іванушкіна, Г.Коссака, Н.Мірзи-Авакянц) свідчення проти К.Грушевської. За її провину перед державою визнавали й те, що вона - донька М.Грушевського, й те, що упорядкувала два томи українських дум «ярко націоналістичного характеру», й те, що безпідставно «звання наукового співробітника їй присвоєно самим Грушевським», й те, що була в закордонному відрядженні, й зв'язки з «известними українськими фашистами Студинским, Колессой, Томашевским»³.

Трибунал Київського особливого військового округу, закрите судове засідання якого щодо «членів контрреволюційної організації» (К.Ф.Штепи, О.П.Сухова, О.Г.Мейліса, К.М.Грушевської) відбулося 15-16 квітня 1939 року «без допущення захитників» у складі голови - бригадоюрюриста Галенкова і членів: полкового комісара Баканова, заступника голови Кривошеєва при секретарі і молодшому військовому юристі Коровському, визнав Катерину Грушевську винною у посібництві антирадянській діяльності української націоналістичної організації з метою встановлення «фашистської диктатури» за ст. 54-2 та 54-11. Звинувачення за ст. 54-6 Ч.1 (розголошення державної таємниці) судом було зняте. Вирок суду щодо хворої жінки був страшним: позбавлення волі у виправно-трудовому таборі терміном на вісім років із поразкою в політичних правах на

² Інститут рукопису НБУВ, ф.Х, спр.3074, арк.69.

³ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.263, оп.1, спр. 64688 ФП, арк.56.

п'ять років та з конфіскацією особистого майна. Подану до Верховного суду СРСР апеляцію було відхилено, й рішенням його Військової колегії від 5 червня 1939 р. вирок залишено в силі.

Єдине свідчення про дату смерті К.Грушевської збереглося у документах кримінальної справи, де зазначалося, що померла вона 30 березня 1943 р. в Темлазі. За даними О.Грушевської, поховано страдницю в Новосибірську. Лише 30 липня 1959 р. Військова колегія Верховного суду СРСР розглянула питання про припинення справи щодо К.Грушевської за відсутністю складу злочину. Рішенням колегії було позитивним, але Катерини Михайлівни вже давно не було серед живих...

* * *

Дослідникам життя та діяльності К.Грушевської, сподіваємося, стане в нагоді пропонований персональний бібліографічний покажчик. Його складанню передували документальний бібліографічний та небібліографічний пошук у вітчизняних книгосховищах. До покажчика ввійшли матеріали, незалежно від їхнього обсягу й характеру, в тому числі інформаційні замітки й короткі повідомлення. Зазначимо, що деякі важливі праці вченої, видрукувані як передмови до раритетних нині видань, подано окремими позиціями, з огляду на їхню наукову значущість. Доцільним було б перевидання таких розвідок окремим збірником або публікація на сторінках сучасних часописів.

Виявлення та відбір матеріалів відбувалися на базі фондів багатьох бібліотек: НБУВ, НПБУ, Науково-довідкової центральних державних архівів України, Наукової бібліотеки Київського університету ім.Тараса Шевченка, ЛНБ ім. В.Стефаніка НАН України, Наукової бібліотеки Львівського державного університету ім. І.Франка, Науково-довідкової Львівського національного музею, Бібліотеки української діаспори. Частина матеріалів відбиралася з періодичних видань ХХ ст. і включила публікації журналів «Україна», «Червоний шлях», «Первісне громадянство та його пережитки на Україні», «Записки Наукового товариства імені Шевченка», «Записки Наукового товариства у Києві», «Журналіст Ук-

раїни», «За сто літ», «Літературно-науковий вісник», «Київ», «Український історичний журнал», «Пам'ять століть», «Родовід», «Слово і час», «Український історик» тощо, а також з газет «Ратуша», «Сільські вісті», «Старожитності». Відбір здійснювався шляхом перегляду de visu часописів. Увесь бібліографічний матеріал, опрацьований особою укладачем, дає змогу скласти уявлення про наукові інтереси талановитої, незаслужено забутої дослідниці.

Покажчик складається з двох частин:

1. Хронологічний покажчик друкованих праць.
2. Література про життя та діяльність К.Грушевської.
  - 2.1. Довідкові видання.
  - 2.2. Матеріали до життєпису К.Грушевської.
  - 2.3. Видання, в яких є відомості про дослідницю.
  - 2.4. Публікації документів, пов'язаних з її життям.

Зважаючи на об'єктивні умови зберігання та схоронності матеріалів і неможливість завершити історичне пізнання, зазначимо, що покажчик не претендує на вичерпність.

1. ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ДРУКОВАНИХ ПРАЦЬ К.ГРУШЕВСЬКОЇ

1918

1. З сучасної політичної літератури (О.Шульгин, Дм. Донцов) // ЛНВ. - 1918. - Т.71, кн. 4/6. - С. 172-176.
2. Воєнні теми в нашій літературі (К.Поліщук. «Серед могил і руїн»: Нариси і оповідання) // ЛНВ. - 1918. - Т.72, кн.12. - С. 248-250.

1919

3. Воєнні теми в нашій літературі (О.Кобець. Під небом чужим: Поезії. Із щоденника полоненого 1916-7 рр.) // ЛНВ. - 1919. - Т. 74, кн.2. - С. 231-234.

1923

4. Примітивні оповідання, казки і байки Африки і Америки / Зладила Катерина Грушевська - К.; Відень, 1923. - 192 с.
5. Розвій словесної творчості і примітивна проза // Примітивні оповідання, казки і байки Африки і Америки. - К.; Відень: УСІ, 1923. - С. 1-34.

1924

6. З примітивної культури: Розвідки і доповіді Катерини Грушевської з передмовою акад. Мих. Грушевського. - К.: ДВУ, 1924. - 224 с.
Рецензія: Дашкевич В. Розвиток етнологічної науки на Україні за 10 років (1917-1927) // Червоний шлях. - 1927. - №12. - С. 180.
7. Emmanuel Cosquin. Etudes folkloriques, recherches sur la migration des contes populaires et sur leur point de depart. Paris, E.Champion, 1922. Ст.634 // Україна. - 1924. - Кн.3. - С. 153-155.
8. Климент Квітка. Професійні народні співці й музиканти. Програма для досліду їх діяльності й побуту // Там само. - Кн.4. - С. 176-177.
9. Folk-Lore, a quarterly review of Myth, Tradition, Institution & Custom vol, XXXIV. London, 1923. P. 456 // Там само. - С. 177-179.
10. Програма Культурно-історичної комісії ВУАН для збирання матеріалів, що вивчають значіння огню в світогляді українського народу // Там само. - Кн. 4. - С. 183-187.

1925

11. The sociological review, journal of the sociological society, joint editors Victor Branford, Alexander Farquarson, vol. XVI, Nos.1,2,3,4. January, April, July, October. - 1924. - P. 336 // Україна. - 1925. - Кн. 1/2. - С. 206-210.
12. W.O.E. Oesterley. The Sacred Dance, a study in comparative Folk-lore. Cambridge University press, 1923 // Там само. - Кн. 3. - С. 155-158.
13. Anthropos. Ephemeris Internationalis Etnologica et Linguistica, t.XVIII-XIX, fasc. 1,2,3. 1923-1924 // Там само. - С. 173-175.
14. M.Gaster. Rumanian popular legends of the Lady Mary. Folk-lore, vol.XXIV, p.45-85. London, 1923 // Там само. - Кн.4. - С. 174-176.
15. Колесса Ф. Українські народні думи: Перше повне видання з розвідкою, поясненнями, нотами і знімками кобзарів // Там само. - С. 139-142.
16. Revue d'Ethnographie et des Traditions populaires. 4-e annee № 13-16, 1923. 5-e annee №17-20, 1924 // Там само. - Кн. 5. - С. 167-172.
17. Остання стаття Франка про Шевченка // Там само. - Кн.1/2. - С. 5-9.

18. Програма збирання матеріалів до українського народнього сонника // Там само. - С. 237-238.
 19. Інструкція катедри історії українського народу ВУАН для дослідів культурних переживань та історичної пісенності // Там само. - Кн. 3. - С. 183-186.

1926

20. Дума про пригоду на морі попівича: Причинок до дослідження звичаїв, зв'язаних з подорожуванням // ПГ. - 1926. - Вип. 1/2. - С. 1-35.
 21. Спроба соціологічного об'яснення народньої казки (з приводу книги: P.Saintyves. Les contes de Perrault et les recits paralleles. Leurs origines. Coutumes primitives et liturgies populaires. Paris, 1923) // Там само. - С. 96-112.
 22. Принципи моралі в освітленню французької соціологічної школи: Emile Durkheim. L'education morale // Україна. - 1926. - Кн. 5. - С. 156-164.
 23. Людський колектив як підвалина пам'яті (з приводу книги: M.Halbwachs. Les cadres sociaux de la Memoire. Paris, 1925 // ПГ. - 1926. - Вип. 3. - С. 93-105.
 24. E.S.Hartland. Primitive Society. The begining of the family and the reconing of descent. London, 1921 // Там само. - Вип. 1/2. - С. 130-134.
 25. До соціології старцівства // Там само. - Вип. 3. - С. 125-131.
 26. Етнографічний вісник. Кн.1 За головною ред. акад. А.Лободи та П.Петрова. Українська Академія Наук. Етнографічна комісія // Там само. - Вип. 1/2. - С. 149.
 27. Записки Етнографічного товариства. Кн.1. 1925 // Там само. - Вип. 1/2. - С. 143-144.
 28. Ales Hrdlicka. The Origin and Antiquity of American Indians. Washington, 1925 // Там само. - Вип. 3. - С. 178-179.
 29. Етнографія, 1926. №1-2 // Там само. - С. 198-204.

1927

30. Українські народні думи. Т. перший корпус / Тексти № 1-13 і вступ К.Грушевської. - К.: Вид. АН УРСР, 1927. - 397 с.
 Рецензії: Марковський М. Українські народні думи. Том перший корпус. Тексти №№ 1-13, вступ Катерини Грушевської, в.о. секретаря комісії. Історична секція Української Академії Наук.

Комісія історичної пісенності // Україна. - 1928. - Кн. 2(27). - С. 135-146.

Перетц В. Українські думи в новому виданні К.М.Грушевської // Етнограф. вісн. - 1928. - Кн. 7. - С. 73-132.

Лобода А. Українські народні думи. Том перший корпус. Тексти №№ 1-13 // Життя й революція. - 1928. - Кн. II. - С. 195-198.

Korso R. // Bilychnis. - 1930. - № 1. - S. 43.

31. Збирання і видавання дум в XIX і в початках XX віку // Українські народні думи. Том перший корпус. - К.: ДВУ, 1927. - С. 13-220.

32. Прохальні обходи: Кілька завважень з приводу новішої літератури. - 1927. - 12 с. - (Відбитка).

33. З примітивного господарства: Кілька завважень про засоби жіночої господарчої магії у зв'язку з найстаршими формами жіночого господарства // ПГ. - 1927. - Вип. 1/3. - С. 9-44.

34. До збірки матеріалів про «вогонь» В.Г.Кравченка // Там само. - С. 146.

35. Іван Богуславець і Маруся Богуславка (до теми неволі у невірних) // ПГ. - 1927. - Вип.1. - С. 85-97.

36. F.Schulze-Maizier. Die Osterinsel. Im Inselverlag zu Leipzig // ПГ. - 1927. - Вип. 1/3. - С. 182-185.

37. Dr. Alfred Schachtzabel. Im Hochland von Angola. Studi erreise durch den Suden Portugiesisch West-Africas. Dresden, 1923 // Там само. - С. 185-189.

38. E.Casas. La covada y el origen del totemismo Editorial Catolica Toledana. Madrid, 1926 // Там само. - С. 191-194.

39. F.Boas. Stylistic aspects of Primitive literature. The journal of American Folk-Lore, 1925 // Там само. - С. 194-196.

40. Про голе тіло як магичний засіб // Там само. - С. 44.

41. Про поділ господарства між чоловіком і жінкою // Там само. - С. 43-44.

1928

42. З західне-європейського етнологічного руху. Звідомлення з закордонного відрядження К.М.Грушевської // Україна. - 1928. - Кн. 5 (30). - С. 182-186.
 43. До нових матеріалів про первіс-

ний монотеїзм (P.Schebesta. Bei den Urwaldzwerger von Malaja. Leipzig, 1927) // ПГ. - 1928. - Вип. 1. - С. 105-118.

44. Два центри етнологічної науки (з подорожніх вражень) // Там само. - Вип. 2/3. - С. 81-96.

45. До взаємин між загальним і спеціальним народознавством. З приводу статті Victor'a von Geramb'a. Zur Frage nach den Grenzen Aufgaben und Methoden der deutschen Volkskunde // Там само. - С. 110-114.

46. M.Mauss. Parentes a plaisanteries. Ecole pratigue des hautes etudes, section des sciences religieuses. Annaires, 1927-1928. Melun, 1928 // Там само. - Вип. 1. - С. 164-165.

47. Ernest Crawley. The mystic Rose. A study of primitive marriage and of primitive thought in its bearing on marriage. A new edition revised and greatly enlarged by Theodore Besterman in two vols 1927 // Там само. - Вип. 1. - С. 166-169.

48. C.G.Seligman. The unconscious in relation to anthro polo gy. Відбиток з The British Journal of Psychology. XVII. April 1928 // Там само. - Вип. 2/3. - С. 169-171.

49. Г.Брасюк «В потоках» (К.:Маса, 1927) // Червоний шлях. - 1928. - №2. - С. 155-157.

50. Karpathenland: Vierteiljahrsschrift fur Geschichte, Volkskunde und Kultur der Deutschen in den nordlichen Karpathenlandern. Herausgegeben von E.Gierach. Накладом Anstalt fur Sudentendeutsch Heimatsforschung. Reichenberg, 1928. 1 Jahrgang // ПГ. - 1928. - Вип. 2/3. - С. 206 - 207.

51. The Sociological Review, vol. XVII-XVIII-XIX, 1925 - 27 pp. // Україна. - 1928. - Кн. 6(31). - С. 197-200.

1929

52. Про дослідження статевих громад в первіснім суспільстві // ПГ. - 1929. - Вип. 1. - С. 24-33.
 53. Матеріали до вивчення професійного співацтва // Там само. - С. 96-97.
 54. На бічних стежках кобзарського епосу («Дума про Чабана» - причинок до питання про пародії на кобзарські думи) // Там само. - Вип. 2. - С. 13-50.
 55. Навколо дикунової душі: (з приводу дискусії над книгою Леві-Брюля L'ame primitive) // Там само. - Вип. 3. - С. 99-112.

56. З етнографічної праці 1880-х років: (До листування П.Мартиновича і В.Горленка) // Науковий збірник за 1929 р. Записки Історичної секції ВУАН. - Т. XXXII / Під ред. М.С.Грушевського. - С. 137-152.

57. *L. Levy-Bruhl. La numeration chez les Bergdama. Africa. Journal of the international institute of african languages and cultures, vol II, №2. London // ПГ. - 1929. - Вип. 2. - С. 124-125.*

1930

58. Українські народні думи у французьких перекладах // Ювілейний збірник на пошану акад. Кирила Студинського. Ч.1. Праці філологічні. - Львів: НТШ, 1930. - С. 251-260.

59. Українські думи у французьких перекладах. (Б.м.) - 1949. - 10 с. - (Відбитка).

1931

60. Українські народні думи. Т.2. Тексти №№ 14-33. Передмова К.Грушевської. - Х.: К.: Пролетар, 1931. - XXX+304 с.

Рецензії: *Колесса Філарет. Катерина Грушевська «Українські народні думи» (Окрема відбитка).* - Львів, 1932. - 10 с. (С. 543-551).

Деякі питання про народні думи / *Українські народні думи. Т. 2. - К., Х.: Пролетар. - С. VII-XXX.*

2. ЛІТЕРАТУРА ПРО ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ К.ГРУШЕВСЬКОЇ

2.1. ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ

1. *Верстюк В.Ф., Пиріг Р.Я. М.С.Грушевський: Коротка хроніка життя та діяльності. - К.: Либідь, 1996. - С. 34, 72, 74 - 75, 77, 101, 103, 109, 113, 116, 135.*

2. *Дей О.І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI-XX ст.). - К.: Наук. думка, 1969. - С. 186.*

3. *Енциклопедія українознавства. Словникова частина: Т. 2. Перевидання в Україні / Гол. ред. проф. д-р. В.Кубійович. - Львів: Молоде життя, 1993. - С. 453.*

4. *Епістолярна спадщина Михайла Грушевського (покажчик до фонду №1235 у ЦДІА України у м.Києві) / Упорядник І.Гирич. - К., 1996. - С. 24-25, 98.*

5. *Українська Літературна Енциклопедія: В 5 т./ Редкол.: І.О.Дзевєрін*

(відп. ред.) та ін. - К.: УРЕ ім. М.П.Бажана, 1988. - Т. 1: А-Г. - С. 509.

6. *Український героїчний епос (думи): Бібліографічний покажчик. Перелік архівних фондів/ Уклала І.Матяш. - К., 1995. - С. 17, 48, 54.*

2.2. МАТЕРІАЛИ ДО ЖИТТЄПISУ К.ГРУШЕВСЬКОЇ

7. *Малик Я.Й. Катерина Грушевська: Текст лекції з курсу політичної історії України. - Львів: Львів. держ. ун-т, 1991. - 32 с.;*

8. *Малик Я. Катерина Грушевська / Укр. історик. - 1991-1992. - Т. 28-29, ч. 110-115. - С. 265-277.*

9. *Малик Я. Доля К.Грушевської // Ратуша. - 1992. - 1 лют.*

10. *Матяш І. Репресований часопис // Журналіст України. - 1996. - №3/4. - С. 18-19.*

11. *Матяш І. Реабілітована посмертно (Катерина Грушевська) // Слово і час. - 1996. - № 10(430). - С. 68-70.*

12. *Матяш І.Б. «Первісне громадянство» - перший науковий етнографічний часопис в Україні 20-х років ХХ ст. // Рукописна та книжкова спадщина України. Вип.3. - К., 1996. - С. 213-221.*

13. *Матяш І. Думознавчі студії Катерини Грушевської // Родовід. - 1997. - №1(15). - С. 5-12.*

14. *Матяш І. Curriculum vitae Катерини Грушевської // Пам'ять століть. - 1997. - №3(6). - С. 96-111.*

15. *Пиріг Р. Катерина Грушевська: епілог долі // Сільські вісті. - 1991. - 14 вер.*

16. *Полонська-Василенко Н.Д. Пам'яті М.С. та К.М.Грушевських // Наше життя. - 1956. - Ч. 3. - С. 9-10.*

2.3. ВИДАННЯ, В ЯКИХ Є ВІДОМОСТІ ПРО К.ГРУШЕВСЬКУ

17. *Академічна кафедра історії українського народу // Україна. - 1928. - Кн. 3(28). - С. 167-169.*

18. *Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884-1939. - К.: Либідь, 1995. - 424 с.: іл.*

19. *Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М.С.Грушевського/ Упор., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент., приміт. А.П.Демиденка; вступне слово Л.М.Кравчука; післямова Ф.П.Шевченка; худ. оформл. О.В.Ковалю. - К.: Веселка, 1992. - С. 214-220; 448-484.*

20. *Верба І.В. Родина Грушевських в українській історичній науці 1920-х рр. // Укр. іст. журн. - 1996. - № 5(410). - С. 131-149.*

21. *Верба І., Юркова О. Київська історична школа М.С.Грушевського: організаційно-технічні моменти // Укр. історик. - 1996. - № 1/4(128-131). - С. 268-284.*

22. *Винар Л. Михайло Грушевський - історик і будівничий нації: Статті і матеріали. - Нью-Йорк; Київ; Торонто: Фондація ім.О.Ольжича, 1995. - 304 с.*

23. *Гавриленко Т. З нових етнографічних обслідувань Полудневої України // Україна. - 1929. - Кн. 12(38). - С. 169-171.*

24. *Т.Г[авриленко]. З екскурсійних занять Кабінету примітивної культури // Україна. - 1929. - Кн. 9(36). - С. 169-170.*

25. *Грушевський М.С. Спомини/ Передм. Ф.П.Шевченка; Публікація і примітки С.І.Білоконя // Київ. - 1988. - № 9. - С. 115-149; № 10. - С. 131-138; № 11. - С. 116-139; №12. - С. 116-139; 1989. - № 8. - С. 103-154; №9. - С. 108-149; №10. - С. 122-158; №11. - С. 113-155.*

26. *Євфимовський В., Кравцов Д. Науково-дослідча кафедра історії України // Україна. - 1929. - Кн.12(38). - С. 164-169.*

27. *М.Ж[уківська] Доповідь про українські думи в паризькому товаристві славистів // Україна. - 1928. - Кн. 4(29). - С. 168-169.*

28. *Заруба В.М. Розгром і знищення київської школи істориків Михайла Грушевського (За матеріалами архіву ВУАН) // Постаті: Студії з історії України. Кн. 2. - Дніпропетровськ: Україна, 1993. - С. 43-65.*

29. *Заруба В. Знищення київської школи істориків Михайла Грушевського (1914-1934 рр.) // Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. - Львів, НТШ, 1994. - С. 403-412.*

30. *Звідомлення про діяльність Асоціації культурно-історичного дослідження (Комісії культурно-історичної та історичної пісенності УАН спільно з Кабінетом примітивної культури) // Україна. - 1928. - Кн. 6. - С. 201-204.*

31. *Історична секція УАН в 1925 р. //*

- Україна. - 1926. - Кн. 1(16). - С. 160-168.
32. Історичні установи Української АН // Україна. - 1927. - Кн. 4(23). - С. 209-215.
33. Історична секція при Українській Академії Наук в р. 1927 // Україна. - 1928. - Кн. 2(27). - С. 172-178.
34. Історична секція ВУАН та зв'язані з нею історичні установи Академії в 1928/9 рр. // Україна. - 1929. - Кн. 7-8(35). - С. 166-171.
35. Кафедра історії українського народу ВУАН // Україна. - 1925. - Кн. 1/2(11). - С. 222-224.
36. Колима Лариси Молодецької // Україна. - 1995. - № 3/4 (1881-1882). - С. 10-13.
37. Костюк Г. Останні дні життя академіка Михайла Грушевського (1934-1954) // Віра й культура. - 1995. - Ч. 7 (19). - С. 10-13.
38. Кучер Р.В. Наукове товариство імені Т.Шевченка: Два ювілеї. - К.: Наук. думка, 1992. - 112 с.
39. Лобода А. «Первісне громадянство та його пережитки на Україні», 1926, вип. 1-2 // Етнограф. вісн. - 1927. - Кн. 3. - С. 140-143.
40. Магунь М. Про родину Грушевських: спогад Теодора Зінька // Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. - Львів: НТШ, 1994. - С. 333-337.
41. Макогон І. Не відкритий і не освячений пам'ятник // Старожитності. - 1991. - №7(11). - С. 13.
42. Малик Я.Й. Кримінальні переслідування Михайла Грушевського (1914-1934 рр.). - Львів: Ред.-вид. відділ Львівського ун-ту, 1992. - 23 с.
43. Маркітан Л.П. М.С.Грушевський у кінофотодокументах // Укр. іст. журн. - 1997. - №2 (413). - С. 76-83.
44. Мишанич С.В. Принципи наукового видання Повного зібрання українських народних дум // Народна творчість та етнографія. - 1989. - №5. - С. 42-49.
45. М.С.Грушевський (1866-1934). До 125-літнього ювілею: документальні фото / Упор. М.І.Магунь. - Львів, 1991. - 32 с.
46. Науково-дослідча кафедра історії України в Києві в акад. році 1924/5 рр. // Україна. - 1925. - Кн. 5(14). - С. 172-174.
47. Організація культурно-історичного досліджу // Україна. - 1928. - Кн. 6(31). - С. 201-203.
48. Пиріг Р.Я. Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924-1934). - К., 1993. - С. 145-161.
49. Полонська-Василенко Н.Д. Історична наука в Україні за совєцької доби та доля істориків // Збірник на пошану українських учених, знищених большевицькою Москвою / Ред. М.Овчаренко. - Париж; Чикаго, 1962. - С. 9-111.
50. Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія Наук (Нарис історії). - Мюнхен, 1955-1958. - Ч. 1-2. - 197 с.
51. Полонська-Василенко Н.Д. Українська академія наук: Нарис історії. - К.: Наук. думка, 1993. - 414 с.
52. Полонська-Василенко Н.Д. Видатні жінки України. - Вінніпег; Мюнхен, 1969. - С.126-127.
53. Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський і ГПУ-НКВД. Трагічне десятиліття: 1924-1934. - К.: Україна, 1996. - 335 с.
54. Савченко Ф. Етнографія і фольклор // Україна. - 1929. - Кн. 9(36). - С. 120-130.
55. Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М. Грушевський і Academia: ідея, змагання, діяльність. - К., 1993. - 320 с.
56. Степанишина О. Останні роки життя Михайла Грушевського // Укр. історик. - 1981. - Ч. 1/4 (69/72). - С. 174-179.
57. Танан К. «Первісне громадянство та його пережитки на Україні», 1927, вип. 1-3 (рецензія) // Червоний шлях. - 1929. - №1. - С. 281-283.
58. Танан К. «Первісне громадянство та його пережитки на Україні», 1928, вип. 1 // Червоний шлях. - 1929. - №4. - С. 211-213.
59. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1926-1939. Ч. 60-70. - Львів: НТШ, 1930. - С. 136.
- 2.3.4. ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ЖИТТЯМ К.М.ГРУШЕВСЬКОЇ**
60. Грушевська Катерина. До питання про історизм в українських народних думках / Публ. І.Матяш // Родовід. - 1997. - №1(15). - С. 12-23.
61. Крячок М.І. Листування О.Г.Сластьона з М.С.Грушевським та К.М.Грушевською // Архіви України. - 1990. - № 5. - С. 32-42.
62. У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до Кирила Студинського (1891-1941рр.) / Упор. О.В.Гайова, У.Я.Єдлинська, Г.І.Сварник. - К.: Наук. думка, 1993. - С. 494, 505-506, 525, 644, 671, 704.
63. Матяш І. «...Одну потіху маю - в своїй доньці...» (З листів М.С.Грушевського до К.М.Грушевської) // Архіви України. - 1996. - № 1/3(238). - С.29-38.
64. Панова М.А., Пантюхова О.Б. «Вашлюблячий...М.С.Грушевський» (Маловідомі документи з родинного архіву) // Архіви України. - 1996. - № 1/3(238). - С.27.
65. Пасько І.В. З петербурзьких адресатів М.С.Грушевського: листи до О.О.Шахматова // Там само. - С. 104-109.
66. Свідчення-спомини М.Левченка / Публ. та примітки Е.Циганкової // Вісн. НАН України. - 1996. - №3/4. - С.60,64.
67. Сергійчук В. Нове про родину Грушевських // Укр. історик. - 1996. - № 1-4 (128-131). - С. 379-381.
68. Федущак-Юркевич І. Михайло Грушевський і слідча справа Віктора Юркевича // Михайло Грушевський: Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. - Львів, 1994. - С. 426-439.
69. Шаповал Ю. Невідомі документи ГПУ-НКВД про життя і діяльність М.Грушевського у 1924-1934 роках // Укр. історик. - 1996. - № 1/4 (128-131). - С. 347-349.

Список скорочень

- ЛНВ - Літературно-науковий вісник.
 ПГ (Первісне громадянство) - Первісне громадянство та його пережитки на Україні.
 НКВС - Народний комісаріат внутрішніх справ.
 ЦДА України у Львові - Центральний державний історичний архів у Львові.

Олексій Онищенко,

академік НАН України, проф.,
генеральний директор НБУВ

Наталія Солонська,

к.і.н., заступник головного редактора
журналу «Бібліотечний вісник»

Бібліограф Лілія Беляєва

Українська бібліографія має специфічні риси становлення, розвитку, йде своєрідним шляхом. Вона завжди була міцним фундаментом потужних наукових академічних шкіл України й водночас необхідним відправним пунктом будь-яких наукових праць. Як правило, з бібліографії починається грамотний, професійний дослідницький пошук. Упродовж багатьох років флагманом цієї галузі була ЦНБ ім.В.І.Вернадського (нині - НБУВ), що координувала всю бібліографічну роботу Академії наук України. Цей період, ця праця невіддільна від імені бібліографа Лілії Вікентіївни Беляєвої, котра в січні 1998 р. відзначила своє 70-річчя. Її професійна об'єктивність, чесність і принциповість, високий фаховий рівень є взірцем для колег та початківців, предметом аналізу й прикладу, наслідування, свідченням наявності в Україні своєї професійної школи бібліографів.

Дорогу в життя та долю людини багато в чому визначають ті особистості, котрих вона зустрічає на цьому шляху, її здатність сприйняти, всотати їхні ідеї, концепції, настанови, щире бажання й сили продовжити розпочату ними справу.

Для студентки філологічного факультету Львівського університету ім.І.Франка Лілії Беляєвої визначальною стала зустріч з видатним ученим-енциклопедистом Федором Максименком (завідуючим бібліографічним відділом Наукової бібліотеки університету), який читав спецкурс бібліографії. Йому вдалося зацікавити цією дисципліною допитливу, схильну до наукових пошуків юнку, яка відрізнялася від своїх ровесників чіпкою пам'яттю, доволі широкою ерудицією. А дівчина за честь і велику довіру до себе вважала те, що могла успішно виконувати його творчі доручення.

Тож не дивно, що трудову діяльність Лілія Беляєва розпочала саме

як бібліотекар в Інституті літератури ім. Т.Шевченка АН України. Це було 45 років тому. 43 роки вона працює в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського. Тут вона обіймала посади старшого бібліотекаря, потім старшого бібліографа відділу бібліографії, далі - його старшого редактора, в 1974-1975 рр. - головного бібліографа науково-бібліографічного відділу, 12 років була заступником директора бібліотеки з наукової роботи, працювала й головним бібліографом культурно-просвітницького центру, керуючи складанням каталогів книжкових виставок НБУВ, що є однією з форм пропаганди та розкриття фондів. Вона водила і водить екскурсії по бібліотеці, яку знає досконало, читає лекції, консультує з питань методики складання каталогів, покажчиків та бібліографічного пошуку. Нині - головний бібліограф відділу національної бібліографії Інституту української книги НБУВ.

Творчі сили Лілії Вікентіївни Беляєвої спрямовані на вдосконалення українського бібліографознавства, поліпшення структури, методики й методології цієї галузі, створення її стрункої, але гнучкої системи, яка б оперативно реагувала на зміни часу, вимоги великої науки, її нові напрацювання.

Підготовка ретроспективних бібліографічних покажчиків, що в широких хронологічних межах охоплюють літературу з різних галузей знань, науково-допоміжної бібліографії - традиційна для НБУВ форма діяльності. Інформаційно-бібліографічне забезпечення вітчизняної науки і сьогодні одне з магістральних завдань бібліотеки. Тобто, дослідниця з перших кроків потрапила в колектив, де кувалися висококваліфіковані кадри української бібліографії, існували її міцні традиції, наукова школа. Тут готувалися комплексні галузеві, тематичні, краєзнавчі бібліографічні покажчики, спрямовані на забезпечення фундаментальних досліджень у різних дисциплінах знань, розроблюваних в АН УРСР.

Потужна інформаційна база бібліотеки, унікальність її фондів, універсальних за змістом, масш-

табність, значущість їх як інтелектуального багатства нації вразили Лілію Вікентіївну. Вона прийшла в сильний колектив сильних бібліографів. Це вони допомогли їй опанувати довідково-бібліографічний апарат бібліотеки, її каталоги.

Першою самостійною працею дослідниці була бібліографія, присвячена видатному українському літературознавцеві академіку АН СРСР та АН УРСР Олександрю Білецькому. Творче спілкування з цією неординарною людиною, як і з Ф.Максименком, справило неабиякий вплив на молоду подвижницю. Виконана нею на високому рівні робота одразу створила відповідний професійний престиж упорядниці. Їй почали довіряти укладання бібліографій й інших знаних українських учених, таких, як академіки НАН України Є.П.Кирилюк, Є.С.Шаблювський, І.К.Походня, Л.М.Новиченко.

Визначною віхою в житті не тільки Беляєвої, а й усієї української бібліографії, була підготовка та видання в складі творчого колективу (І.З.Бойко, Г.М.Гімельфарб, О.Д.Кізлик, Є.Є.Кравченко, К.Є.Скокан, М.В.Булавицька) праці «Т.Г.Шевченко: Бібліогр. літ. про життя і творчість. 1839 - 1959: В 2 т.» (АН УРСР. ДПБ; Відп. редактор Є.П.Кирилюк. - К., 1963). Обсяг першого тому - 424 с. (3689 позицій), другого - 604 с. (5575 позицій). Тобто, можна без перебільшення сказати, що це була видатна праця в бібліографії, яка втілила кращі здобутки наукового бібліографування і якою користуються дослідники творчості Т.Шевченка й сьогодні, зокрема при підготовці Шевченківської енциклопедії.

Оригінальною була і праця «Бібліографічний список дисертацій та авторефератів про Т.Г.Шевченка: (1939 - 1963)» (Рад. літературознавство. - 1964. - №2. - С.149 - 152), цінність якої не втрачена й донині, оскільки нею постійно послуговуються нові покоління дослідників.

З роками, з практикою, реально оцінивши всі нюанси обраної спеціальності, переживши гіркі хвилини невдач та щасливих знахідок, вона глибше осмислила ідеї Вчите-

ля, значення його постаті для науки, культури, оцінила його одержимість у праці. Те, що без науково-допоміжної бібліографії не може існувати жоден напрям науки, стало для неї постулатом. Найкращим, найвдалішим є поєднання бібліографічних методів і прийомів зі способами й законами розвитку конкретної галузі знань, тобто сполучення якостей бібліографа та фахівця певної царини в одній людині (сама Беляєва здебільшого займається літературознавчою бібліографією).

Бібліографія - це інструмент, без якого жодна наука не може рухатися вперед. Тільки він дає можливість оперативно, різнобічно відстежити надбання, напрацювання, відзначити прогалини й накреслити перспективи розвитку. Невипадково багато з видатних учених займалися галузевою бібліографією і це особливо підносить її престиж.

Усвідомлення значущості цих знань і важливості бібліографії в інтелектуальному розвитку суспільства спонукало Л.Беляєву до участі у створенні системи видань поточних і допоміжних бібліографій з основних наукових напрямів, які розробляли в АН України.

ЦНБ, фактично координатор бібліографічної діяльності академічних бібліотек, підштовхнула дослідників до розробки питань теорії та методології науково-допоміжної бібліографії, до узагальнень процесів бібліографічної розробки окремих галузей, проблем науки.

Ще в 1956 р. Президія АН УРСР прийняла постанову про створення бібліографічної серії «Вчені Української РСР». Бібліотека разом з видавництвом «Наукова думка» підготували й видали методичні рекомендації до цієї серії. Вийшло понад сто покажчиків, підготовлених за безпосередньої участі або під редакцією науковців та бібліографів бібліотеки, серед яких була й Л.Беляєва.

Вона працювала пліч-о-пліч з І.Бойко, А.Гімельфарб, К.Скокан, Л.Гольденбергом, З.Ващенко, П.Висоцькою, Є.Коваленко, Ф.Сараною, Н.Королевич, С.Сороковською та ін. І, безперечно, таке оточення

надзвичайно працездатного колективу стимулювало здорове творче змагання, змушувало кожного в цьому колі зростати інтелектуально й професійно.

Тривалий час ЦНБ керувалася спеціальними координаційними планами відомчих видань, аналізувала звіти й плани всіх академічних установ. Жоден інститут АН не готував своїх бібліографій без такої співпраці. Те, що мало бути надрукованим в Академії, проходило через ЦНБ. А вчені брали безпосередню участь у виданнях бібліотеки, і тому науково-видавнича продукція минулих років відрізняється високим науково-бібліографічним рівнем підготовки.

Цей механізм діяв справно десь до 1990 р. НБУВ традиційно займала провідне місце в бібліографічних дослідженнях України, була, власне, їх визнаним центром та генератором ідей. Діяльну участь у цьому брала й Л.Беляєва. Тож не дивно, що Ю.О.Меженко для своєї колекції портретів бібліографів, «чиї роботи були окремо видані і мали більш чи менш наукове значення»¹, відібрав саме її фотографію.

І сьогодні, коли в Національній бібліотеці відновила діяльність редакційно-видавнича рада, членом якої є й Лілія Вікентіївна, дослідниця мріє про таку ж долю й координаційного центру, який дозволив би упорядкувати бібліографічну справу не тільки в Академії, а й в усій державі, поставити її на сучасну комп'ютерну основу.

Одним із засобів підвищення престижу бібліографічної царини, а отже, й загальної культури наукової праці, Беляєва вважає пропаганду напрацювань, практичного досвіду. Свою концепцію вона реалізовувала, виступаючи з лекціями, доповідями на численних конференціях та семінарах різного масштабу. Певний час читала курс підготовки науково-допоміжних покажчиків у КДІК (нині - Київський державний університет культури і мистецтв).

Науково-організаторські здібності Беляєвої яскраво виявилися й

при підготовці п'ятого тому видання «Українська література в загальнослов'янському і світовому контексті» - «Українська література в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: Матеріали до бібліографії» (Інститут літератури ім.Т.Шевченка НАН України). У складі виконавців - численні представники багатьох наукових установ з восьми країн Європи. Цю працю було обговорено Вченою радою ЦНБ НАН України й одногосно висунуто кандидатуру Л.Беляєвої (бібліографічного редактора і члена редколегії п'ятого тому) на здобуття Державної премії України в галузі науки й техніки в складі групи претендентів.

Уперше в історії вітчизняної та світової науки було зібрано, класифіковано та систематизовано колосальний за обсягом і хронологією матеріал про поширення та рецепцію української літератури. Бібліографічний апарат давав широке уявлення про сприйняття української літератури в світі як невіддільного, органічного процесу.

Беляєва розробила методологічні принципи та наукову схему подання бібліографічного матеріалу на засадах уніфікації, впорядкування, системності. Йдеться про першу серйозну спробу найповнішого на сьогодні обліку вельми різноманітного матеріалу широкого хронологічного діапазону дванадцятьма європейськими мовами (8455 позицій).

Запропонований та послідовно проведений Л.Беляєвою у всіх розділах принцип систематизації дає змогу читачеві досить вільно орієнтуватися в багатому фактичному обсязі, бачити рівень наукової розробки конкретних проблем; нею встановлено принципи добору та організації матеріалу як щодо основного тексту всіх розділів, так і щодо іменного покажчика.

Чимало часу витратила дослідниця на розшук відомостей про письменників, які тривалий час були штучно вилучені з української культури. Кожен з розділів тому доповнений результатами її самостійних наукових розвідок.

Крім того, Беляєва координува-

ла діяльність членів тимчасового творчого колективу, перевіряла бібліографічні записи, контролювала весь процес розшуку, добору та систематизації матеріалу.

Скільки безкінечних днів провели вони з таким же невгамовним і прискіпливим, як і сама Лілія Вікентіївна, видавничим редактором Катериною Іванівною Савенок, вивірюючи багато разів перевірені тексти. Здавалося, вже можна було «поставити крапку» й полегшено зітхнути, тим більше, що й видавничі графіки «піджимали», але знову за щось зачіплялося око, і це «щось» тягло за собою ланцюжок іншого, і Лілії Вікентіївни доводилося ще й ще раз гортати сторінки покажчиків, енциклопедій, монографій. Одне втішало - вона знала, де і як шукати потрібну інформацію. Завдяки її високій кваліфікації, наполегливості й терпінню обох редакторів видання було забезпечено належний науковий рівень.

Невипадково у Національній бібліотеці України Лілію Вікентіївну називають «наш рентген». «Рентген», між іншим, дуже строгий, навіть інколи жорсткий, вимогливий до всіх без винятку, безпристрасно-критичний, але об'єктивний, після якого автор може бути спокійним за якість поданого до друку матеріалу.

Беляєва - бібліограф, яким пишається НБУВ. Її кваліфікація, професіоналізм - авторитетний приклад не тільки для початківців, а й для тих, хто добре розуміє важливість та неповсякчасну актуальність цієї галузі.

Науковець може об'єктивніше визначити міру науковості, новизни матеріалу, його актуальність, а бібліограф висвітлює весь ланцюжок пошуків своїми фаховими засобами. До речі, у НБУВ раніше були бібліографи-консультанти з різних галузей знань. Широкопрофільних консультантів завжди бракувало, як, утім, і бібліографів. Досвідчений учений розробку будь-якої нової праці починає з бібліографії. Це - аксіома успіху й запорука економії часу, забезпечення всеохопності. Професіонал такого рівня, як Л.Беляєва, стає незамінним консультантом,

¹ Стрішенець Н. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка. - К.: «Бібл. вісн.», 1997. - С. 108.

до певної міри співавтором багатьох робіт українських науковців, літературних творів, не кажучи вже про докторські та кандидатські дисертації. Адже саме справжній бібліограф, кожного разу з новим творчим завданням пускаючись у захоплюючий бібліографічний пошук, може бути співтворцем.

Яким чином формується спеціаліст такого рівня, як Л.Беляєва? Як можна взагалі виховати висококласного фахівця? Візьмемо, насамперед, моральний бік справи. Бібліографія - професія чесна, - вважає Лілія Вікентіївна. Бібліограф має добре засвоїти бібліотечну технологію, всі бібліотечні процеси, знати каталоги, можливості і зміст фондів, орієнтуватися в сучасних наукових проблемах. Але й складання бібліографічного опису, на її думку, теж можна урізноманітнити, зробити творчим, цікавим процесом. Особливо це стосується анотацій (а скільки Лілія Вікентіївна написала тих «резюме»!), при підготовці яких треба не тільки добре орієнтуватися в джерелах, необхідно їх проробити, проаналізувати й уміти коротко узагальнити.

Отже, бібліограф повинен володіти ще й журналістським пером, бути гарним редактором, добрим мовником. Тобто, ця професія потребує від особистості наполегливості, знань, навіть - відповідних природних даних. Можливо, тому справжніх бібліографів завжди було мало.

Про кожен з підготовлених Л.Беляєвою бібліографій можна написати статтю-посібник. Підсумок напрацювань, висновків дослідниць, узагальнення досвіду, аналіз неординарних шляхів пошуку дасть зріз картини української бібліографії, її методики та методології за понад чотири десятки років.

Лілія Вікентіївна вписала свою неповторну сторінку в її історію, як і в історію самої Національної бібліотеки України, оскільки переважна частина бібліографічних праць, монографій виходила або за участю Беляєвої, або за її редагуванням. Свою місію українського інтелегента вона вбачала і вбачає в широкому розповсюдженні знань, у

введенні в науковий та культурний обіг фондів книгозбірні.

Лінивий розумом, душею, на переконання Лілії Вікентіївни, бібліографом ніколи не стане. А ще має бути творчий азарт, таємничий «вогник», власні секрети. Їх, до речі, Беляєва ніколи не тримає «про запас». Тут - повна відкритість і щире бажання допомогти. Усе життя когось безкорисливо вчить, консультує. Чимало колег і старшого й молодшого віку й зараз ідуть з нею пліч-о-пліч. Кожна людина, зрозуміло, має власні погляди на життя, свої смаки й друзів. Найголовніше, що такі люди є поруч. Як і власні учні, котрі теж стали шанованими фахівцями. Про них вона каже: «Це моя удача».

Усвідомлюючи важливість і складність підготовки висококваліфікованих бібліографів на рівні сучасних вимог, а отже - справжніх ентузіастів, патріотів справи, бібліотеки, книги, Лілія Беляєва, енергійній не позичати, знову готова читати лекції, вести практичні заняття, залучати подвижників науки до бібліографічної професії. Такі можливості, ймовірно, невдовзі будуть. Адже при НБУВ планується відкрити Вищу бібліотечну школу. Багаторічний досвід Лілії Вікентіївни Беляєвої, її невтомне служіння Книзі, її напрацювання надихають і дають підстави сподіватися, що в українську бібліографію прийдуть нові, достойні її та цієї галузі фахівці.

Це підтвердив і круглий стіл «Українські бібліографи: Лілія Беляєва», проведений у бібліотеці під гаслом «80 років НБУВ. Діячі Бібліотеки», на якому з доповіддю про ювілярку виступив заступник генерального директора НБУВ, к.і.н. А.Бровкін. Щиро й тепло привітали її численні колеги, вчені, друзі, учні.

Список праць Л.Беляєвої

1955

Список наукових праць О.І.Білецького / Уклад.: Н.І.Стучевська, Л.В.Беляєва // Рад. літературознавство. - 1955. - №18. - С.289 - 303.

1958

Наукові записки «Радянське літературознавство»: Показчик змісту за 1938 - 1957 рр.) // Рад. літературознавство. - 1958. - №2. - С.149 - 154.

1959

Бібліографія наукових праць академіка О.І.Білецького (1955- 1959 рр.) // Там же. - 1959. - №5. - С.84 - 87.

Друковані праці О.І.Білецького: [Бібліогр. показч.] // Гудзій М.К. Олександр Іванович Білецький. - К.: Вид-во АН УРСР, 1959. - С.23-50.

Книги з українського літературознавства за 1958 рік: [Бібліогр. показч.] // Рад. літературознавство. - 1959. - №3. - С.141-145.

1960

Бібліографія наукових праць О.І.Білецького // Білецький О.І. Вибрані праці: В 2 т. - К.: Держлітвидав України, 1960. - Т.2. - С.427-454.

Книги з українського літературознавства за 1959 рік: [Бібліогр. показч.] // Рад. літературознавство. - 1960. - №3. - С.144-147.

1961

Книги з українського літературознавства за 1960 рік: [Бібліогр. показч.] // Там же. - 1961. - №2. - С.145-147.

1962

Книги з українського літературознавства за 1961 рік: [Бібліогр. показч.] // Там же. - 1962. - №2. - С.143-147.

Михайло Стельмах: (Матеріали до бібліогр.): Бібліогр. список основних праць про життя та творчість // Там же. - 1962. - №3. - С.146-150.

1963

Книги з українського літературознавства за 1962 рік: [Бібліогр. покажч.] // Там же. - 1963. - №3. - С.147-150.

Т.Г.Шевченко: Бібліогр. літ. про життя і творчість. 1839 - 1959: В 2 т. / АН УРСР. ДПБ; Відп. ред. Є.П.Кирилук. - К., 1963.

Т.1: (1839 - 1916) - 424 с. - Склали: І.З.Бойко, Г.М.Гімельфарб, О.Д.Кізлик, Є.Є.Кравченко, К.Є.Скокан, Л.В.Беляєва.

Т.2: (1917-1959). - 604 с. - Склали: І.З.Бойко, Г.М.Гімельфарб, М.В.Булавицька, Л.В.Беляєва, К.Є.Скокан.

1964

Бібліографічний список дисертацій та авторефератів про Т.Г.Шевченка: (1939 - 1963) // Рад. літературознавство. - 1964. - №2. - С.149-152.

1965

Бібліографія друкованих праць О.І.Білецького / Уклад.: Л.В.Беляєва, О.І.Ліщенко // Білецький О. Зібрання праць: В 5 т. - К., 1965. - Т.1. - С.27-76.

Книги з українського літературознавства за 1963 рік: [Бібліогр. покажч.] // Рад. літературознавство. - 1965. - №11. - С.86-90.

Книги з українського літературознавства за 1964 рік: [Бібліогр. покажч.] // Там же. - 1965. - №12. - С.83-87.

В.І.Ленін і література: (Матеріали до бібліографії. 1961 - 1964 рр.) // Там же. - 1965. - №4. - С.24-27.

1966

Книги з українського літературознавства за 1965 рік: [Бібліогр. покажч.] // Там же. - 1966. - №6. - С.88-93.

1967

Книги з українського літературознавства за 1966 рік: [Бібліогр. покажч.] // Там же. - 1967. - №5. - С.86-91.

1968

М.Горький і питання літератури:

(Укр. видання. 1957 - 1967 рр.) // Там же. - 1968. - №3. - С. 43-48.

Книги з українського літературознавства за 1967 рік: [Бібліогр. покажч.] // Там же. - 1968. - №4. - С.88-90.

Слов'янська філологія на Україні (1963 - 1967): Бібліогр. [У 2 ч.] / АН УРСР. ЦНБ; Укр. ком. славистів; Уклад.: Н.Ф.Королевич, Л.В.Беляєва, Л.І.Гольденберг, Ф.К.Сарана; Відп. ред Г.Д.Вервес. - К.: Наук. думка, 1968. - (До VI Міжнар. з'їзду славистів).

Ч.1.: Мовознавство. Фольклористика. - 233 с.

Ч.2.: Літературознавство.

Вип.1.: Загальні питання слов'янського літературознавства. Українська література. - 402 с.

Вип.2.: Російська, білоруська та зарубіжні слов'янські літератури. - 578 с.

Чеська і словацька література в українському літературознавстві: (Бібліогр. покажч.) / Уклад. Л.Беляєва, Л.Гольденберг, Н.Королевич // Рад.літературознавство. - 1968. - №6. - С.83-88.

1969

Книги з українського літературознавства за 1968 рік: [Бібліогр. покажч.] // Там же. - 1969. - №3. - С.84-88.

1970

Книги з українського літературознавства за 1969 рік: [Бібліогр. покажч.] // Там же. - 1970. - №5. - С.88-91.

50-річчя Центральної наукової бібліотеки АН УРСР // Там же. - 1970. - №2. - С.94-95.

1971

Книги з українського літературознавства за 1970 рік: [Бібліогр. покажч.] // Там же. - 1971. - №6. - С.86-91.

Ленінський принцип партійності літератури: (Матеріали до бібліогр.) (1966-1970 рр.) // Там же. - 1971. - №3. - С.83-88.

1972

Книги з українського літературознавства за 1971 рік: [Бібліогр. покажч.] // Там же. - 1972. - №5. - С.87-93.

А.Ю.Кримський: Бібліогр. покажч. (1889 - 1971) / АН УРСР. ЦНБ; Уклали: Н.М.Деркач, Н.М.Ісаєва, Г.М.Мартиненко, К.І.Скокан; Відп. ред. О.Є.Засенко; Рецензенти: Є.С.Шаблювський; Л.В.Беляєва. - К.: Наук. думка, 1972. - 168 с.

Леся Українка: Бібліогр. покажч. 1884-1970 / АН УРСР. ЦНБ, Львів. наук. б-ка; Уклад.: М.В.Булавицька, М.О.Мороз; Відп. ред. М.Д.Деркач; Бібліогр. ред.: Л.В.Беляєва, К.І.Скокан. - К.: Наук. думка, 1972. - 391 с.

Проблеми єдності національного та інтернаціонального в радянській літературі: (Матеріали до бібліогр.) // Рад. літературознавство. - 1972. - №12. - С.88-91.

1974

Книги з українського літературознавства за 1972 рік: [Бібліогр. покажч.] // Там же. - 1974. - №7. - С.83-86.

Книги з українського літературознавства за 1973 рік: [Бібліогр. покажч.] // Там же. - 1974. - №8. - С.75-77.

Кримський А.Ю. Твори: В 5 т. Т.4. Сходознавство / Ред. О.І.Ганусець; Упоряд. та приміт.: Л.В.Беляєвої, О.О.Білявської, О.І.Ганусьця, Г.І.Нікуліна. - К.: Наук. думка, 1974. - 639 с.

1975

Книги з українського літературознавства за 1974 рік: [Бібліогр. покажч.] // Рад. літературознавство. - 1975. - №4. - С.85-89.

1976

Євген Степанович Шаблювський / АН УРСР. Вступ. ст. І.І.Пільгука; Покажчик друк. праць склали: Л.В.Беляєва, Н.М.Деркач. - К.: Наук. думка, 1976. - 67 с.: портр. - (Бібліогр. вчених УРСР).

Книги з українського літературознавства за 1975 рік: [Бібліогр. по-

кажч.] // Рад. літературознавство. - 1976. - №5. - С.80-84.

Сатирические журналы России периода революции 1905 - 1907 гг.: Каталог коллекции ЦНБ АН УССР / АН УССР. ЦНБ; Сост. и авт. вступ. ст. Е.П.Демченко; Отв. ред. Н.П.Рудь; Библиогр. ред. Л.В.Беляева. - К., 1976. - 47 с.

1977

Книги з українського літературознавства за 1976 рік: [Бібліогр. покажч.] // Рад. літературознавство. - 1977. - №7. - С.81-85.

Социалистический образ жизни и вопросы идеологической работы: Указ. лит. 1971-1976 гг. / АН УССР. ЦНБ; Редкол.: С.К.Гутянский (отв. ред.), Л.В.Беляева, Н.Н.Гончаренко. - К., 1977. - 520 с.

1978

Книги з українського літературознавства за 1977 рік: [Бібліогр. покажч.] // Рад. літературознавство. - 1978. - №8. - С.83-87.

Слов'янська філологія на Україні: Бібліогр. покажч. (1968-1976 рр.): [У 2 ч.] / АН УРСР. ЦНБ; Укр. ком. славистів; Уклад.: Л.В.Беляева, Н.М.Деркач, А.І.Невольниченко. - К., 1978. - (До VIII Міжнар. з'їзду славистів).

Ч.1.: Мовознавство. Фольклористика. - 1978. - 373 с.

В.О.Сухомлинський: Бібліогр. творів / Уклад: Г.І.Сухомлинська, О.В.Сухомлинська; Вступ. ст. В.З.Смаля; Ред.-бібліогр. Л.В.Беляева. - К.: Рад. шк., 1978. - 110 с. - (Педагог. т-во УРСР).

1979

Книги з українського літературознавства за 1978 рік: [Бібліогр. покажч.] // Рад. літературознавство. - 1979. - №10. - С.73-78.

Слов'янська філологія на Україні: (1968-1976 рр.): Бібліогр. покажч.: [У 2 ч.] / АН УРСР. ЦНБ; Укр. ком. славистів; Уклад. Л.В.Беляева, Н.М.Деркач, А.І.Невольниченко. - К., 1979. - (До VIII Міжнар. з'їзду славистів).

Ч.2. Літературознавство.

Вип. 1.: Загальні питання слов'янського літературознавства. Українська література. - 235, XI с.

Вип. 2.: Життя і творчість окремих українських письменників. - 284, X с.

Вип.3.: Російська, білоруська та зарубіжні слов'янські літератури. - 850 с.

1980

Книги з українського літературознавства за 1979 рік: [Бібліогр. покажч.] // Рад. літературознавство. - 1980. - №9. - С.79-85.

Філологічні науки на Україні: Покажч. літ. за 1978 рік / АН УРСР. ЦНБ; Уклад.: Л.В.Беляева, Ю.Л.Гунченко, Н.М.Деркач; Відп. ред. Г.Д.Вервес. - К., 1980. - 448 с.

Філологічні науки на Україні: Покажч. літ. за 1979 рік / АН УРСР. ЦНБ; Уклад.: Л.В.Беляева, Ю.Л.Гунченко, Н.М.Деркач, А.І.Невольниченко. - К., 1980. - 407 с.

1981

Книги з українського літературознавства за 1980 рік: [Бібліогр. покажч.] // Рад. літературознавство. - 1981. - №9. - С.80-86.

Філологічні науки на Україні: Покажч. літ. за 1980 рік / АН УРСР. ЦНБ; Уклад.: Л.В.Беляева, Ю.Л.Гунченко, Н.М.Деркач, А.І.Невольниченко. - К., 1981. - 380 с.

Библиографические указатели: Рекомендации по составлению и оформлению / АН УССР. ЦНБ; Изд-во «Наук. думка»; Сост.: Ю.В.Альберт, Н.Н.Деркач, Н.Г.Дмитренко; Отв. ред. Л.В.Беляева. - К., 1981. - 50 с.

1982

Книги з українського літературознавства за 1981 рік: [Бібліогр. покажч.] // Рад. літературознавство. - 1982. - №10. - С.63-67.

Філологічні науки на Україні: Покажч. літ. за 1981 рік. / АН УРСР. ЦНБ; Уклад.: Л.В.Беляева, Ю.Л.Гунченко, Н.М.Деркач, О.М.Устіннікова. - К., 1982. - 370 с.

1983

Євген Прохорович Кирилюк / АН УРСР; Вступ. ст. В.Є.Шубравського; Бібліогр. покажч. склали: Л.В.Беляева, Ю.Л.Гунченко, Н.М.Деркач. - К.: Наук. думка, 1983. - 95 с.: портр. - (Біобібліогр. вчених УРСР).

Книги з українського літературознавства за 1982 рік: [Бібліогр. покажч.] // Рад. літературознавство. - 1983. - №10. - С.60-65.

Слов'янська філологія на Україні: (1977-1981 рр.): Бібліогр. покажч.: [У 2 ч.] / АН УРСР. ЦНБ; Укр. ком. славистів; Відп. ред. Г.Д.Вервес; Уклад.: Л.В.Беляева, Н.М.Деркач, Ю.Л.Гунченко, О.М.Устіннікова. - К., 1983. - (До IX Міжнар. з'їзду славистів).

Ч.1.: Мовознавство. Фольклористика. - 208 с.

Ч.2.: Літературознавство. - 520 с.

Філологічні науки на Україні: Покажч. літ. за 1982 рік. / АН УРСР. ЦНБ; Уклад.: Л.В.Беляева, Ю.Л.Гунченко, Н.М.Деркач, О.М.Устіннікова. - К., 1983. - 399 с. - (До IX Міжнар. з'їзду славистів).

1984

Книги з українського літературознавства за 1983 рік: [Бібліогр. покажч.] // Рад. літературознавство. - 1984. - №9. - С.66-71.

Наукові праці члена-кореспондента АН УРСР Л.М.Новиченка: До 70-річчя від дня народж.: [Бібліогр. покажч.] // Там же. - 1984. - №3. - С. 81-86.

Філологічні науки на Україні: Покажч. літ. за 1983 рік. / АН УРСР. ЦНБ; Уклад.: Л.В.Беляева, Ю.Л.Гунченко, Н.М.Деркач, О.М.Устіннікова. - К., 1984. - 374 с.

1985

Книги з українського літературознавства за 1984 рік: [Бібліогр. покажч.] // Рад. літературознавство. - 1985. - №9. - С.64-69.

Книжная выставка IX Международного съезда славистов / Л.В.Беляева, Н.И.Малолетова // IX Международный съезд славистов. Киев, сент. 1983: Науч.-информ. материа-

лы. - М.: Наука, 1985. - С.212-218.

Организация устного библиографического обзора в библиотеке научного учреждения АН УССР: Рекомендации / АН УССР. ЦНБ; Сост.: З.А.Врублевская, Н.М.Исаева; Ред. Б.В.Гохфельд; Руководитель Л.В.Беляева. - К., 1985. - 14 с.

Пропаганда библиотечно-библиографических знаний в библиотеке научного учреждения АН УССР: Рекомендации / АН УССР. ЦНБ; Сост.: З.А.Врублевская, Н.М.Исаева; Ред. М.И.Берлинская; Руководитель Л.В.Беляева. - К., 1985. - 17 с.

Філологічні науки на Україні: Показч. літ. за 1984 рік. / АН УРСР. ЦНБ; Уклад.: Л.В.Беляєва, Ю.Л.Гунченко, О.М.Устіннікова. - К., 1985. - 432 с.

1986

Книги з українського літературознавства за 1985 р.: [Бібліогр. показч.] // Рад. літературознавство. - 1986. - №9. - С.68 - 72.

Основні праці академіка АН УРСР М.З.Шамоти: Монографії і зб. // Там же. - 1986. - №12. - С.49-52.

Філологічні науки на Україні: Показч. літ. за 1985 рік / АН УРСР. ЦНБ; Уклад.: Л.В.Беляєва, Ю.Л.Гунченко, Н.М.Мислович, О.М.Устіннікова. - К., 1986. - 359 с.

1987

Книги з українського літературознавства за 1986 р.: [Бібліогр. показч.] // Рад. літературознавство. - 1987. - №9. - С.66-71.

Філологічні науки на Україні: Показч. літ. за 1986 рік / АН УРСР. ЦНБ; Уклад.: Л.В.Беляєва, Ю.Л.Гунченко. - К., 1987. - 318 с.

1988

Книги з українського літературознавства за 1987 р.: (Бібліогр. показч.) // Рад. літературознавство. - 1988. - №9. - С.58-64.

1989

Філологічні науки на Україні:

Показч. літ. за 1987 рік / АН УРСР. ЦНБ ім. В.І.Вернадського; Уклад.: Л.В.Беляєва, Ю.Л.Гунченко, О.М.Устіннікова. - К., 1989. - 325 с.

Т.Г.Шевченко: Бібліогр. показч. 1965-1988 / АН УРСР. ЦНБ; Уклад.: Л.В.Беляєва, Н.М.Мислович; Відп. ред. В.С.Бородін. - К., 1989. - 402 с.

1990

Джон Симмонс: Указ. славяновед. работ / АН УССР. ЦНБ им.В.И.Вернадского; АН СССР. Ин-т славяноведения и балканистики; Сост. А.Б.Свидер; Библиогр. ред. Л.В.Беляева. - К., 1990. - 46 с. - (Крупнейшие историки славян. книжной культуры).

1992

В.І.Вернадський. Громадянин. Вчений. Мислитель: Праці вченого та літ. про нього з фондів ЦНБ ім.В.І.Вернадського АН України / АН України. ЦНБ, Комісія по розробці наук. спадщини акад. В.І.Вернадського; Уклад.: С.О.Задоя, І.А.Певзнер; Відп. ред. М.І.Сенченко; Бібліогр. ред. Л.В.Беляєва. - К.: Наук. думка, 1992. - 93 с.

1994

Юрій Олексійович Меженко (1892-1969): Матеріали до бібліографії / НАН України. ЦНБ ім.В.І.Вернадського; Ін-т укр. археографії; Канад. ін-т укр. студій; Альбертський ун-т; Уклад.: Т.А.Ігнатова, Н.В.Козакова, Н.В.Стрішенець; Відп. ред. О.С.Онищенко; Бібліогр. ред. Л.В.Беляєва. - К., 1994. - 175 с. (Наук.-довідкове вид. з історії України; Вип.31).

Українська література в загальнослов'янському і світовому контексті: В 5 т. Т.5. Українська література в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: Матеріали до бібліографії / НАН України. Ін-т літ-ри ім.Т.Г.Шевченка, ЦНБ ім.В.І.Вернадського; Редкол. тому: В.О.Захаржевська, Л.В.Беляєва (ред.-бібліогр.), П.М.Рудяков,

В.І.Шевчук. - К.: Наук. думка, 1994. - 614 с.

1996

Бургін М.С., Кузнецов В.І. Структурно-номінативний напрям у методології науки: Каталог кн. вист. / Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського; Уклад.: Л.В.Беляєва, І.Д.Войченко; Відп. ред. Н.Б.Захарова. - К., 1996. - 24 с. - (Книжкові виставки НБУВ; Вип. 1).

Гетьман Павло Скоропадський (1873-1945): Матеріали до біобібліогр. / НАН України. ЦНБ ім.В.І.Вернадського та ін.; Уклад.: Г.Шовкопляс, І.Шовкопляс; Відп. ред. О.Онищенко; Бібліогр. ред. Л.Беляєва. - К.: «Бібл. вісн.», 1996. - 54 с.

Україномовна книга. 1798-1916. Вип.1. 1798-1885 / НАН України. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського; Редкол.: Л.В.Беляєва, А.Г.Бровкін, Л.А.Дубровіна, В.Ю.Омельчук, О.С.Онищенко (гол.), П.Т.Тронько. - К.: Абрис, 1996. - 219 с. - (Нац. бібліогр. України).

1997

Ігор Костянтинович Походня / Вступ. ст. В.К. Лебедева, О.М.Суптеля; Бібліогр. показч. склали: Л.В.Беляєва, О.С.Котельчук, О.М.Лавриненко, Д.С.Пшеничникова. - К.: Наук. думка, 1997. - 202 с. - (НАН України. Біобібліограф. вчених України).

Лілія Бандилко,

викладач Рівненського державного
інституту культури

Бібліотечна діяльність товариства «Просвіта» на Волині

(з початку ХХ ст. до 1939 р.)

На Волині, де в першій половині ХХ ст. через подвійний гніт - з боку Російської імперії та польської влади - гостро відчувався дефіцит української книги, особливо актуальною була діяльність товариства «Просвіта», зокрема в галузі бібліотечної справи. Організовані ним бібліотеки та хати-читальні часто були для українських громадян єдиною можливістю скористатися літературою, написаною українською мовою. Запроваджувалися різні форми обслуговування книгою - «мандрівні бібліотеки», кооперативні книгарні, започатковувалася видавнича діяльність. Усе це, доводить автор статті, було визначним досягненням освітньої діяльності товариства.

Як найбільша українська організація в першій пол. ХХ ст. «Просвіта» охопила мережею культурних центрів, зокрема бібліотек та хат-читалень, усю Волинь [1, с.43]. З 1900 до 1918 рр. на Західній Волині кількість філій «Просвіти» зросла з 23 до 75; читалень - з 924 до 2944; бібліотек - до 2664. У 1918-1921 рр., за часів першого панування радянської влади на Волині, кількість читалень зменшується до 50, бібліотек - до 10. За польської влади діяльність багатьох читалень та бібліотек «Просвіти» поновлюється. Так, з 1921 по 1939 р. число читалень збільшилося з 292 до 3208, бібліотек з 144 до 2997 [1, с. 213].

Ще з часів перебування Волині в складі Російської імперії тут гостро бракувало української книги. Навіть у 1918-1919 рр. поява її ставала подією, бо край опинився відрізним від українських культурних центрів.

Активно шукала шляхи придбання української книги луцька «Просвіта». Зокрема влітку 1920 р., коли місто було зайняте Червоною Армією, товариству вдалося доставити з Житомира цінну українську літе-

ратуру. Коли восени того ж року в місті перебував прем'єр Ради Міністрів Польщі Вітос, то звернулись й до нього з проханням виділити кошти на українські бібліотеки, книжки та підручники. Були послані уповноважені до Львова, головним чином - за найкращим тоді букварем «Початок» С. Черкасенка.

Бібліотеки розповсюджували книги не лише серед просвітян, а й усього українського громадянства. Це була чи не єдина можливість дістати літературу рідною мовою.

Найбільшою була бібліотека при рівненській «Просвіті» - в 1939 р. нараховувала 9772 книжки [3]. Меншими були зібрання бібліотек луцької, володимирської, острозької «Просвіти» (приблизно 1200-1600 книг), лубенської та кременецької (близько 2000). Бібліотечну справу налагоджували спеціальні секції. Коли вони розпадалися чи не діяли, то їх функції перебирала рада товариства, а за бібліотекаря були секретар або скарбник.

Чималим, хоча й далеким від дійсних потреб, був фонд сільських філій товариства. Зокрема всі філії ковельської «Просвіти» мали 10 тис. книжок, луцької - близько 7,5 тис., а в острозькій тривалий час налічувалося лише 200 прим.

На одну бібліотеку-читальню припадало десь 25-30 книжок. Проте в кожному повіті були десятки філій, які мали до ста одиниць. У Почаєві (Кременецький повіт) бібліотеки нараховували понад 600 книг, у Міжуринцях - 400, у Бережцях - 300, а в селах Межиричі та Карпилівка Рівненського повіту мали відповідно 350 та 280 книг [4].

Тематика бібліотечних фондів була розмаїтою. Переважали твори українських письменників та поетів, громадських діячів, учених, зокрема Т.Шевченка, Лесі Українки, П.Мирного, М.Коцюбинського, П.Чубинського, М.Костомарова, М.Шашкевича, Д.Дорошенка, І.Крип'якевича, С.Руданського.

З середини 20-х років посилюється тенденція формування сільських бібліотек літературою з різних галузей знань. Селян цікавила історична література, суспільно-політична, а також практичного спрямування, зокрема з городництва, садівництва, бджільництва й кооперації. Найбільшим попитом користувалися бібліотечні серії «Учіться, брати мої», «Бібліотека рідної мови», «Знання».

Отже, справа просвіти широких верств українського населення була спрямована на національний роз-

виток, на виховання типу громадянина, котрий не поривав зв'язків з традиціями минулого та водночас прагнув збагатитися знаннями, необхідними для продуктивної праці на землі.

Просвітянські бібліотеки поповнювалися різними способами. Книжки закуповувалися за зниженими цінами, безкоштовно передавалися львівськими видавництвами «Дніпросоюз», «Новий час», «Загальна книгозбірня», «Для школи і дому», «Рідна школа».

Досить міцні зв'язки були налагоджені з матірним товариством у Львові, яке, крім продажу окремих книжок, часто безкоштовно надсило річники й часописи («Золотий колос», «Народна просвіта» та ін.). Надходили книжки, видані у Відні, Варшаві, Празі, Кракові. Українська сільськогосподарська академія (Подебради, Чехословаччина), в березні 1927 р. надіслала 103 томи цінних видань українською мовою. З них, за ухвалою ради товариства, створили окремий науковий відділ [5].

«Просвіта» прагнула видавати літературу рідною мовою власними силами. Так, луцьке товариство в 1920 р. ухвалило друкувати підручники, «Волинський літопис», іншу літературу, проте брак коштів та занепад української початкової школи, що відбилось на національному книжковому ринку, в зародку вбили ці наміри. Лише кременецька «Просвіта» зусиллями своєї видавничої секції в 1921-1923 рр. змогла налагодити випуск брошури «Книжка з «Просвіти»», «Альманаху-Календаря на 1923 р.», листівки «Через самоосвіту - до кращого життя», кількох книжок для дітей тощо. Та найціннішим набутком кременецького товариства, безумовно, став «Малій Кобзар» Т.Шевченка (1922 р., друкарня братів Юзефових). Це видання тривалий час залишалось невідомим фахівцям і не було зафіксоване в шевченкознавчих дослідженнях та словниках.

Наприкінці 1922 р. група членів кременецької «Просвіти» задумала видавати альманах літератури й громадського життя «Віра». Видрукований у травні наступного року альманах (обсягом 40 стор.), був цікавим за змістом (складався зі збірки поезій, статей на теми війни, жадливого тогочасного становища української інтелігенції тощо). Але

напередодні його виходу в світ поліція конфіскувала готові примірники та розсипала набір. Зберігся лише один екземпляр у бібліотеці Українського історичного кабінету в Празі [6]. Видавнича діяльність кременецької «Просвіти» майже припинилася.

Щоб якось зарадити книжковій справі на селі, просвітяни запроваджували різні форми бібліотечного обслуговування. Найдієвішими стали «мандрівні бібліотеки», фонди яких переважно склалися з літератури повітових товариств «Просвіти» та спеціально закуплених для цієї справи книжок. Такі бібліотеки (від 10 до 50-60 книг) «кочували» від філії до філії, а іноді доходили й до тих сіл, де зовсім не було просвітянських осередків. У кожному населеному пункті вони перебували по кілька місяців.

Однією з перших (на початку 1926 р.) налагодила роботу «мандрівних бібліотек» луцька «Просвіта». Проте акція охопила лише кілька приміських сіл і не набула широкого розмаху через брак бібліотечних фондів та коштів у самих селян. Набагато краще працювали такі бібліотеки на Кременеччині - з 1926 до 1928 р. їх число тут збільшилося з 50 до 60, а загальна кількість літератури зросла з 4400 до 5320 прим. За три роки «мандрівні бібліотеки» об'їхали близько 150 сіл. Тисячі селян отримали можливість прилучитися до української книги [7].

Не мала аналогу ініціатива кременецького товариства щодо направлення кількох «мандрівних бібліотек» до в'язнів місцевої тюрми [8].

Значним фондом (700-800 книжок) користувалися й «мандрівні бібліотеки» дубенської та рівненської «Просвіти».

Повітові товариства допомагали створювати сільські бібліотеки. Поширені були безкоштовні передачі книжок або продаж зі знижкою. Закуповувалась література для сільських просвітян. Лише в 1927 р. кременецька повітова «Просвіта» в 15 філіях створила бібліотеки шляхом придбання комплектів за 30-57 дол. у матірнього товариства. А ще 35 сільським читальням було передано від «Дніпросоюзу» кілька сот книжок за 25% вартості, щоб покрити витрати за доставку [9]. Бібліотека рівненської «Просвіти» видавала комплекти книжок кільком десят-

кам своїх філій на один-три місяці. До речі, ця бібліотека мала чи не найбільші прибутки - 1400-1700 злотих. А з володимирської просвітянської бібліотеки можна було брати книги за незначну заставу.

При повітових товариствах створювалися книгарні на кооперативних засадах. Кременецька книгарня - найкраща на Волині - на початку 20-х років розрослась у повітовий союз кооперативів з кількома відділами. Її діяльність поширювалась й на інші території. Тільки в 1926 р. було продано 26 комплектів дешевих бібліотек та понад тисячу примірників книжок. Проте в листопаді 1927 р., коли книгарня вже придбала майна на суму понад 14 тис. злотих, її було закрито за зв'язки з Науковим товариством ім. Т.Шевченка у Львові та через заборгованість [10].

На Волині та Галичині був відомий досвід роботи дубенської просвітянсько-кооперативної книгарні. Вона не тільки успішно розпродавала книжки, а й покращувала матеріальне становище самого товариства. Книгарню було засновано в 1923 р., і завдяки вміло налагодженій роботі вже через три місяці її баланс становив 2 млн. польських марок, а чистий прибуток сягав майже півмільйона, що давало можливість утримувати трьох штатних працівників. Незважаючи на загальний застій в українському книгарницькому русі в 1925-1926 рр., дубенська книгарня щорічно продавала до тисячі книжок та щомісяця - 150-170 часописів [11].

Динамічно розвивалася й книгарня «Наша культура» в Рівному, якою тривалий час завідував Я.Крищук. Вона вирізнялася зпоміж інших вибором літератури, чому сприяли тісні зв'язки зі Львовом. Значну увагу книгарницькій справі приділяла й луцька «Просвіта». За рішенням травневих (1920) зборів через рік у місті було відкрито «Українську книгарню «Нива». За час існування - до квітня 1928 р. - вона відіграла помітну роль у постачанні книг та підручників для початкових шкіл, луцької гімназії, бібліотек.

Деякі просвітянські книгарні, зокрема в Ковелі та Острозі, щорічно продавали всього дві-три сотні книжок. Це пояснюється не стільки невмінням працювати, скільки низь-

кою зацікавленістю громадськості українською книгою.

«Просвіти» займалися також поширенням періодичної української преси. У повітових містах цю справу перебрали на себе просвітянські читальні, які часто були окремими установами. У селах читальні й бібліотеки становили одноцільову організаційну одиницю, де кожен бажаючий мав можливість ознайомитися з українськими часописами.

Численні звіти філій дають уявлення про читацькі інтереси, нахили та орієнтацію селян Волині. У другій пол. 20-х років сільські філії передплачували до 30-40 найменувань різних українських періодичних видань, серед яких переважали волинські газети «Українська громада» (30-35%), «Наше життя» (25-30%), «Українська нива» (20%), галицькі - «Наше слово», «Новий час», «Діло» - 10%. Попитом користувалися й журнали «Сільський господар», «Рідна церква», «Господарсько-кооперативний часопис», «Тризуб» та ін. У Ковельському, Горохівському, Володимирському повітах був популярним часопис «Сель-Роб», а на Кременеччині, що тяжіла до Галичини, - галицькі часописи.

І все ж таки рівень зацікавленості українськими книгами та часописами в просвітянських бібліотеках був не досить високим. Якщо на селі це ще пояснюється низькою грамотністю, зайнятістю працею, то стосовно міста це свідчить про сильну колонізацію населення. До того ж за користування просвітянськими бібліотеками, особливо в Луцьку, встановлювалася надто висока плата - 7-10 злотих щомісячно. Лише в найменш ополяченому Кременці просвітянською бібліотекою щороку користувалося 1000-1200 чоловік, а читальню щоденно відвідували 20-25 осіб. З огляду на чисельність міста, - не досить високий показник, проте в інших населених пунктах краю він був ще нижчим.

Та все ж значення бібліотеки-читальні в житті селян важко переоцінити. Вона часто ставала для них чи не єдиним вікном у світ політичних та громадських подій, оскільки більшість не могла витратити щорічно 20-30 злотих на часописи. В читальнях збиралися письменні й неписьменні, проводилися голосні читання, які часто закінчувалися обговоренням наболілих проблем. Тож

не дивно, що «взірцевий» статут Волинського воєводства надавав право «Просвіті» розповсюджувати лише часописи педагогічного та науково-популярного характеру й пильно «оберігав» українське населення від громадсько-політичних газет.

Прикладом читальні, де нуртувало просвітянське життя, може бути діяльність горохівської бібліотеки-читальні, спогади про яку залишила сенаторка О.Кисілівська: «Три кімнати займає читальня, перша - доволі висока, зі столом, а на ньому часописи, шахи. На столах портрети Шевченка, Франка, малюнки Шевченкової могили, прибрані рушниками. Не бачу тільки золотого тризуба на голубому полі, якого здибаю по волинських читальнях. Далі на стінах - кооперативні кличі, заборона курити тютюн в читальнях. При входових дверях на стіні - часописи... Є бібліотека для старших та молоді, власної роботи театральні декорації. Надвечір починають сходиться члени, а все це - майже молодь. Старших між цією рухливою громадою дуже мало. Бібліотека ділиться на три відділи: для дітей, молоді і старших... Горохівчани відвідують читальні по селах і роблять це цілим гуртом... Влітку ходили за 30 км до Берестечка, по дорозі відвідували філії, де разом співали і читали» [12].

Бібліотечна діяльність «Просвіти» не обмежувалася розповсюдженням літератури та обслуговуванням читачів. У 1921 р. виходить перший невеличкий (4 стор.) інформаційний каталог видань товариства [13]. Через три роки перевидається, доповнений останніми новинками. Це була спроба організувати комплектування бібліотек філій та читалень Волині за допомогою інформаційних бібліографічних посібників. А ще «Просвіта» видавала й безкоштовно розсилала «Списки рекомендованої літератури для читалень» [14]. Необхідність у них була викликана постійними цензурними нововведеннями з боку польської влади (наявність забороненої літератури в читальні була приводом для її закриття).

Щодо тематики фонду просвітянських бібліотек, то переважала художня література, потім історична, історія літератури, суспільствознавство тощо.

У бібліотеках проводилися різно-

манітні тематичні, музичні вечори, численні «свята книги» та ювілеї.

Таким чином, у складних умовах посилення денационалізації українського населення «Просвіта» стала головним чинником поширення рідної книги, намагалася налагодити видання власних часописів. На жаль, як показують архівні дослідження, майже все це національне надбання було знищене - спочатку поляками, а згодом - більшовиками.

І все таки відбувся великий поступ у культурно-духовному житті українців краю. З цього приводу в звіті за 1927 р. лубенської повітової «Просвіти» зазначалося: «Наш волинський селянин відчув вже потребу освіти, зрозумів її користь, і це головна позитивна зміна..., яка дасть свої овочі. Маємо свої інтелігентні сили серед самого селянства, яке часто самотужки, стихійно виривається із тяжкої вікової темряви до світла, до науки, до кращого світового культурного життя» [15]. Це значне досягнення освітньої діяльності товариства «Просвіта».

1. Нарис історії «Просвіти» / Р.Іваничук, Т.Комаринець, І.Мельник, А.Середяк. - Львів; Краків; Париж: Просвіта, 1993. - 232 с. - (Популяр. енциклопедія «Просвіти»: ч. 1.). - С. 43.
2. Українська нива. - 1928. - №9, 51, 52, 54.
3. Власовський І. Луцька «Просвіта» (10 років просвітянської праці, 1918-1928 рр.) - Львів, 1928. - 62 с.
4. Рівненський обласний державний архів, ф. 30, оп. 18, спр. 1276, арк. 92.
5. Там само, арк. 149.
6. Власовський І. Луцька «Просвіта». - С. 21.
7. Альманах «Віра» // Літопис Волині. - 1988. - №15. - С. 134-135.
8. Українська громада. - 1927. - 16 жовт.
9. Волинський обласний державний архів (далі - ВОДА), ф.140, оп. 2, спр. 55, арк. 3.
10. Народня «Просвіта» - 1924. - №2. - С.213.
11. ВОДА, ф. 140, оп. 1, спр. 56, арк. 2.
12. Народня «Просвіта». - 1924. - №10. - С. 151-152; 1925. - №2. - С. 208.
13. Центральний державний історичний архів (далі - ЦДА) України у Львові, ф.348, оп. 1, спр. №6667.- С.12.
14. ЦДА України у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. №6680-а.- С.6.
15. Наше життя. - 1925. - 22 берез.

Галина Дідківська,

к. філол. н., завсектором відділу зарубіжної україніки НБУВ

Лариса Дегтяренко,

заввідділом зарубіжної україніки НБУВ

Фонд відділу зарубіжної україніки

Концепція національної бібліотеки, виплекана фундаторами першої в Україні Національної бібліотеки і закладена в основу її створення 1918 р., більшою чи меншою мірою реалізовувалася упродовж восьми десятиріч її існування. Своє призначення національної бібліотека послідовно виконувала навіть в умовах тотального нищення української культури. З 1919 до 1996 р. не називалася національною, хоча фактично виконувала такі функції. Загальнонаціональний характер Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, безперечно, підтверджують її фонди. Саме вони є частиною втілення національної ідеї.

З вересня 1991 р. в бібліотеці функціонує новоутворений відділ зарубіжної україніки. Про багатство й особливості його фонду і йдеться в статті.

українського слова, української думки в світовому співтоваристві.

Доступним широкому читачькому колу цей фонд став більш ніж через сім десятиліть після того, як засновники бібліотеки оголосили про намір зібрати й донести до українського читача всі цінності, вивчені думкою всіх народів, усіх віків, в усіх галузях знання, а крім цього, зокрема, ще й усе стосовно України та її народу. Таке завдання покладалося на відділ «Україніка», передбачений Статутом бібліотеки відразу ж після її заснування. Відділ мав стати найповнішою базою українознавства.

У створенні фонду україніки (а в ній і зарубіжної - невід'ємної складової частини) багато гірких, сумних, а часто й трагічних моментів. Відділ то започатковували, то закривали, в результаті зібрані фонди розпоршувалися й нищилися.

Як окрему структурну одиницю відділ «Україніка» започатковано 1922 р. Формування фонду почалося з прийняття до відділу бібліотек «Старої громади», О.Кониського та наукового товариства «Просвіта». Це були книги, переважно, з історії та етнографії України, твори класиків української літератури. Особливо

цінними були багатотомні видання актів, архівів, літописів південно-західної Росії (тобто України), багатющі зібрання українського фольклору, особливо народних пісень. Із творів художньої літератури: І.Котляревський, Т.Шевченко, П.Куліш, А.Могіла, В.Дорошенко, П.Огієвський та багато ін.

Як свідчать архівні матеріали НБУВ за 1921 р., встановлювалися зв'язки з найважливішими бібліотеками, товариствами, книжковими й антикварними фірмами, академіями наук різних країн. У відповідь на листи дирекції та адміністрації до університетських, національних, публічних бібліотек у Нью-Йорку, Кембриджі, Лондоні, Празі, Кракові до бібліотеки надходили різні видання. До кінця 1925 р. у відділі налічувалося кілька тисяч книг, а в 1932-1933 рр. - вже сотні тисяч.

Вони зберігалися у відділі «Україніка», котрий проіснував у такому статусі до 1933 р., після чого став підвідділом у загальному фонді. Нині ця колекція, незважаючи на різні незгоди (друга світова війна, неодноразові вилучення книг до спецфонду і знищення їх перед евакуацією, пожежа тощо) налічує 45836 одиниць (спочатку було близько 70

У відділі зарубіжної україніки зібрано праці авторів-українців в оригіналі та перекладах, твори українською мовою, праці про українців та Україну, видані поза її межами.

Основне призначення фонду - дати читачам якомога повнішу інформацію про суспільно-політичне, культурне, релігійне, мистецьке життя і творчість наших співвітчизників у діаспорі, розкрити роль українства в світовій культурі, життя

тис.). Вона розміщена в загальному фонді окремо під шифрами Аи, Ви, Си, АиО, ВиО, СиО, Си. Зарубіжна україніка ніколи не виділялася окремо - і досі знаходимо вкраплення її в цьому фонді, так само, як і в загальному. Найчастіше це книги, видані у Відні, Празі, Берліні, Вінніпезі, Торонто.

Наявний тепер у залі зарубіжної україніки фонд формувався у відділі спеціального збереження. Оформлення його розпочалося після другої світової війни, бо давніші інвентарні книги не збереглися, а зібрані раніше видання були знищені перед евакуацією бібліотеки.

Перший запис в інвентарній книзі, до якої вносили іноземну монографічну літературу, зроблено 11 березня 1948 р. Серед неї було чимало й україніки різними мовами. Першою під номером 331 записано «Нарис історії України» (Торонто, 1944). Поміж інших слід згадати: «Українсько-німецький словник» З. Кузели (Лейпциг, 1993); Mikloš Šabo «Kiev» (Будапешт, 1943); «Ukraine» (Берлін, 1942), «Chevtchenko le Poete Nationale» Doroschenko (Прага, 1931); «Огляд української історіографії» Д. Дорошенка (Прага, 1923); «The Ukrainian Revolution» J. Reshetar (Прінстон, 1952).

Деякі видання в різні часи (з 1956 р.) поверталися до загального фонду, але основна частина зарубіжної україніки залишалася у відділі спеціального збереження. Усі надходження з-за кордону контролював Головліт (Головне управління по охороні державних таємниць у пресі), тому на певних замовлених відділом іноземного комплектування виданнях, часто саме на україніці, були проставлені шестигранники - ознака того, що Головліт спрямовує їх у закритий фонд.

1968 р. в цьому фонді ухвалою ЦК КПУ створено ще більш закритий фонд - сектор контрпропаганди при відділі спецфондів. На книгах, що надходили до цього сектора, Головліт ставив два шестигранники, що прирівнювалося до грифа «секретно». Доступ до цієї літератури був, відповідно, ще обмеженіший. Якщо дозвіл на користування книгами з одним значком давав директор бібліотеки, то з двома - віцепрезидент Академії наук, а потім ще й директор. До роботи в цей сектор допускали в основному тих, хто мав вишукувати в наявній літературі

докази й аргументи, які б заперечували, критикували, «розвінчували», доводили протилежне.

В інвентарній книзі монографічної літератури, розпочатій 20 травня 1968 р., серед перших надходжень фонду: Грушевський М. «Ілюстрована історія України» (Нью-Йорк, 1967); історичний збірник з промовистою назвою «За волю України» (Нью-Йорк, 1967); Kosyk V. «Concentration Camps in the USSR» (Лондон, 1962); Донцов Д. «Націоналізм» (Лондон, Торонто, 1966); Кошелівець І. «Сучасна література в УРСР» (Нью-Йорк, 1966); Мірчук П. «Українська визвольна справа» (Торонто, 1954) та «Від другого до четвертого універсалу» (Торонто, 1955); Міхновський М. «Самостійна Україна» (Лондон, 1967) та ін.

Інвентаризація періодики розпочалася 21 серпня 1968 р. Першими були часописи: «Визвольний шлях», «Смолоскип», «Нові дні», «Сучасність», «Крилаті», «Післанень правди», «Український самостійник», «Світання», «The New Review», «Голос Спасителя», «Лікарський вісник», «Молода Україна», «The Ukrainian Quarterly», «Вісник», «The Ukrainian Bulletin», «Ukraine», «Наше життя», «Біблос», «Вільна Україна» тощо.

Частину літератури було одержано з державного історичного архіву, Міністерства закордонних справ, колишнього ЦК КПУ, Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, проте це швидше були винятки - в основному ж зарубіжна україніка поповнювалася надходженнями з Головліту. Такий метод поповнення фонду й обмеження в комплектуванні зберігся до кінця 80-х років, коли, нарешті, були зняті попередні заборони й спецфонд перестав існувати.

З відкриттям відділу зарубіжної україніки знайшлося чимало бажаних подарувати книги, аби ними користувалися широкі кола читачів.

Багато потрібної й корисної літератури подарувало Товариство українських бібліотекарів Канади та фахівці-україністи з Бібліотеки Конгресу США, бібліотек Торонтського, Оттавського, Гарвардського, Ратгерського, Делаварського університетів, Публічної в Торонто, Слов'янської в Празі, Нью-Йоркської публічної та ін.

Нині фонд залу налічує близько 8 тис. книг та 7 тис. часописів. Це література з різних галузей знань:

художня творчість і літературознавство, лінгвістика, довідкові, енциклопедичні та бібліографічні видання, праці з мистецтвознавства, історії культури, народна творчість та етнографія, духовне життя, історія церкви, теологія, книги з історії, філософії, юриспруденції, економіки, політики й соціології.

З довідкової, бібліографічної та енциклопедичної літератури у фонді є «Енциклопедія українознавства» (Мюнхен, Париж, Нью-Йорк, 1949-1984): тематична частина у 3 книгах і словникова - в 10; «Українська мала енциклопедія» Є. Онацького (Буенос-Айрес, 1957) у 4 т.; англомовні: «Ukraine: a Concise Encyclopedia» (Торонто, 1963-1971) у 2 т.; «Encyclopedia of Ukraine» (Торонто, Буфало, Лондон, 1985-1993) у 5 т.; «The New Encyclopedia Britannica» (Чикаго, Лондон та ін., 1977) у 30 т. Бібліографія репрезентована працями «Бібліографічний покажчик наукових праць української еміграції: 1920-1931» П. Зленка (Прага, 1932), «Бібліографічний покажчик української преси поза межами України» О. Фединського (Клівленд, 1968-1969 рр. - окремі річники), «Бібліографія голоду на Україні, 1932-1933» Г. Сенишин (Монреаль, 1983), «Анотована бібліографія української літератури в Канаді» Я. Славутича (Едмонтон, 1987), «Бібліографія видань української еміграційної літератури 1945-1970» Б. Романенчука (Філадельфія, 1974), «Україніка-австраліана: Бібліографія 1949-1978» С. Радіона (Мельбурн, 1992).

Особливим попитом користуються дослідження з історії України, політико-соціологічної та філософської думки, літературознавства, художньо-публіцистична література.

Окремо згадаємо видання, в яких простежується колоніальна політика Російської імперії та СРСР щодо України: «Як Москва нищила Україну: на підставі старих українських пісень» В. Будзиновського (Відень, 1917); «Теорія III Риму в Росії протягом XVIII та XIX століть» Н. Полонської-Василенко (Мюнхен, 1951); «Історично-ідеологічні основи теорії III Риму» І. Мірчука (Мюнхен, 1951); «Московська теорія III Риму в XVI-XVII стол.» О. Оглоблина (Мюнхен, 1951). Тематично з ними пов'язані спогади політв'язнів ГУЛАГу: «Від Гужівки до Біломорканалу: Свідчення концтаборника 1930-х років» О. Каянюки (Нью-Йорк, 1988); «В концта-

борах СРСР. 1944-45: Спогади і спомини» А.Білинського (Мюнхен, Чикаго, 1961); «З часів єжовщини: Спогади» О.Мак (Мюнхен, 1954); «Недостріляні» С.Підгайного (Б.м., 1949) та ін.

У фонді репрезентовано праці ідеологів та провідників українського визвольного руху С.Бандери, Є.Коновальця, Я.Стецька, ґрунтовні дослідження суті національної ідеї: «Націоналізм» Д.Донцова (Лондон, Торонто, б.р.), «Дух нашої давнини» Д.Донцова (Мюнхен, Монреаль, 1951), «Відродження великої ідеї» П.Мірчука (Торонто, 1954), «За чистоту позиції українського визвольного руху» П.Мірчука (Мюнхен, Лондон, 1955); дослідження з історії української державності: «Історія України 1917-1923 рр.» Д.Дорошенка (Ужгород, Нью-Йорк, 1930), «Скоронадицина» С.Доленги (Варшава, 1934), 7-томне видання «Україна в добу директорії. УНР» М.Стахів (Скрантон, 1962-1966); збірники «За державність: Матеріали до історії війська українського» (Каліш, 1929-1935), «За честь, за славу, за народ» (Торонто, 1978); з історії Української повстанської армії: багатотомне видання «Літопис Української повстанської армії» (Торонто, 1978-1991), «Українська повстанська армія. 1942-1952» П.Мірчука (Мюнхен, 1953), «Гарить ліс: Спомини колишнього вояка УПА Д.Грицька-Цяпки» (Лондон, 1975), «УПА та її підпільна література» Л.Шанковського (Філадельфія, 1952) тощо.

Серед творів, які виходили в діаспорі, але були заборонені й переслідувані в радянській Україні: «Засуджене й заборонене» В.Сосюри (Нью-Йорк, 1952), «Собор» О.Гончара (Нью-Йорк, 1968), «Поезії» Л.Костенко (Балтимор, Париж, 1969), «Мальви» Р.Іваничука, твори В.Симоненка, В.Стуса, М.Руденка та ін.

Шевченкіана репрезентована 14-томним повним виданням творів (Чикаго, 1962), добре ілюстрованою біографічною розповіддю Н.Лівицької-Холодної «Шлях велетня» (Нью-Йорк, 1955), дослідженнями В.Барки «Правда Кобзаря» (Нью-Йорк, 1961), Д.Бучинського «Християнсько-філософська думка Тараса Шевченка» (Мадрид, Лондон, 1962), збірником статей до 175-річчя від дня народження поета «Світи Тараса Шевченка» (Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, Львів, 1991) тощо.

Не можна не згадати видань таких українознавчих інституцій, як Українська вільна академія наук, Канадський інститут українських студій, Гарвардський, Торонтський та Альбертський університети, Наукове товариство ім.Т.Шевченка, Український вільний університет у Празі та Мюнхені, Музей української культури в Свиднику.

Фонд зарубіжної україніки потребує, однак, ґрунтовного доукомплектування, насамперед, довідковими, енциклопедичними та бібліографічними виданнями, цінними в науковому й пізнавальному плані працями з історії, філософії, літературознавства, економіки, серійними та періодичними виданнями.

Другою складовою частиною масиву є ті твори реабілітованих авторів, які зберігалися у спецфонді*. Література до нього надходила з основного книгосховища бібліотеки. Підставою для вилучення книг із загальних фондів були накази Головліту УРСР та СРСР. Цьому підлягала й література, видана в західних областях України до 1939 р.

Книги спецфонду мають одну сумну особливість: за кожною з них стоїть знівечена доля її автора. Переглядаючи книги, які в різний час, за різних обставин потрапили до нього, не відразу розумієш, чому саме їх було вилучено із загального обігу. Адже в цьому ряду - оригінальні твори класиків української літератури Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Василя Стефаника.

Очевидно, цензуру не влаштовувала передмова або редакція, «не той» укладач чи щось інше.

Під час другої світової війни спецфонд було знищено. Перший запис у його новій інвентарній книзі датовано січнем 1945 р.

Літературу нагромаджували в окремому книгосховищі і не відображали в загальних каталогах бібліотеки. Користуватися нею могла досить обмежена кількість читачів зі спеціальним дозволом-відношенням, де обов'язково зазначалася

тема наукової роботи або ж ціль. Дозвіл щороку мав поновлюватися. На літературу спецфонду ні в якому разі не можна було посилатися.

У 60-70-ті роки читальний зал відділу обслуговував щорічно від 500 до 700 читачів.

Пожовклі сторінки інвентарних книг можуть багато чого розповісти. Сюди, в графу «автор», заносилися прізвища найкращих представників української інтелігенції, проти яких було розпочато тотальний хрестовий похід з метою позбавити народ перспектив його національного відродження. Їхні імена ретельно стиралися зі сторінок історії та літератури, як і сліди їх перебування на землі. Часто ці сліди вели до Сибіру й на Соловки, а звідти і в небуття.

Сталінський терор не поминув жодної верстви суспільства, але найбільше постраждала інтелігенція. За часів кривавої віхоли 30-50-х років багато талановитих українських прозаїків, поетів, драматургів вимушені були припинити літературну діяльність, тільки-но розпочавши її. Серед них К.Котко, В.Кузьмич, С.Стещенко. Їхні твори протягом багатьох десятиліть простояли на полицях спецфонду.

Записи в інвентарних книгах були інтенсивними до 1955 р. З наступного року у графі «примітки» з'являються перші записи про повернення книг до загальних фондів. Та, на жаль, багато з цих видань з невідомих для нас причин через деякий час знову потрапили на спецфондівські полиці. Така доля спіткала твори Л.Первомайського, М.Зерова, М.Куліша, О.Досвітнього, В.Коряка, П.Усенка та багатьох, багатьох інших.

У жовтні 1953 р. в спецфонді опинилися усі твори Л.Берії. В 1959 р. він поповнюється друкованою продукцією т. зв. антипартійної групи (Л.Каганович, М.Молотов, Г.Маленков, М.Булганін). У 1962 р. сюди перекочують твори Сталіна та література про нього.

З 1956 по 1963 р. на «хвилі потепління» до загального масиву бібліотеки було переведено майже третину спецфонду. У 70-80-ті роки відбувається зворотний процес і знову полиці відділу поступово заповнюються книгами В.Некрасова, Е.Брегеля, В.Максимова, І.Купермана, А.Кузнецова, А.Гладиліна, В.Аксьонова та інших письменників і діячів

* Відділ офіційно було створено 1936 р. На жаль, жодних підтверджуючих матеріалів не збереглося, єдиними документами є інвентарні книги.

науки й культури, змушених виїхати за кордон. Надходять видання дисидентів: О.Бердника, М.Руденка, І.Світличного, С.Плачинди, В.Чорновола, Р.Іваничука, причому навіть ті книги, де вони виступали редакторами, укладачами тощо.

З 1987 р. бібліотеки систематично одержують накази Головліту УРСР та СРСР у вигляді списків про повернення книг до загальних фондів. У січні 1990 р. останнім наказом Головліту УРСР «Про повернення книг до загальних фондів бібліотек» спецфонди фактично скасовувалися.

Рішенням дирекції бібліотеки від 16 вересня 1991 р. всі видання спецфонду у вигляді єдиної колекції були передані до новоутвореного залу зарубіжної україніки. Колекція налічує близько 15 тис. од. За своїм змістом її фонд універсальний. Більшість (ядро фонду) становить суспільствознавча література, тобто видання з історії, економіки, літературо- та мовознавства, дослідження з питань філософії, права, релігієзнавства.

Є велика добірка матеріалів про політичні партії та угруповання.

Окрема група - видання художньої літератури та літературна критика (зокрема розвідки про життя і творчість Г.Сковороди, Т.Шевченка, Л.Українки, І.Франка, В.Винниченка та ін.).

Чільне місце серед видань колекції посідають маловідомі досі дослідження з історії України, а саме «Історія українського народу» Т.Ганка (К., 1918); «Оповідання з української історії» Г.Коваленка (Черкаси, 1918); «Історія козаччини» І.Крип'якевича (Львів, 1934); «Слідами українських січових стрільців» О.Назарука (Львів, 1916); «Як жив український народ» Б.Грінченка (К., 1918); «Коротенька історія Чернігівщини» Д.Дорошенка (Чернігів, 1918); «Історія України» О.Терлецького (Львів, 1938); праці видатного українського історика М.Яворського; «Записки історично-філологічного відділу УАН» кн. I-XXV (К., 1919-1929).

З питань економіки виділимо такі цікаві видання: В.Линтварев «Азбука кооперації» (М., 1928); М.Слабченко «Організація господарства України от Хмельнищини до мирової війни» (Х., 1923); «Студії з сільськогосподарської економіки України» (К., 1918); М.Яворський «Україна в епоху

капіталізму» (Х., 1924); М.Якименко «Земельна справа на Україні» (Пг., 1917).

Величезний інтерес викликають мовознавчі праці І.Огієнка (митрополита Іларіона), О.Курило, М.Возняка, Г.Іваниці. Не меншим попитом користуються вилучені з обігу численні читанки, які стали сьогодні бібліографічною рідкістю. Серед них «Рідне слово» (К., 1917); «Рідні колоски» (К., 1917); «Ясні зорі» (Полтава, 1918); «На червоних полях» (К., 1924); «Життя та слово» (Х., 1926); «Досвітні огні» (К., 1927); «Веселка» (К., 1927).

Серед досліджень з літературознавства згадаємо «Начерк історії української літератури» Б.Лепкого (Коломия, б/р); «Від Мирного до Хвильового» М.Рудницького (Львів, 1936); «Нарис історії української літератури» В.Коряка (Х., 1929); «Поетика» Д.Загула (К., 1923); «Від Куліша до Винниченка» М.Зерова (К., 1929); «Сонет в українській поезії» В.Чаплі (Одеса, 1930); «Українська література» О.Дорошкевича (К., 1928).

Мистецтвознавча література репрезентована такими іменами, як М.Голубець, О.Кисіль, К.Широцький, Ю.Турченко та ін.

Є в колекції праці державних і політичних діячів - Зінов'єва, Каменева, Раковського, Бухаріна, Троцького, Рикова, Томського.

Неординарний підхід до висвітлення постаті Леніна, його життя, діяльності, невідомих донедавна фактів з його біографії привели ці видання на полиці спецфонду, утворивши своєрідну «ленініану».

Чимало забороненої літератури належить ученим і письменникам, які пройшли за процесом СВУ: Й.Гермайзе, М.Івченко, Л.Старицька-Черняхівська. Під тотальну заборону потрапили твори В.Винниченка, С.Єфремова, М.Хвильового, А.Любченка. В інвентарних книгах поряд з їхніми іменами стояло слово «Всіма», а це означало, що вилучаються всі твори цих авторів, за всі роки, всіма мовами.

Протягом 1992 р. новоутворений читальний зал відвідало близько 10 тис. читачів, а за подальші п'ять років - понад 35 тис. Серед користувачів фонду в основному працівники академічних установ, викладачі вищих та середніх навчальних закладів, аспіранти, студенти-дипломники.

У цьому стислому огляді неможливо перелічити всі цінні й цікаві в науковому плані видання, які входять до складу колекції. Строкатість фонду зумовлена змінами, що відбувались у культурному й політичному житті суспільства. Аналізуючи склад колекції, переконаєшся, яких величезних втрат зазнала вітчизняна культура, наука й освіта. Адже без вільного доступу до всіх без винятку наукових джерел неможливо відтворити історичну правду. Колекція дає можливість заповнити ті самі «білі плями», про які так часто йдеться останнім часом у наукових колах.

Гліб Юхимець,

канд. мистецтвознавства, завсектором
естампів та репродукції НБУВ

Благодійна акція Миколи Стратілата

Один з провідних майстрів української сучасної графіки Микола Іванович Стратілат 26 січня 1998 р. безкоштовно передав НБУВ 236 кращих своїх гравюр. Він вважає, що «в бібліотеці має бути найповніше представлена українська графіка. Не можна допустити, аби все краще за

безцінь продавалося за кордон, а національні збірки не поповнювалися творами сучасних українських художників. Упустимо час... і наші нащадки нас не зрозуміють. Їм буде байдуже - були чи не були в державному бюджеті гроші».

У секторі естампів та репродукції

ця унікальна колекція вивчатиметься, готуватиметься до друку науковий каталог.

М.І.Стратілат народився 1942 р. в с.Макіївці, що на Чернігівщині. За порадою сільського вчителя Степана Музиченка, вступив до Київського художньо-ремісничого училища. Потім - служба в армії, робота будівельником, навчання в Українському по-ліграфічному інституті ім.І.Федорова. Дипломну роботу Стратілата - серію гравюр «Купальські пісні» - було високо оцінено державною екзаменаційною комісією. Вже в цій серії чітко виявилися основні грані таланту митця - віртуозна техніка гравірування, тяжіння до поетичності образів, до м'якого ліризму. спрямованість на національну українську тематику. З роками художник набував творчого досві-

ду, майстерності, але у всі часи вирізнявся витонченістю виконання чорно-білої гравюри. 1974 р. в столиці Чехії з великим успіхом відбулася перша персональна виставка Миколи Стратілата під назвою «Шляхами братерства», що було відкриттям талановитого киянина, який одразу зайняв належне його творчості місце серед провідних майстрів української, а згодом і європейської графіки.

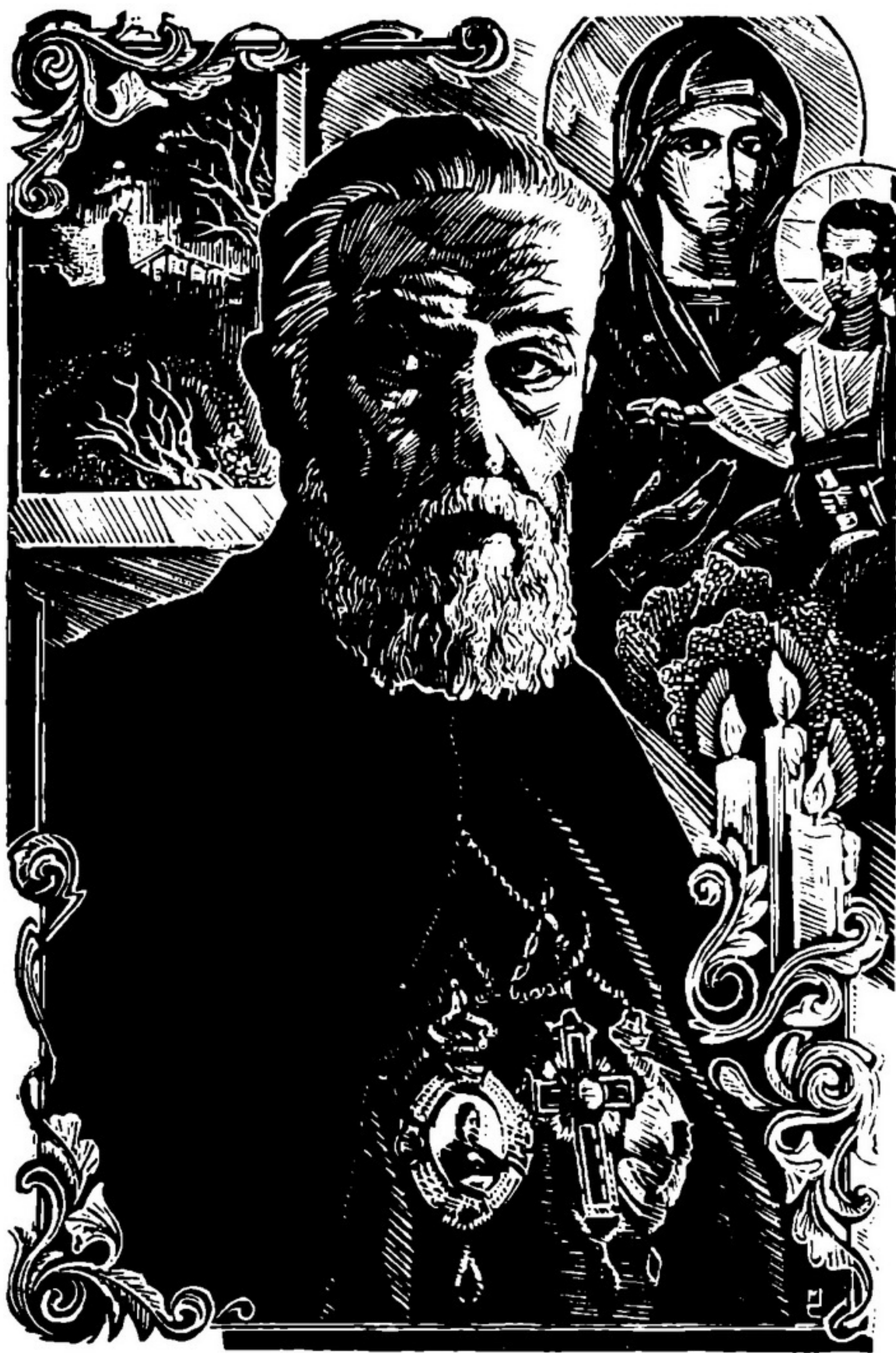
«Прозорий світ його образів, - читаємо в одному з каталогів, - немовби зітканий з прозорих спостережень, наповнених високою емоційною силою».

У подарованій НБУВ колекції - створені за 30 років серії станкових гравюр, книжкових ілюстрацій, екслібриси. Книжковий знак М.Міненка Стратілат награвірував ще 1968 р., коли навчався в поліграфічному інституті. А прекрасний екслібрис С.Блощаневича - праця нинішнього року. Всього митець передав до бібліотеки 106 віртуозно виконаних і надзвичайно цікавих за адресатом книжкових знаків.

Станкові твори в колекції представлені гравюрами з відомих серій «Думи мої, думи», «Розквітай, гуцульський краю», «Пісня про Київ», «Київ. Сторінки історії», триптихами «Хата моя, біла хата», «Нічні роздуми» та багатьма окремими аркушами. Є в збірці графічні інтерпретації образу «Богородиця Печерська» із зображенням засновників Києво-Печерської лаври Антонія та Феодосія, чудотворної ікони «Успіння Божої Матері Печерської».

Серед творів книжкової графіки виділяються, насамперед, широковідомі серії ілюстрацій до поетичних збірок В.Сосюри, В.Симоненка, М.Мушинки.

Невдовзі відвідувачі Національної бібліотеки України матимуть можливість ближче познайомитися зі збіркою праць художника. Сектор естампів та репродукцій готує кілька тематичних виставок за матеріалами колекції, зокрема: «М.І.Стратілат - майстер екслібрису», «Пам'ятки Києва в гравюрах М.І.Стратілата», «Ілюстрації М.І.Стратілата до творів українських поетів».

Кардинал Любачівський.

Козацька слава.

Термінологічний словник з геральдики як фаховий інструмент геральдистів

Н. Стародубцев. Ілюстрований
словарь по геральдике: 1005 терми-
нов на русском, украинском, англий-
ском, эсперанто, французском,
немецком, латинском языках.

-Донецк, 1996. - 345 с.

Зі здобуттям незалежності Україна постала перед проблемою затвердження своїх державних символів, зокрема Малего та Великого Державних гербів, Державного прапора, Державної печатки*. Тому останнім часом надзвичайно зріс інтерес до спеціальної історичної галузі – геральдики, науки, що досліджує герби**. У часописах, збірках наукових праць та окремими виданнями з'являються публікації, які проливають світло на історію створення гербів країн, міст і навіть селищ*.

За радянської доби процес розвитку геральдики гальмувався не тільки відсутністю фахівців належного рівня,

* У ст.20 нової Конституції України зафіксовано державні символи суверенної, незалежної України. Було відновлено прапор - стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг блакитного й жовтого кольорів, національних барв України. Головним елементом Великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого - тризуб (Малий Державний Герб України). У розглянутому Державною Комісією Проекті Великого Державного Герба України, визнаному кращим із представлених на конкурсі понад 400 ескізів, враховано норму Конституції, за якою на малюнку головної емблеми держави має бути Герб Війська Запорізького - козак з мушкетом. Усе перелічене закономірно активізувало продуктивність роботи спеціалістів з геральдики.

** Герб споконвіків був предметом неабияких гордошів. Його зображення обов'язково містилося на міській ратуші, на в'їзді до міста. Він мав представницькі функції, вказував на приналежність власності, був зовнішнім виразником особливих прав, використовувався на печатках у діловодстві, в торгівлі.

а й ідеологічним спрямуванням. Відсутність соціального замовлення призвела до того, що теоретичні основи геральдики не розроблялися, у застої перебувала й сама наука, бо джерельна база для опрацювання гербового масиву не могла досліджуватися без відповідних дослідницьких методик та інструментарію. Окремі геральдичні розробки мали, здебільшого, описовий характер. З середини 60-х (тоді з'явилося кілька праць з місцевої геральдики, пов'язаних з практикою радянської емблематики) і до 1991 р. вітчизняна наука поповнилася небагатьма працями, зокрема В.Рум'янцевої, В.Стрельського, В.Драчука та ін.¹

У 1995 р. вийшла друком ґрунтовна праця в галузі міської геральдики Ю.Савчука². В нинішні часи науковці отримали можливість прилучитися до здобутків у галузі вітчизняної та світової геральдики, без опанування надбань котрої не пізнати своєї правдивої історії, своєрідними свідками якої були герби. Мовою кольорів і символів відображаючи національні особливості, нашими предками вони сприймалися як знаки-обереги.

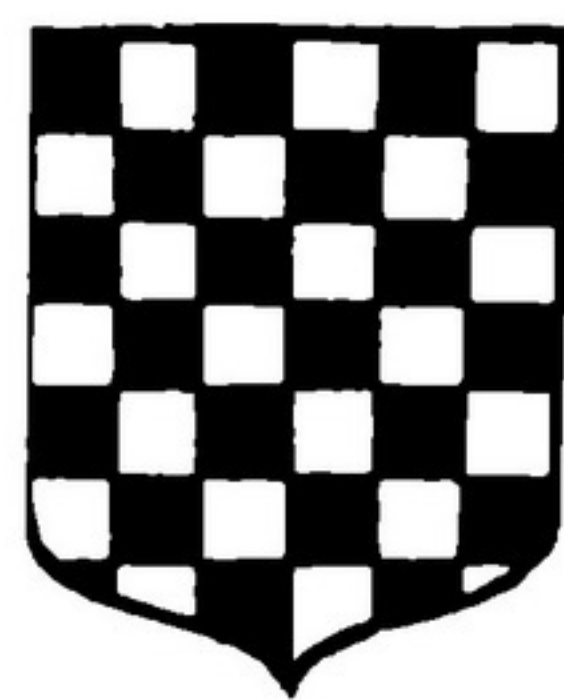
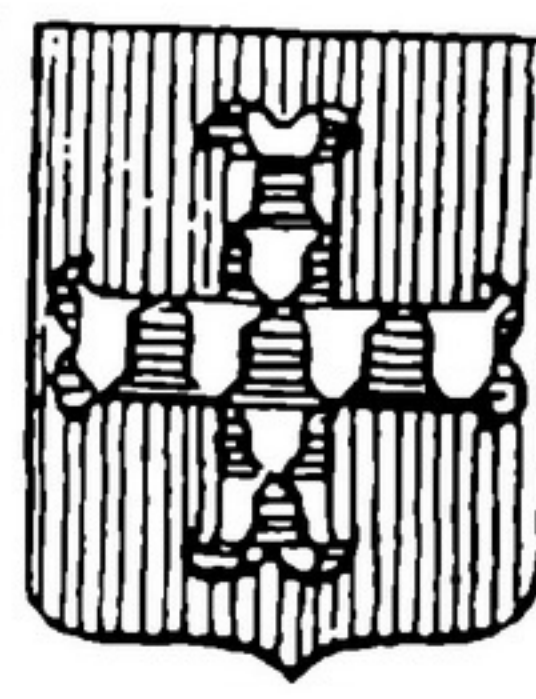
Цілком логічно, що при опрацюванні гербового масиву української емблематики ми повинні добре знати основні її правила, вільно користуватися відповідною термінологією. Українська фахова геральдична термінологія, попри досить значний вік цієї науки, так і недоопрацьована. Справу ускладнює й

* З квітня 1993 р. виходить фахове періодичне видання - «Знак» (Українське геральдичне товариство). Вийшло вже 13 чисел. У віснику порушуються питання про герби українських міст, щодо необхідності відродити в нашій державі споконвічну традицію існування міського знака - герба як символу самоврядування міст, його громади, символу прав, привілеїв і пільг, що вирізняли місто та його мешканців з поміж інших.

Чимало статей у виданні присвячено історії, функціонуванню, традиції застосування таких атрибутів влади, як герб, прапор чи хоругва, печатка.

¹ Румянцова В.В. Эмблемы земель и гербы городов Левобережной Украины периода феодализма. - К., 1986. - 127 с.; Стрельский В. И. Геральдика и сфрагистика в научной работе историков (по материалам украинских архивов и др. науч. учреждений) // Вопр. архивоведения. - 1963. - № 2; Стрельский В.И. Символы, гербы, эмблемы // Наука і суспільство. - 1979. - № 1; Драчук В.С. Рассказывает геральдика. - М., 1977.

² Савчук Ю. Міська геральдика Поділля. - Вінниця, 1995. - 143 с.

те, що геральдичні терміни калькувалися з російської мови, якою написано більшість праць з вітчизняної геральдики (виняток – публікації вчених діаспори). Тож цілком не випадковим і своєчасним фактом можна визнати появу цікавого й своєрідного видання «Иллюстрированный словарь по геральдике» М.Стародубцева. Оскільки подібні словники в світовій практиці не видавалися взагалі, варто розглянути цю книгу під кутом зору її виняткового значення для подальшого розвитку досліджень вітчизняної геральдики. Наша геральдична спадщина нараховує кілька століть. У ході розвитку практичної геральдики на неї впливали інші геральдичні системи, адже українські землі впродовж століть були у володінні, різного типу зв'язках чи в залежності від сусідніх державних утворень. Немалу роль відіграла тут і Західна Європа зі своєю геральдичною специфікою, зокрема магдебурзьким правом, яким деякі міста України керувалися п'ять століть. Саме тоді були поширені довільні з глибоким корінням символи та привласнені (новостворені) герби. Закономірно, що в архівах за цей тривалий час відклалися документи, жалувані грамоти королів та царів, привілеї з описами гербів, їх символів, написані різними мовами. Зрозуміло, що аналогів, відповідників українською мовою термінологія не мала і перекладалася довільно. Нерідко в наукових працях одне й те саме зображення трактувалося в перекладах з різночитанням. Отже, без спеціального словника вивчати особливості знакової системи гербів, їх поділ майже неможливо, оскільки в західно-європейських мовах навіть саме слово «герб» походить від різних термінів. І хоча в геральдиці існує своєрідна міжнародна мова, закарбована в самих малюнках, деякі терміни в українській мові відмінні від загальноприйнятих. До речі, обсяг словника М.Стародубцева достатній для роботи з розшифровки, читання, опису (блазонування) гербів, а також для використання джерел та фахової літератури сьома мовами.

Він містить 1005 термінів російською, українською, англійською, есперанто, французькою, німецькою, латинською мовами та відповідні ілюстрації. Побудований за абетковим принципом. Розташовані в одну колонку терміни пронумеровані в загальному порядку. Поряд з кожним – малюнок (тонований або штриховий), що вкупі дає можливість повністю зрозуміти зміст поняття. Інколи в круглих дужках подано

додаткові слова або літери, котрі несуть пояснювальний чи факультативний зміст. Деякі терміни не мають латинського варіанта через відсутність відповідника в цій мові. Для позначення мов взято літери з есперанто.

Оскільки для розрізнення кольорів у геральдиці при чорно-білому їх зображенні прийнято вживати спеціальне штрихування у вигляді прямих вертикальних, горизонтальних, діагональних або ж зигзагоподібних чи перехрещених ліній, то в книзі забарвлення полів щита чи фігури виконано згідно з цими правилами. Тобто, колір передано застосуванням штрихів. Метали позначено таким чином: срібло – чисте біле поле, золото – крапкуванням тла.

Словник адресовано не тільки науковцям і студентам, а й широкому загалу любителів геральдики, краєзнавцям. Тому автор визнав за потрібне дати невеликий розділ «Основні правила геральдики», де вміщено відомості про найважливіший елемент герба – гербовий щит, який може мати різну форму*.

Вводячи в світ геральдики необізнаних, або ж тих, хто має справу з практичною геральдикою, автор роз'яснює значення геральдичних фігур**.

Звичайно, праця не позбавлена недоліків. Так, чомусь під номером 162 зі словом «щит» подано тільки одну форму щита, далеко не класичну. Термін «герольд» супроводжується зображенням особи герольда в щиті. Деякі зображення містять одночасно кілька фігур і читачеві важко зорієнтуватися, до якої з них належить термін. Є помилки в словах іноземними мовами. Гірше

* Це ніяк не принижує вартості герба як твору мистецтва. Оптимальні розміри щита: співвідношення ширини до його довжини 7:8. Герб зображується і описується завжди з боку щитотримача, тобто лівий та правий боки в гербовому щиті зображуються виконаними неначе з боку людини, що стоїть за ним. Від того, хто дивиться на щит, лівий бік малюнка – праворучна сторона, а права – ліворучна. Відповідно всі фігури в щиті виконані й описуються з урахуванням цього правила.

** Варто зазначити, що гербові фігури зображуються стилізовано чи в натуральному вигляді, але обов'язково у профіль, фас або зверху. Опис герба починають з кольору поля гербового щита, потім називають основну фігуру та її колір. Складні герби також описуються за відповідними правилами. Однак в описі завжди має бути використана геральдична термінологія, вироблена протягом століть. Без них опис виглядатиме спробою аматора описати математичну формулу.

те, що жоден з малюнків, взятих для зразків, не має посилань. Для наочності було б доцільно орієнтувати читача на джерело, звідки взято зображення, або хоча б вказати, до якої знакової системи належить наведений малюнок герба. Та все сказане не применшує значення цієї першої спроби створення термінологічного словника, за яким – титанічна праця щирого прихильника геральдики Миколи Стародубцева.

*Ярослава Іщенко,
аспірантка Інституту історії
України НАН України*

Вшанування пам'яті Івана Лозинського

Поряд з видатними славістами, представниками львівської славістичної школи І.Свенціцьким, К.Трофимовичем, В.Моторним, Н.Копистянською чільне місце займає Іван Лозинський – «...бібліограф, літературознавець-славіст...», як зазначено в анотованому покажчику «Особисті архівні фонди відділу рукописів» (Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України).

Марія Свенціцька пише про Лозинського в «Нових днях»: «...дослідник-богеміст, полоніст і україніст, публіцист і літературний критик...»; «учений-філолог..., невтомний трудівник пера і слова...», – вторять друзі й знайомі, які підписали некролог у часописі «Бойки».

Науковий доробок дослідника (421 позиція) зібрано й систематизовано в бібліографічному покажчику «Іван Лозинський (1927–1992)», який вийшов друком наприкінці 1997 р. Видання приурочене до 70-річчя від дня народження подвижника та 50-річчя від створення Львівської бібліотеки іноземної літератури (ЛБІЛ), незмінним директором якої він був протягом 35-ти років.

Покажчик (оригінально оформлений художником Р.Яцівим) охоплює газетні та журнальні публікації, наукові статті, передмови до книжок, доповіді, тези, рецензії, переклади, виступи на наукових конференціях, гасла до довідкових видань – друковану спадщину філолога.

Розділ «Література про автора», подаючи хроніку життя бібліотеки, представляє Лозинського як керівника ЛБІЛ, умілого організатора надзвичайно ціка-

вих заходів у книгозбірні. Доповнює скупі рядки біографічної довідки, вміщеної в покажчику, передмова-аналіз наукових зацікавлень дослідника, написана д.філол.н., проф. Дрогобицького педінституту ім.І.Франка М.Гольбергом.

«Кожному вченому найбільше залежить на тому, щоб була інформація про його доробок і він міг широко використовуватись. А праці І.М.Лозинського, безперечно, цього заслуговують», – так закінчує свої спогади про колегу д.філол.н., проф. Львівського державного університету ім. І.Франка Нонна Копистянська.

Для зручності користування подано іменний і предметний покажчики, а також список періодичних видань, з якими співпрацював наш колега.

Бібліографічним покажчиком «Іван Лозинський (1927–1992)» започатковано серію красназничих бібліографічних видань відділу літератури іноземними мовами Львівської ОНБ «Науковці Львівщини».

*Маргарита Кривенко,
бібліограф відділу літератури
іноземними мовами Львівської
обласної наукової бібліотеки*

Науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Історія України за 1993 р.»

Бібліографічні видання Державної історичної бібліотеки «Статистика народного господарства і культури Української РСР», «История фабрик и заводов», «Музейное строительство на Украине (1917–1987)», «История промышленных и сельскохозяйственных предприятий на Украине (1917–1987)», «История интеллигенции Украинской РСР», «Репресії 20-х – 30-х – 40-х і поч. 50 років на Україні» та багато інших прислужилися спеціалістам і стали вже рідкістю.

З 1939 р. по сьогодні ДІБ видано понад 250 бібліографічних і методичних посібників. Якщо раніше такими працями цікавилися фахівці-спеціалісти, то нині коло тих, кому потрібна об'єктивна, максимально повна бібліографія з історії держави, значно розширилося.

З 1968 р. ДІБ видає науково-бібліографічний покажчик «Історія України за ... рік», який найповніше висвітлює інформацію з усіх сфер діяльності нашої держави, і є основою для бібліографічної бази даних з її історії.

Його завдання – всеохопно зібрати й систематизувати публікації з історії нашої держави у межах колишнього СРСР та зарубіжних країн українською, російською, іншими мовами з 1708 р. по сьогодні. Покажчик виконує узагальнюючу функцію в історичній науці. Зібрана тут інформація про книги, монографії, офіційно-документальні видання, збірники наукових праць, тези доповідей, науково-популярні, довідкові, навчальні видання, автореферати дисертацій, статті з періодичних видань покликана сприяти передачі інформації між поколіннями вчених і спеціалістів, піднести загальний рівень освіченості популяризаторів історичних знань, гуманізації бібліографічної та інформаційної діяльності. Видання має постійних користувачів: інститути та установи, спеціалісти в Україні й за кордоном.

26 випуск покажчика «Історія України за ... р.» підготовлено Інститутом українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Міжнародною асоціацією українців та Національним комітетом істориків України (спонсорований фондом кафедр українознавства Гарвардського університету).

Аналіз свідчить, що упорядники виробили усталену й цілком прийнятну з наукової точки зору схему систематизації та класифікації матеріалів з цієї проблеми, котра не потребує докорінних змін. Може йтися лише про постійне вдосконалення й приведення у відповідність із сучасним станом історичної науки, що, власне, й визначає підрозділи покажчика.

У цей випуск, як і в попередні, включено бібліографічні описи книг, статей та інших друкованих матеріалів, опублікованих протягом указанного на титулі року на території України й інших держав. З максимальною повнотою описано доступні упорядникам офіційно-документальні видання, монографії, збірники наукових праць, тези доповідей, наукові публікації джерел, науково-популярні, навчальні, довідкові, бібліографічні видання, автореферати дисертацій, статті з наукових збірників, періодичних і серіальних видань.

Нове видання популяризує не тільки україно- та російськомовні публікації, а й видані багатьма мовами в різних країнах світу про Україну.

*Василь Бабич,
к.і.н., професор КДУКМ,
Віра Загуменна,
к.п.н., доцент КДУКМ*

© Бабич Василь Степанович, Київ, 1998
© Загуменна Віра Вікторівна, Київ, 1998

До проблеми друкованих довідкових видань з обсягу спеціальних історичних дисциплін

Исторические дисциплины: Краткий библиографический справочник-указатель. / АН УССР. Институт истории. Археографическая комиссия; Сост. М.Ф.Дмитриенко, И.Н.Войцеховская. - К., 1990. - 158 с.

Нагороди України: Історія, факти, документи: У 3 т. / Д.Табачник, І.Безгін, В.Бузало, М.Дмитрієнко та ін. - К., 1996. - Т.3. - С. 357-376.

Спеціальні історичні дисципліни: Зведений бібліографічний довідник-покажчик: атрибутика, емблематика, медальєрика, символіка, фалеристика. - К., 1997. - Ч.1. - 110 с.

Спеціальні історичні дисципліни: Зведений бібліографічний довідник-покажчик: нумізmatика, сфрагістика. - К., 1997. - Ч.2. - 102 с.

В Україні нині інтенсивно розвивається комплекс спеціальних історичних дисциплін. Він об'єднує понад 80 різних галузей історичних знань, з яких атрибутика, символіка, емблематика, геральдика, фалеристика, сфрагістика, боністика та нумізmatика привертають особливо пильну увагу наукової громадськості та урядовців.

Ці галузі прямо пов'язані з важливими проблемами сьогодення. Адже національні держави, проголосивши суверенітет та незалежність, змушені були визначитися зі своєю державною символікою, звернутися до оформлення та прийняття в законодавчому порядку атрибутів державності, тобто тих символів, які представляють її в світовому співтоваристві, виконуючи одночасно важливі функції згідно з протоколом. Це – Державний прапор, Державний герб, мала та велика державні печатки, державна валюта – паперові та металеві гроші тощо. Так, Державний прапор з національними кольорами – не тільки засіб вирізнення її серед інших державних утворень. Він, як і Державний герб, – це символи об'єднання народу України навколо головних її емблем, предмет гордості громадян. Інші зовнішні атрибути держави (гімн, пе-

чатка, гроші, поштові мініатюри – марки) мають виконувати свої функції за усталеними правилами і являти собою в комплексі сталі, підкреслимо ще раз, її ознаки.

Символіка УРСР, котра функціонувала за радянської доби і мало чим відрізнялася від загальносоюзної, фактично не була справжньою українською ні за формою, ні за змістом, не кажучи вже про кольорову гаму. Отже, опинившись перед необхідністю відродити в Україні притаманні їй національні символи, державотворці зіткнулися зі складною проблемою, яку могла розв'язати тільки історична наука.

Але більшість спецдисциплін за радянської доби просто не розроблялась, оскільки об'єктами їх досліджень виступали джерела зовсім «непопулярні», скажімо, приватні герби, односторонні національних формувань, прапори, генеалогічні документи тощо. Бібліографічних показників з обсягу спецдисциплін взагалі не існувало, а досить куца їх бібліографія губилася серед інших видань, що охоплювали певні історичні періоди.

Поява в 1990 р. короткого бібліографічного довідника «Исторические дисциплины», підготовленого співробітниками Інституту історії та Археографічної комісії АН УРСР, стала першою спробою об'єднати в одній книзі бібліографічну інформацію про 61 спецдисципліну. У вступі до показника укладачі відзначили, що вони прагнуть привернути увагу науковців та бібліографів до необхідності створити своєрідний банк даних праць, розпорошених по різних виданнях. Інформація праць і спецдисциплін мала розширити наукову базу не тільки спеціальних галузей знань, а історичних досліджень взагалі. На жаль, упорядники залучили до набору літератури все, що лежало на поверхні, а, скажімо, роботи вчених діаспори відсутні взагалі. І все ж, попри всі недоробки та окремі помилки, короткий довідник став почином, вартим уваги й продовження.

Звичайно, марно шукати в ньому дані про літературу, яка містила б докладні відомості про національні символи. Тож науковці (відтепер уже Історії України НАН України, зокрема новоствореного відділу спецдисциплін) поряд з розробкою нині актуальних питань з комплексу спеціальних історичних дисциплін почали ретельний збір літератури, значно розширивши коло пошуку праць із символіки, емблематики, геральдики тощо. На часі зав-

дання: забезпечити вірогідною науковою базою, обґрунтувати достовірною бібліографічною та історіографічною інформацією ті державні документи, які на рівні законів зафіксували прийняття державних символів України.

Відрядно, що коли готувалося тринадцяте видання «Нагороди України: історія, факти, документи», то автори, відвівши в ньому чільне місце дослідженню історії, розвитку, становленню та функціонуванню нагородної системи на теренах України впродовж віків, вмістили в третьому томі основну бібліографію з боністики. Цим дослідники намагалися показати розвиток наукової думки в цій галузі як безперервний процес пізнання минулого.

Наступною працею Інституту історії України в галузі бібліографії спецдисциплін стали «Спеціальні історичні дисципліни: атрибутика, емблематика, медальєрика, символіка, фалеристика». Упорядники залучили літературу, дані про яку конче потребувало суспільство, що творило свою державу та її атрибути, символіку. Того ж року з'явилося й друге число видання, де набір літератури здійснено з обсягу нумізматики та сфрагістики. У передмові до першого випуску підкреслено: це видання розпочато з огляду на недостатню поінформованість суспільства, наукової громадськості про виняткове значення спецдисциплін, їх ролі в нашому житті, в розвитку історичної науки. Джерела, якими послуговується цей комплекс, різноманітні за походженням, формою, матеріалом. Учені мають можливість не замовчувати проблем, що стосуються національних символів, знаків на паперових грошах – валюті України часу української національної революції.

Література розміщена в показнику за абеткою, в кожному з видань супроводжується коротким вступом, де розкриваються зміст поняття, термін – словесне, мовне вираження поняття, визначаються дефініції та видимі ознаки об'єктів реального світу, етимологія слова, від якого походить назва дисципліни. Подано стисло історію конкретної галузі, головні ознаки джерел, дисципліни. Звичайно, досвідчені бібліографи могли б знайти і прикри пропуски та певні недоліки. Та все ж історики, – і науковці, і студенти, працівники музеїв та архівів – одержали, безперечно, цінну підмогу від Інституту історії України НАН України та Інституту туризму Федерації профспілок України, спільними зусиллями яких видруковано довідники.

Є побажання: у наступних виданнях таких довідників бібліографічні дані варто було б розмістити за підрозділами, що полегшить користування цією інформацією.

Наступні числа показників спецдисциплін – з геральдики та генеалогії, що скоро мають вийти з друку, дадуть можливість узагальнити наукову й науково-популярну літературу з цієї проблематики. Адже прийняття законів про самоврядування міст потребуватиме знання місцевої геральдики, що закріпить це самоврядування на рівні знака-символу, герба міста. А довідатись про колишні герби кожного з них можна буде з історичної літератури, дороговказом до якої, та безпосередньо й до джерел, стане бібліографія.

Оскільки тепер окремі нормативні та спеціальні курси лекцій читають студентам не тільки на істфаках університетів, а й в Українській дипломатичній академії, Київському інституті «Слов'янський університет», в Українському інституті туризму, то видання довідників з бібліографією з цих дисциплін значно розширить коло користувачів і, без сумніву, сприятиме подальшій розробці маловідомих сторінок у цій галузі історичних знань.

*Ярослава Іщенко,
аспірантка Інституту історії
України НАН України*

Захист дисертацій у Спеціалізованій вченій раді Національ- ної бібліотеки України імені В.І.Вернадського

У 1997 р. в Спеціалізованій вченій раді НБУВ відбувся захист однієї докторської і п'яти кандидатських дисертацій.

Захист дисертації С.Кулешова на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство відбувся 21.IV.97 р. з теми «Типологія наукових документів: історія та сучасний стан».

У дисертації комплексно досліджуються проблеми типології наукових документів. Її актуальність зумовлена необхідністю вискоєфективного використання потенціалу документальних інформаційних ресурсів в умовах проведення в Україні реформування економіки, розбудови національної системи науково-технічної інформації, створення власних конкурентоспроможних інформаційних продуктів.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 50–90-х років поточного століття. Охарактеризовано структуру та жанровий склад типологічної схеми документів – джерел наукової інформації. Визначено зміст базових понять історико-типологічного дослідження наукових документів (далі – НД); обґрунтовано вибір критерію типологічного поділу НД; розроблено періодизацію історії їх типологічної схеми; охарактеризовано основні етапи трансформації типологічної схеми НД у процесі їх історичного розвитку; побудовано типологічну схему сучасних документів, зміст яких складає наукова інформація, та визначено головні тенденції й перспективи розвитку цієї схеми.

Застосування типологічного методу дало змогу побудувати типологічну схему документальних джерел наукової інформації, розглянути етапи її формування.

Дисертантом вивчалася жанрово-типологічна характеристика наукових книг минулого у фондах зібрань стародруків XV–XIX ст. з природознавства

Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, Російської державної бібліотеки, Російської національної бібліотеки.

З позицій книгознавства С.Кулешов визначає такі базові поняття історико-типологічного дослідження НД, як «наукова інформація» та «документ». Виходячи з аналізу «руху» опису нового наукового знання у системі НД, обґрунтовує їх поділ на джерела первинної (нової) та вторинної наукової інформації і роль різних жанрів цих документів у відображенні фрагментів суспільного наукового тезауруса. С.Кулешов показав значення такої диференціації для побудови типологічної схеми НД. Запропонував поділити всі функції НД на контактні, внутрішньонаукові та основні соціальні, згідно з результатами проведеного аналізу функціонування цих документів у системах «НД – читач», «НД – наука» і «НД – суспільство». Розробив періодизацію історії типологічної схеми НД, яка поділяється на два етапи – лінійної та системної структури цієї схеми. Визначив жанровий склад і зміст основної соціальної функції НД у різні періоди їх розвитку та подав типологічну схему сучасних документальних джерел наукової інформації.

Визначення критерію типологічного поділу НД, аналіз еволюції його змісту на різних етапах розвитку жанрово-типологічного складу цих документів та пропозиції щодо будови сучасної типологічної схеми документальних джерел наукової інформації (ДДНІ) є внеском до загальної теорії та історії документа.

Виконане С.Кулешовим історико-типологічне дослідження наукових документів з використанням теоретичного базису книгознавства є наочною ілюстрацією плідності використання нових підходів до розв'язання проблем. Дисертант зумів по-новому підійти до вивчення документальних джерел інформації, власне, через аналіз самого феномена інформації та еволюції засобів інформаційних комунікацій. Інформація спочатку була об'єктом дослідження теорії зв'язку, потім кібернетики, «наукової» інформатики і, врешті, з точки зору її філософського трактування, яке має ряд аспектів. У одному з них, а саме – культурологічному, дисертантом сформульовано оцінку ролі різних засобів наукової комунікації на різних етапах їх розвитку. Цю оцінку було використано дисертантом при аналізі еволюції та визначенні сучасного змісту основної соціальної функції наукової книги, що й дозволило досягти

плідних результатів при вирішенні важливої теоретичної проблеми. Деякі аспекти роботи можуть бути розширеними та інтерпретованими, що надає їй герменевтичної властивості.

3.VI.97 р. на засіданні Спеціалізованій вченій раді НБУВ відбулося три успішних захисти дисертацій на здобуття вченого ступеня кандидатів історичних наук за спеціальністю 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

Тема дисертації І.Торбакова – «Києво-Могилянська академія і російське Просвітництво (літературно-видавнича діяльність вихованців Києво-Могилянської академії в Петербурзі та Москві в другій пол. XVIII ст.)».

У дисертації простежуються історія КМА, розвиток культурних зв'язків між Україною і Росією, доба Просвітництва в Європі та Російській імперії, друкарство в Росії та історія російської журналістики XVIII ст., проблема культурних зв'язків другої пол. XVII – поч. XVIII ст. Висвітлено роль, яку вихованці КМА відіграли в розвитку російської духовної культури другої пол. XVIII ст.

Торбаков розглянув КМА як культурно-освітній центр перехідного періоду від Середньовіччя до Новітнього часу, вивчив процес формування ідеології раннього Просвітництва в Україні, проаналізував конкретний зміст літературно-видавничої діяльності в Петербурзі та Москві ряду вихованців КМА; виявив внесок вихідців з України у становлення й розвиток ідей Просвітництва в Росії.

Хронологічні рамки дослідження – 1750–1800 рр.

Найважливішим джерелом для дисертації стала літературна продукція вихованців КМА, оригінальні й перекладні статті, книги та періодичні видання, які виходили в другій пол. XVIII ст. Великі присвяти, передмови й примітки містять цікавий матеріал про ідейні позиції авторів, перекладачів та видавців. Цінним джерелом є мемуарна література, а також те, що збереглося від епістолярної спадщини вихованців КМА.

До другої групи джерел входять друковані та архівні матеріали, що стосуються установ, в яких вихідці з України вчилися, викладали, служили.

Дисертація є першою в російській та українській історіографії працею, в якій вивчено творчий внесок вихідців з України у розвиток російської духовної культури в другій пол. XVIII ст. І.Торбаков проаналізував механізм формування української культурної діаспори в Росії XVIII ст.; розкрив характер зв'язку

між особливостями КМА як вищого навчального закладу України і Російської імперії та напрямів і змісту видавничої діяльності її вихованців у контексті книжкової культури XVIII ст.; вивчив літературно-видавничу діяльність вихованців КМА з погляду становлення і розвитку західноєвропейського та російського Просвітництва і формування ідеології раннього Просвітництва в Україні.

У дослідженні висвітлено історико-культурологічні аспекти та специфіку видавничої діяльності вихованців КМА як органічної складової доби Просвітництва і методи її книгознавчого й бібліографознавчого аналізу.

Десятки книжок, перекладених, написаних, відредагованих і виданих українцями в Росії в другій пол. XVIII ст., значною мірою сприяли засвоєнню російським суспільством ідеології Просвітництва.

Дисертація Н.Солонської «*Бібліологічні вісті*» як явище української книгознавчої думки 20 – початку 30-х років ХХ століття» є комплексним дослідженням книгознавчих проблем, порушуваних у журналі Українського наукового інституту книгознавства (1922–1936), який виходив протягом 1923–1930 рр.

Дисертантка досліджує історію створення журналу як науково-інтелектуального осередку книгознавства 20–30-х років в Україні, як відбиття об'єктивних історичних, соціальних і культурологічних процесів, здійснює синтетичний історико-джерелознавчий аналіз книгознавчих матеріалів «Бібліологічних вістей», визначає внесок і роль видання у формуванні джерельної бази книгознавства України.

До наукового обігу вводяться неопубліковані та маловідомі документи, що характеризують діяльність журналу і визначають його напрацювання; аналізуються процес створення журналу, його персональний склад й авторський колектив; вивчаються концептуальні засади книгознавчої політики, науковий внесок журналу в розвиток бібліології та книгознавчої думки України 20 – початку 30-х років; проаналізовано склад і зміст публікацій журналу, їх науковий рівень та значення для наступних досліджень у книжковій справі, передусім загальнотеоретичні й практичні питання бібліології, розробки з історії української преси, з питань книгодрукування, книжкової торгівлі.

Цінним методологічним надбанням є розробка дисертанткою типологічних ознак книгознавчого видання. Оцінено його внесок у формування бібліограф-

ічної джерелознавчої бази наукового пізнання історії та культури українського народу.

Типологічні ознаки створюють цілком об'єктивне та всебічне уявлення про характер видання, концепцію, спрямованість, завдання, жанрову специфіку, проблематику, про видавничий орган, друкарню, його цілі й завдання, жанри, читацьку аудиторію, авторський колектив, склад матеріалів, опублікованих у журналі, дають можливість стверджувати, що «Бібліологічні вісті» були журналом українського спрямування, який сконцентрував навколо себе найкращі наукові сили 20 – початку 30-х. Кількісний аналіз відбиває картину авторської активності й тематики. Оскільки аналогів аналізу книгознавчих журналів не існує в сучасній науці, то запропонована типологічна модель є оригінальною.

Як впливає з дисертації, «Бібліологічні вісті» – епоха в українському книгознавчому русі, відбиття його складного, неоднозначного й надзвичайно динамічного процесу.

Стратегія формування редакцією журналу української книгознавчої думки ґрунтувалося на висвітленні не лише українського, а й світового книгознавства.

Колектив видання створив підґрунтя комплексної, синтетичної науки про українську книгу, її джерельну базу для багатьох поколінь дослідників.

У дисертації Л.Мухи «*Бібліотечні колекції та зібрання в системі історико-культурних фондів: реконструкція і реєстраційний опис*» порушено питання про державну реєстрацію документальних пам'яток, охоплено коло методичних проблем, пов'язаних з розробкою критеріїв цінності, виявлення, опису й паспортизації документів та їх комплексів. Одним з головних аспектів цього питання є проблема виокремлення об'єкта бібліотечного та архівного опису й методики його наукової репрезентації в реєстрі. Об'єктом опису можуть бути як окремі документи, так і окремі групи документів та їх комплекси у вигляді зібрань, колекцій, особистих архівів і приватних бібліотек. Найважливішим завданням сьогодення є системний науково-реєстраційний опис колективного – поколекційного рівня, що дозволив би провести реконструкцію, інвентаризацію та науковий облік книжкових колекцій і зібрань.

Дисертантка зробила порівняльний аналіз архівної та бібліотечної організаційно-облікової класифікації; нею запропоновано книгознавчу класифіка-

цію історико-культурних фондів з урахуванням специфіки їх складу, змісту, хронології; вирішено незгоджені термінологічні питання обраної галузі книгознавчої теорії та практики; створено модель системного науково-реєстраційного опису поколекційного рівня, що дозволила б провести інвентаризацію та науковий облік колекцій, розкрити їх зміст і склад. Л.Муха проаналізувала генезисні відмінності поняття архівного та бібліотечного документа як об'єкта комплектування і колекційного зібрання, бібліотечнознавче й книгознавче трактування понять «походження» та історії книжкового фонду колекції, зібрання.

Дисертантка розглядає питання класифікації, основні методичні елементи поняття «реконструкція», пропонує модель реєстраційного опису.

Історико-культурними фондами бібліотеки є ретроспективні, цілісно організовані за принципом історичного походження фонду, що склалися в результаті цілеспрямованої органічної діяльності створювача фонду, або фонду штучного походження, сформовані за колекційним принципом. Дисертантка поділяє бібліотечні зібрання на: особові (класифікуються за іменною ознакою та поділяються на іменні, родові й сімейні) та бібліотечні зібрання культурологічних і просвітніх установ. Л.Муха вважає, що за структурно-функціональною ознакою бібліотечні зібрання класифікуються на: меморіальні бібліотеки (меморіальний фонд); комплексні бібліотечні зібрання (бібліотечно-рукописні); бібліотечні книжкові зібрання як структурний підрозділ бібліотечних фондів; рукописні та архівні зібрання – комплекси.

Модель реєстраційного опису бібліотечного фонду, запропонована Л.Мухою, складається з блоків його ідентифікації: складу за родовими ознаками одиниць зберігання; змісту фонду за предметно-тематичними ознаками; історії фонду та його частин у ретроспекції й на сучасному етапі; адміністративної інформації.

Після створення загальної моделі першим документом має бути паспорт, який одночасно структурується як рубрикатор реєстраційного опису для Державного реєстру культурного надбання. У дисертації подається структура паспорта. Він складається з 25 рубрик, але установа-фондоутримувач може нарощувати або видозмінювати його залежно від специфіки колекції, зібрання.

28 листопада 1997 р. відбулося чергове засідання Спеціалізованої вченої

ради Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського

На здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство захищалися дисертації Людмили Дениско «Бібліотека Київської духовної академії та її бібліотекарі (1819–1919)» та Ольги Степченко «Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934 рр.)».

Історія книжкових зібрань України має важливе значення для історичної науки, книгознавчої дисципліни, поширення знань про науку та освіту попередніх часів, розкриття імен діячів, які сформували засади й основи бібліотечної справи.

На сьогодні існує думка, що Київська духовна академія (КДА) створювалася як православний духовний заклад, який був об'єктивно спрямований не тільки на підготовку вищих духовних кадрів православ'я, а й на проникнення російського впливу в духовне життя України. Водночас бібліотечне зібрання зберігало в книжкових фондах попередню традицію створення бібліотечного фонду світового рівня та українську основу, що закладалася ще в XVII ст.

Дисертантка здійснила загальний огляд та періодизацію історії бібліотеки КДА; встановила особовий склад бібліотекарів академії протягом усього періоду існування; дати їх життєдіяльності та періоди роботи в бібліотеці; визначила їх внесок у розвиток бібліотеки, передусім у найважливішому для бібліотечної справи того часу питанні – організації та класифікації фонду.

Л.Дениско дослідила внесок бібліотекарів у створення бібліотечної класифікації, схем внутрішньої розстановки фонду за предметно-тематичними, хронологічними, видовими ознаками, культурною цінністю; сучасний стан колишньої бібліотеки КДА, її зміст, повноту, історико-культурну цінність.

Досліджено життєвий шлях та вперше складені біографії найвидатніших з бібліотекарів КДА: І.М.Скворцова, А.І.Пушнова, А.Д.Гранікова, українського поета К.Д.Думитрашка, історика А.С.Криловського.

Риси академічної школи бібліотекарів КДА: якості професійні (знання книги, фонду, вміння працювати разом довгі роки), особисті (здібність до мов, літературної та наукової діяльності, художня обдарованість), загальний куль-

турний рівень (вища духовна освіта, моральність).

Бібліотекар ієромонах Анатолій Мартинівський став архієпископом Могилевським і Мстиславським, бібліотекар ієромонах Рафаїл Шипулинський – архімандритом Чернігівського Єлецького монастиря, ієромонах Дмитро Муретов – архієпископом Ярославським, Волинським і Херсонським та ін.

І.П.Максимович віддав бібліотеці 16 років, О.М.Воскресенський – 5, П.С.Гдешинський – 13, П.К.Слесаревський – 25.

Федір Шимкевич – величина в науці, Іоанн Скворцов – перший бібліотекар КДА, Аверкій Пушнов і Андрій Граніков символізують собою початковий період діяльності: перший пропрацював у бібліотеці 24 роки, другий – 14. Костянтин Думитрашко і Амбросій Криловський самі є віхою в історії бібліотеки.

Бібліотека КДА успадкувала значну частину фонду Києво-Могилянської академії і на першому етапі – її організацію та класифікацію, що визначалося не лише Статутом 1814 р., а й ретельною розстановкою фонду, здійсненою за розробками І.Фальковського. Її зібрання включало в себе літературу не тільки з питань богослов'я, а й світську, з різних галузей науки й культури різними мовами, передусім з математики, медицини, історії, літератури, колекційні фонди – рукописні книги, стародруки, рідкісні видання, оскільки бібліотека створювалася не лише як спеціалізоване зібрання духовного профілю, а й як універсальне наукове книжкове зібрання.

Бібліотекарі поступово розробляли свою оригінальну схему внутрішнього розміщення фонду за предметно-тематичними, хронологічними, видовими ознаками, культурологічною цінністю. Статут 1884 р. вніс форматно-кріпосний принцип розстановки фонду, перехід на котрий завершився лише в 1910–1915 рр. і зберігається як оригінальний і досі.

Точної цифри книжкового фонду на момент передачі бібліотеки КДА у ВБУ не встановлено. Зараз фундаментальна бібліотека нараховує понад 96 тис. од. (без фонду рукописів, який на момент передачі становив 2111 назв, без фонду стародруків, карт і атласів, естампів і репродукцій, що надійшли в інші відділи ВБУ).

КДА мала безпосереднє відношення до науки взагалі та до історії України зокрема. Для України важливо саме існування такої бібліотеки, яка мала один з найбільших книжкових фондів універсального складу. Сама бібліотека

КДА є явищем в історії бібліотечної справи в Україні, що є результатом діяльності КМА. В 20-ті роки XX ст. фондами бібліотеки користувалися професори Київського університету та Всеукраїнської академії наук.

До 1922 р. бібліотека КДА містилася в будинку старого мазепинського корпусу КМА. Зараз розміщена у філіалі НБУВ, по вул. Володимирській, 62. Нею користуються всі бажаючі, активно послуговуються дослідники академічних інститутів і аспіранти, студенти Київського університету, КДА і семінарій, фахівці різних наукових установ.

Працю О.Степченко з теми «Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934 рр.)» виконано у НБУВ.

Основну увагу дисертантка зосереджує на історії організації спеціалізованих фондів бібліотеки (відділи українські, рукописів, стародруків, музичний тощо). Вони є найціннішою частиною загальнобібліотечного фонду і органічною часткою концепції бібліотеки саме як національної. Впродовж багатьох років цей аспект в історії нашої бібліотеки замовчувався, оскільки її заснування пов'язувалося з національною ідеєю та ім'ям гетьмана Скоропадського. Перший період існування ВБУ висвітлювався односторонньо, концепція бібліотеки й історія відділу україніки та його окремого фонду як основи Національної бібліотеки не вивчалися зовсім. Архівні матеріали окремих українських учених практично не використані навіть у фундаментальному виданні «История Центральной научной библиотеки АН УССР» (К., 1971).

Головною метою дослідження є визначення місця й ролі архівної спадщини видатних українських учених у розкритті правдивої історії створення ВБУ та її спеціалізованих підрозділів.

Дисертанткою вивчено історію, особливості формування, структуру, наповнення, склад документів особових архівів видатних українських учених, які працювали у ВБУ; проведено джерелознавчий аналіз складу й змісту документів особових архівних фондів у зіставленні з документами з Архіву Бібліотеки, розглянуто архівну спадщину цих діячів та офіційні документи ВБУ; визначено роль видатних українських учених в історії Національної бібліотеки, створенні її концепції як національної, а також їх внесок до бібліотечної справи в галузі організації спе-

ціальних фондів; складено історію організації ВБУ та розвитку спеціалізованих фондів Бібліотеки за 1918–1934 рр.

Вивчено комплекс документальної спадщини таких видатних діячів бібліотечної справи, як Є.Кивлицький, С.Постернак, Ю.Іванов–Меженко, Г.Житецький, С.Маслов, П.Попов, В.Кордт, О.Дзбановський (зберігається у фондах Інституту рукопису НБУВ), документи відомого архіву Бібліотеки та інших архівів України. Залучаються деякі особові матеріали видатних учених М.Василенка, В.Вернадського, С.Єфремова, А.Кримського.

1918–1934 рр. – період існування Всенародної (Національної) бібліотеки України до реорганізації ВУАН та підпорядкування бібліотеки Академії й перейменування ВБУ в Бібліотеку Всеукраїнської Академії наук. Найбільша увага приділяється в дисертації періоду 1918–1929 рр. – до початку масових судових процесів та репресій в Академії наук і в українському суспільстві. В цей період у цілому сформовані спеціалізовані фонди. 1930–1934 рр. розглядаються як час повної деструкції первісних ідей Національної бібліотеки.

Дисертантка встановила історію формування спеціалізованих фондів ВБУ, їх комплектування, пошуки оптимальної організації, що не висвітлювалися у попередніх історичних дослідженнях. Виокремлено три етапи функціонування спеціалізованих підрозділів ВБУ: 1918–1922 рр. – збирання фондів; 1923–1928 рр. – формування науково-методичних основ діяльності спеціалізованих фондів Бібліотеки; 1929–1934 рр. – деформація національної ідеї Бібліотеки та перетворення її в наукову загальносоюзного радянського типу.

Реорганізація бібліотеки в державну та центральну наукову була викликана ідеологічними й політичними подіями в Україні, переслідуванням національної інтелігенції і національної науки кінця 20 – поч. 30-х років, які потім спричинили переорієнтацію функції та загальної діяльності Бібліотеки як державного книгосховища.

Відносно незалежний розвиток ВБУ, яка існувала при ВУАН, але мала переваги у проведенні власної внутрішньої політики, був визначений її статусом не лише академічної, а й всеукраїнської бібліотеки. Цьому сприяла діяльність її директорів та завідуючих відділами, які формували бібліотечну політику на високому науковому рівні як національну українську та, одночасно, як бібліотеку світового рівня. У внутрішній полі-

тиці поняття «україніка» ними збереглося як головна стратегія розвитку фондів.

У 1930–1934 рр. напрям діяльності ВБУ повністю змінюється: ідеологія Національної бібліотеки перетворюється на ідеологію наукової державної бібліотеки загальнодержавного типу. Руйнування ідеї Національної бібліотеки стало приводом для відмови від створення відділу україніки на базі виокремлення її фонду та організації бібліографічної роботи з ним. Меншою мірою постраждали фонди рукописів, стародруків, музичного та графічного відділів, діяльність яких була пов'язана з національною ідеєю не так виразно.

Дисертанткою запропоновано систему періодизації етапів діяльності та розвитку НБУВ, що теж є новим в історичній науці.

У світлі останніх публікацій, де в перевернутому вигляді подається взагалі постулат про Національну бібліотеку як таку, дисертантка, використовуючи рукописні документи осіб, які стояли біля витоків ідеї Національної бібліотеки України, стверджує правильність створення такої установи на базі колишньої ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України.

Віра Попроцька,
к.пед.н.,
вчений секретар НБУВ

Експрес-дослідження в Тернопільській ДОУНБ

У Тернопільській ДОУНБ було проведено експрес-дослідження «Найпопулярніші твори 1997 р.». З нього випливає, що значне місце серед читацьких уподобань займають українські автори: У.Самчук, Б.Лепкий, П.Загребельний, І.Багряний, М.Зеров, В.Стус, О.Олесь, Л.Костенко, В.Винниченко, Є.Дудар, Р.Горак, О.Кобилянська, О.Довженко, А.Чайковський, Ю.Опільський, Ю.Андрухович. Користуються популярністю і російські письменники. Це – М.Булгаков, А.Чехов, І.Бунін, В.Суворов, Ф.Достоевський, М.Леонов, В.Шитов, В.Аксенов, В.Пікуль, А.Вербицька, В.Токарева, О.Мариніна, Л.Васильєва, М.Алданов.

Простежуються нові пріоритети, зокрема потяг до творів української та зарубіжної класики, поезії, міфології, філософії, психології, бізнесу, комп'ютерної техніки, іноземного мово- та релігієзнавства. Зростає інтерес до історичної літератури.

Найчастіше відвідує абонемент студентство, інтелігенція та спеціалісти різного профілю. Активно читають люди похилого віку.

Виявлено значну кількість нереалізованих запитів, серед яких такі художні твори, як «Марія» У.Самчука, п'єси Б.Шоу, Г.Ібсена та І.Карпенка-Карого, твори Л.Костенко та Б.Лепкого, «Втрачений рай» І.Мільтона, «Синій птах» М.Метерлінка, «Новели» П.Меріме, «Переможені» І.Головкіної, «Тигрлови» І.Багряного, «Щоденники» та «Україна в огні» О.Довженка.

Гостра потреба існує в підручниках, економічній літературі, філософській, правовій, виданнях краєзнавчих, з психології та соціології.

Серед журналів наші читачі віддають перевагу «Дзвону», «Березолу», «Києву», «Вітчизні», «Всесвіту», «Україні», «Иностранной литературе», «Огоньку», «Тернополю».

Г.Моліцька,
заступник директора з наукової
роботи Тернопільської ДОУНБ

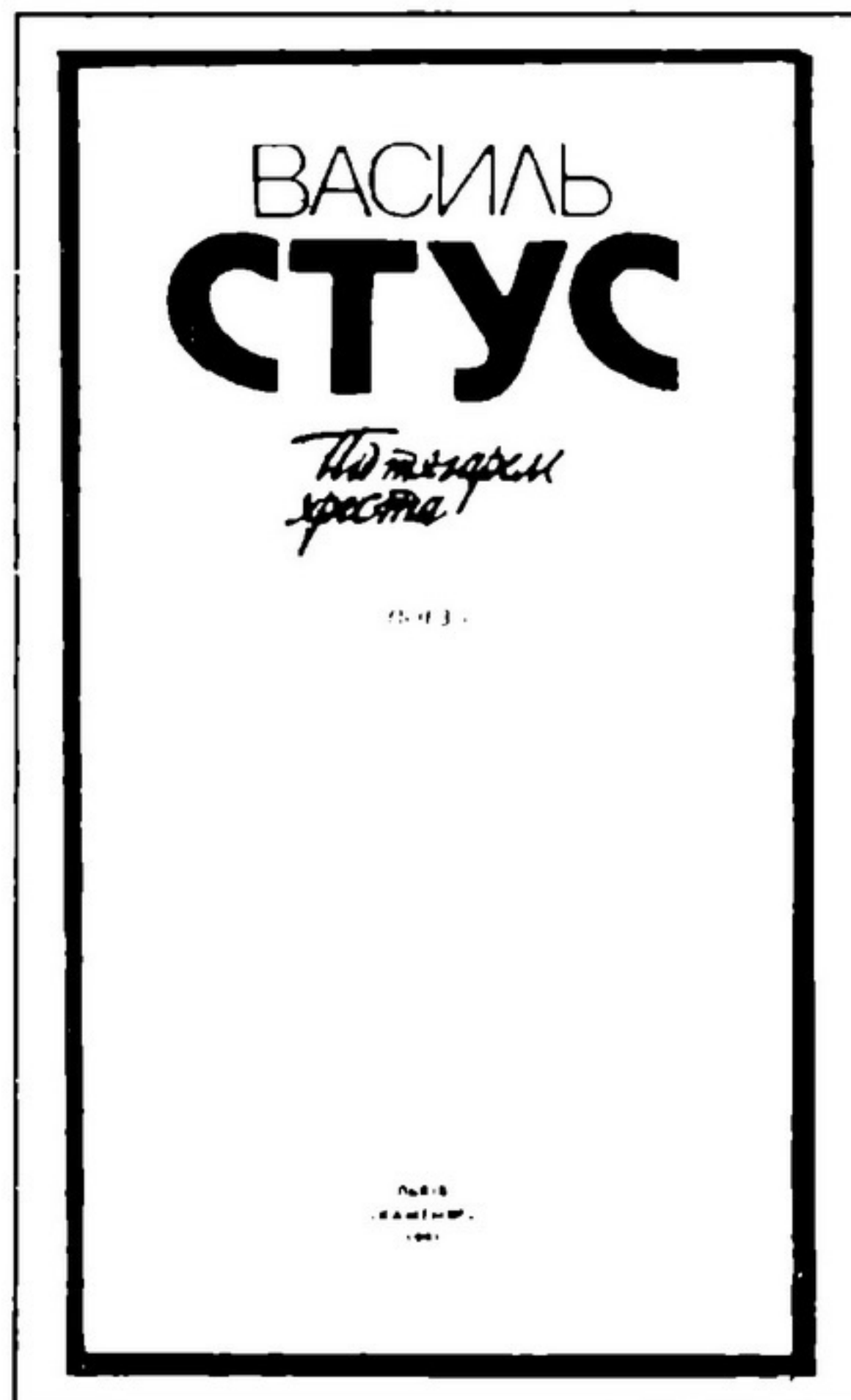

ВЕЧІР ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ СТУСА

Йому не дали дожити й до піввіку. Тоді, коли поет Василь Стус пішов у вічність, про нього мало хто знав в Україні. Переважно - рідні, близькі, друзі, колишні колеги. Величину таланту могли осягнути ще менше людей. І не тільки через те, що мало друкувався, а й тому, що читання творів Стуса відповідними радянськими органами розглядалося негативно.

Утім, не був політичним діячем, був просто Поетом. Заклинав, не соромлячися сліз, над могилою Алли Горської:

Ярій, душе, ярій, а не ридай,
У білій стужі сонце України,
А ти шукай - червону тіль каліни,
На чорних водах - тіль її шукай.
Замолоду Стус захоплювався

Рильським, Верхарном, Гете, Свідзинським, Рільке. Але ввійшов в українську поезію зі своїм неповторним стилем, своєю оригінальністю. Всебічне вивчення лектури поета - складне завдання для літературо- та книгознавців - допомогло б повніше й глибше висвітлити образ митця, його творче надбання, витoki образів, напівтонів, характерів. Народився філософом, а пішов з життя таким же нерозгаданим і «нерозшифрованим», як Григорій Сковорода, від якого його відділяли майже два часових століття («Душа Сковороди»).

Митець метафоричного мислення, філософської всеохопності та мудрості від дідів («...нишком послухай: чи всесвіт - не спить?»), що

Wassyl Stus

Du hast
dein
Leben
nur
geträumt

G & A

дається не роками, а чимось вищим, щемного, наче тужливий крик журавля, вірша - таким прийшов Стус у нашу свідомість.

Літературознавці, зокрема Михайлина Коцюбинська, Дмитро Стус, професійно вивчають творчість поета. Тобто, цілком певно можна говорити про спадщину митця, якого ще має відкрити широка спільнота України. В Інституті літератури ім.Т.Шевченка НАН України готується до друку чотиритомне наукове видання творів майстра. А матеріалу нагромаджено на дев'ять томів, хоча доробок міг би бути більшим. У радянських концтаборах частину Стусових творів було знищено. Утім, Слово виявилось сильнішим за вежу, яку спалив колись Герострат. А сам поет, віддавши Слово всі свої сили, ліг у ту землю, над якою «гойдається вечора зламана віть».

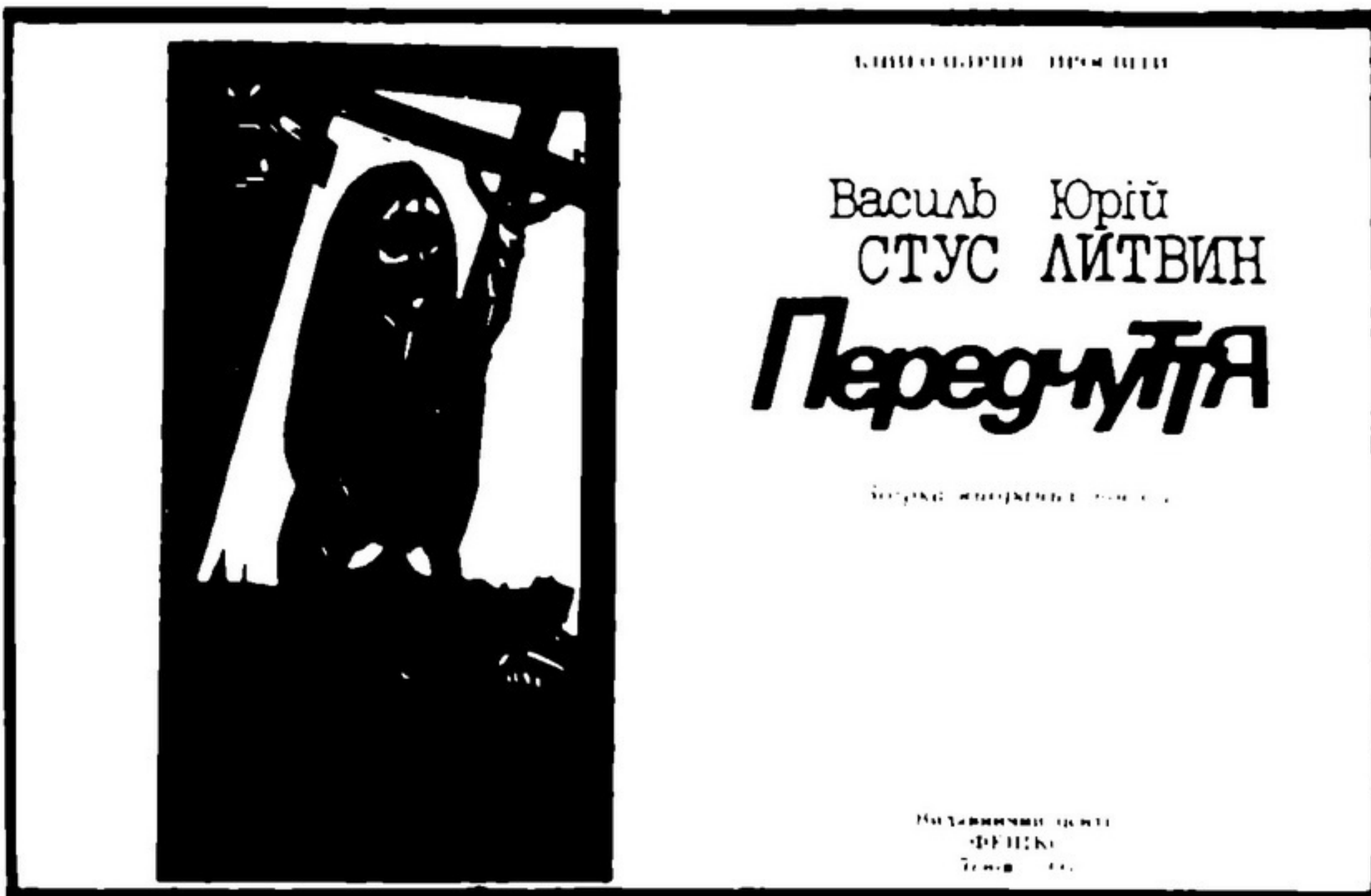
Войченко, відп. редактор Наталя Захарова), який М.Коцюбинська назвала справжнім пам'ятником Стусові.

Вечори пам'яті поета відбулися в багатьох бібліотеках України. У НБУВ ділилися спогадами колишні політ'язні, виконувалися пісні на вірші ювіляра. Вечір, вишукано і професійно зрежисований Дмитром Стусом, вів Є.Сверстюк. Ну, а добродіями виступили не тільки бібліотека, а й учасники концерту: читці, співаки Галина Стефанова, Наталя Озірська, Сергій Мороз, сестри Тельнюк та ін.

Віддаючи належне організаторам заходу, ще раз розумієш необхідність і цінність культурно-просвітницької діяльності бібліотеки, її моральну і

У тих, хто пройшов репресії, але вижив, постійна провина перед тими, хто фізично не здолав тих страшних років.

Ми живемо, а Стуса серед нас немає... Такою була квінтесенція, атмосфера вечора жалоби, вечора пам'яті, присвяченого 60-річчю від дня народження поета, що відбувся в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського і був організований і підготовлений сином поета, Дмитром, та культурно-просвітницьким центром НБУВ. До події КПЦ уперше розгорнув книжкову виставку творів митця, випустив їх каталог (укладачі Ольга Ахова, Ірина

духовну спрямованість, особливо в нинішній ситуації бездуховного відношення до моральних цінностей, коли бідний та інтелігентний допомагає такому ж бідному та інтелігентному, коли саме бібліотека стає духовним осередком, вселяючи до того ж надію на всесильність і невмирущість Великої ідеї, Великої поезії.

Наталя Орач

Проблеми використання досвіду бібліотечно-інформаційної діяльності США в Україні

За ініціативою Інформаційної служби США в Україні та Української бібліотечної асоціації восени 1997 р. відбувся круглий стіл «Входження в світовий інформаційний простір: проблеми використання досвіду бібліотечно-інформаційної діяльності США в Україні» (ведуча – президент УБА к.пед.н. В.Пашкова). Учасники засідання – бібліотечні працівники з різних міст України, викладачі, аспіранти, які протягом останніх років навчалися в США або відвідували Штати, беручи участь у програмах, що їх спонсорують Інформаційне агентство США (USIA), Міжнародна рада наукових досліджень та обмінів (IREX), Міжнародний фонд «Відродження» (МФВ) та ін., група, яка три тижні перебувала в країні за програмою професійних обмінів USIA, вивчаючи організацію роботи американських бібліотек і типів (від національних до публічних у невеликих провінціях).

На засідання були запрошені українські учасники конференцій Американської бібліотечної асоціації (Майамі, 1995; Нью-Йорк, 1996; Сан-Франциско, 1997), щорічної конференції в Іллінойському університеті, присвяченої співпраці України й США.

Директор Полтавської ОУНБ В.Загорсько поінформував про бібліотечний менеджмент, проблеми книгообміну. Заступник директора НБУВ, к.п.н. А.Бровкін висвітлив широке коло проблем бібліотечної справи, пропонуючи активніше використовувати досвід Бібліотеки Конгресу щодо створення каталогів, розробки предметних рубрик.

О.Волохін (Кіровоградська ОУНБ), Тетяна Ярошенко (Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія», НБ НУКМА) спінилися на аспектах автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, створенні електронних каталогів, застосуванні Internet, вибору інформаційно-пошукових мов (ІПМ) та програмного забезпечення, електронних системах захисту фондів; Антоніна Дуцник (Книж-

кова палата України) – на необхідності термінової розробки україномовного варіанта ІПМ та єдиного рубрикатора українською мовою; Ірина Цвіркун (НБ Львівського державного університету ім.І.Франка, НБ ЛДУ), Олена Савкіна (НБ НУКМА) розповіли про вражаюче високу культуру спілкування між бібліотекарем та читачами в США; Людмила Ярема (Центральна бібліотека, м.Стрий, Львівська обл.) поділилася досвідом власної установи з організації рекламних послуг, та радістю щодо віднайденої коштів на передплату періодики.

Директор Тернопільської обласної бібліотеки для юнацтва М.Хмурич підкреслила, що в українських та американських спеціалістів однакові завдання й цілі в організації роботи з молоддю.

Жваву дискусію викликали виступи Тетяни Добенко (КДУКМ), Ірини Левченко (НБ ЛДУ), Наталі Ясько (бібліотека Американського Дому в Києві), Ірини Саєнко (ДІБ України) щодо викладання бібліотечних дисциплін у нашій державі. Доповідачі пропонували теми нових посібників і називали американські підручники, які, на їхню думку, належить перекласти й видати в Україні.

Про особливості бібліографічної роботи в бібліотеках США розповіли викладачі к.п.н. Віра Загуменна (КДУКМ) та Ярослава Сошинська (Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут»), головний бібліограф НПБ України Валентина Кононенко. У США їх вразила атмосфера поваги до бібліотек і бібліотекарів, хоча був період, коли й там культурно-освітні установи перебували в такому ж занедбаному стані, як нині в Україні. Але бібліотеки змогли довести, що саме в них суспільство одержує доступ до інформації, до знань, необхідних для його розвитку.

На засіданні виступили представники USIA, IREX, МФВ, тих установ, які сприяють розвитку бібліотечної справи в Україні.

Йшлося, зокрема, про умови відкритих конкурсів для участі в програмах обміну науковцями (Regional Scholar Exchange Program) і «Сучасні проблеми» USIA.

Усіх бажаючих було запрошено взяти участь у конкурсі на здобуття стипендій ім.Фулбайта для проведення наукових досліджень або читання лекцій в університетах США. Цій програмі вже понад 50 років. За сім років у ній спробували свої сили близько 90 українських науковців. У 1998/99 акад. рр.

нашим ученим буде надано щонайменше 15 стипендій. Серед пріоритетних тем було визнано організацію бібліотечно-інформаційної освіти.

Особливий інтерес у присутніх викликало повідомлення про запропоновані IREX спеціальні проекти в галузі бібліотечногознавства та інформації. Кожен з учасників круглого столу отримав пакет документів, де висвітлюються мета цих програм, умови участі в них, вимоги щодо оформлення необхідних паперів (бажаючі брати участь у міжнародних програмах можуть ознайомитися з умовами, інструкціями щодо оформлення документів у залі бібліотечногознавства НПБ).

Дана Ашер запропонувала активніше впливати на політику й законотворчу діяльність владних структур України, безпосередньо звертаючися через депутатів у кожному окрузі до Верховної Ради. Можливо, хоч це примусить владу повернутися обличчям до проблем книгозбірень.

Начальник відділу бібліотек Міністерства культури і мистецтв України Тетяна Прокошева окреслила основні напрями державної політики в галузі бібліотечної справи.

Учасники круглого столу висловили подяку Американському Дому в Києві, його директору Віктору Китастому, Валентині Пашковій, Ользі Кречотень за своєчасність організації, створення невимушеної ділової атмосфери, яка панувала під час роботи.

*Валентина Кононенко,
головний бібліограф НПБ України*

Євразійський міст до НБУВ

У НБУВ відбулася зустріч керівника бюро Шиллерівського інституту (Дюссельдорф, Німеччина) пана Карла-Міхала Вітта з представниками бібліотечної громадськості столиці України – Києва.

Шиллерівський інститут було засновано 1974 р. в Німеччині і США для підтримки культурних зв'язків між цими

країнами. Встановилися тісні контакти. Досліджується музика, поезія, вживаються заходи для їх поширення. Як установа гуманітарного спрямування, інститут прагне до «естетичного виховання людства», що було своєрідним кредо видатного німецького поета, професора Ієнського університету Ф.Шиллера (1759–1805). Таке виховання неможливе без розвитку бібліотек.

Німецька громадськість, за словами нашого гостя, дискутує: чим є тепер сучасна книгозбірня – центром культури чи центром інформації? Більшість схиляється до другого.

Комунікаційне суспільство є метою цивілізованої держави, підкреслив промовець. Але культура ніколи не перебувала в такій глибокій кризі. Учні закінчують школи неграмотними, бо держава заощаджує на бібліотеках. Студенти протестують, оскільки університетські книгозбірні зовсім не мають коштів на передплату нової фахової літератури, спеціальних журналів, де висвітлюються досягнення науки, а без цього неможлива підготовка висококваліфікованих кадрів.

Нерідко, розповідає п. К.-М.Вітт, семінарські групи переповнені й сягають 20–30 осіб. Не вистачає не тільки книжок, а й викладачів.

Земля прямує до епохи інформації. І дехто з політиків, не розуміючи такої концепції, огульно каже, нам не потрібні книжки, нам потрібні лише комп'ютери.

Для американців, скажімо, звичне явище, коли поряд з банком будується в'язниця. В Європі (що, відчувається, ближче промовцю), спостерігається інша картина: церква, театр, ратуша, бібліотека. «Тепер частіше, – зітхає Вітт, – дискотека». Але він вірить, що знову настане час бібліотек. Причини занепаду він вбачає в тому, що учнів та студентів не вчать логічно мислити, підручники подають готові результати, переповнені вторинною інформацією.

Зазначимо, що п.Вітт, судячи з його способу мислення, людина широко ерудована в галузі гуманітарних дисциплін, особливо добре розуміється на філософії, літературі. І це дає йому змогу орієнтуватися в загальних проблемах людства.

Він вважає, що цивілізація стоїть на порозі нового ренесансу. Настанню цього часу сприятиме перетворення бібліотек на осередки, де панує культура, а не тільки одержується інформація. А вона теж має бути повнокровнішою. Скажімо, викликає занепокоєння погіршення стану з перекладом літератури. К.-М.Вітт

описав невтішну ситуацію: сьогодні Німеччина має спотворену думку про Україну, по суті нічого не знає про її історію, її видатних діячів і мислителів, науку, культуру, літературу. Дехто ще може назвати найвідоміших росіян: Солоньова, Флоренського, Менделєєва... Про українських учених, філософів навіряд чи навіть ерудовані зможуть підтримати розмову. І не тому, що Україною ніхто не цікавиться, просто немає потрібної літератури в жодній бібліотеці. Але наш гість вірить, що віднайдуться сили для подолання критичної ситуації.

Пан К.-М.Вітт замислюється над тим, як здійснити переворот у свідомості пересічної людини, звернути її до пізнавальної літератури. Він намалював присутнім дуже знайому всім печальну картину негативних змін на ринку книжкової продукції. Сьогодні в Німеччині, виявляється, продаються книги в основному езотеричного, культового, містичного, язичницького напрямів (аналогічна ситуація і в Україні). Класика не випускається (як же це нам знайомо!), не читається (тут додамо: у нас ті, хто читав би, не мають коштів на придбання), не має попиту (теж відомо...), вкривається пилюкою в бібліотеках (у нас хоч цього немає).

Отже, ми набагато більше схожі один з одним, ніж це уявляємо. Але краще б ця схожість була в іншому.

Пригадується енциклопедична довідка про Дюссельдорф. Це – одне з найбільших економічних та культурних міст Німеччини, де функціонують інститути, академії, музеї, є консерваторія, оперний театр. А згадки про бібліотеки нема. Але, зауважує п.Вітт, в ХХІ ст. Німеччина будуватиме нові міста, тоді постануть і нові бібліотеки. Тим часом Шиллерівський інститут пропонує створити *Євразійський міст*, який міг би здійснювати великі інфраструктурні проекти. Його представники доклавуть усіх зусиль, щоб залучити уряд США до проблем розв'язання духовної кризи.

– Євразійський міст, – вважає п.Вітт, – позитивно вплине і на становище в Україні. – Не тільки українським, а й усім бібліотекам світу потрібні інвестиції. І ми хочемо переконати в цьому сучасних політиків. Якщо вони не проведуть потрібних реформ, ми обиратимемо інших.

Із запитаннями до гостя звернулися В.Матусевич, В.Омельчук, М.Омельченко, Т.Павлуша, Н.Солонська, А.Бровкін, Н.Стрішенець.

Завершуючи зустріч, генеральний

директор НБУВ, академік НАН України О.Онищенко підкреслив виховну роль бібліотек, підтримав ідею концепції бібліотеки майбутнього і висловив сподівання щодо подальшої співпраці з Шиллерівським інститутом, який надає НБУВ деяку літературу. Розв'язанню проблеми виходу з духовної кризи сприяв би, на думку проф.О.Онищенко, меморандум Шиллерівського інституту до керівників усіх держав, що піднесло б бібліотечну справу на якісно новий щабель.

Герої Шиллера відстоювали засади самовідданого служіння людству. Ці принципи поборюють і бібліотеки і тому співпраця на такому благодатному підґрунті повинна дати свої плоди.

Наталія Орач

Гончарська книгозбірня інформує

Державний музей-заповідник українського гончарства в Опішному – унікальний науково-дослідний і культурний центр дослідження та популяризації українського гончарства. Це, власне, «філософська школа з книгозбірнею», спеціалізована бібліотека, де знаходиться найбільша в республіці збірка літератури з проблем українського та світового гончарства. Фонди нашої бібліотеки дедалі зростають, змінюється її структура. Маємо науковий, навчальний і масовий сектори. Зі створенням Дитячої школи-колегіуму, що є структурним підрозділом музею-заповідника, навчальний сектор отримав нові посібники. Масовий (колишня дитяча й доросла школи містечка) – змогу поповнити свої фонди літературою художньою та спеціалізованою з проблем гончарства. Об'єднання бібліотек не лише розширило поле діяльності закладу, а й надало більшу можливість постійним читачам користуватися книжковими масивами. Книгозбірня оформила багатоаспектну передплату періодичних видань на 1998 р.: література з проблем виховання, культури, освіти, науки, мистецтва, сус-

пільно-політичних питань. Нещодавно діаспорний фонд книгозбірні поповнився подарунком п.О.Шевченка (США), підшивкою журналу «Ceramics arts and crafts» (1975–1995).

Останнім часом проведено змістовні зустрічі з Є.Дударем, О.Дмитренком, І.Власенком, П.Ганжею. Відбувся ювілейний вечір нашого відомого земляка, д.філос.н. Л.Сморжа. Було підготовлено виставку його наукових праць. Влаштовуються виставки до знаменних та пам'ятних дат. Остання – «Обряди – скарби народу» висвітлювала звичаї, обряди українського народу.

*Наталія Олійник,
наук. співробітник
Гончарської книгозбірні України*

Бібліотеки: нові часи, нові можливості

У Національній парламентській бібліотеці України 15–17 грудня 1997 р. відбувся україно-російський семінар «Бібліотеки: нові часи, нові можливості» у відповідності до міжнародної програми «Професійний розвиток російських і українських бібліотекарів» (див.: Бібл. вісн. – 1996. – №2). Семінар організований УБА, НПБ, Інформаційною службою США за сприяння Міжнародного фонду «Відродження».

Учасники семінару (фактично близько 50) представляли різні регіони України (Київ і Київську область, Харків, Житомир, Донецьк, Чернігів, Дніпропетровськ, Суми та ін.), бібліотеки різних систем і відомств – системи Міністерства культури і мистецтв України – обласні наукові, міські, районні (для дорослих і дітей), навчальних закладів – вищих та середніх, спеціальні, в тому числі Центральну бібліотеку Українського товариства сліпих, Центральну наукову сільськогосподарську.

Обговорювалися сучасні можливості вдосконалення бібліотечного обслуговування читачів на основі застосування прогресивного американського досвіду. Щодо доцільності такого запровадження в Україні та Росії поділилися

своїми міркуваннями українські та зарубіжні бібліотекарі, які стажувалися в США в Мортенсон-центрі міжнародних бібліотечних програм Іллінойського університету під керівництвом проф. М.Текс Чолдін.

15 грудня учасники семінару відвідали Інформаційну службу США та зустрічалися з аташе з питань культури Посольства США в Україні Грегорі Орромом. Про мету і діяльність Інформаційно-ресурсного центру (ІРЦ) розповів його директор О.Пастухов. Створений на базі Бібліотеки Дому Америки в Києві ІРЦ надає інформацію, що розкриває аспекти соціально-політичного, економічного та культурного життя США. Були продемонстровані можливості Інтернет, баз даних, друкованих довідкових та бібліографічних ресурсів, котрі накопичуються та використовуються в центрі для задоволення потреб користувачів.

Координатор програми від України В.Пашкова спинилась на актуальних проблемах розвитку бібліотек у сучасних умовах, відзначила можливість вивчення прогресивного зарубіжного досвіду для вдосконалення діяльності бібліотек; розповіла про проект «Професійний розвиток російських і українських бібліотекарів» та його реалізацію – семінари, що відбулися в 1996–1997 рр. у Харкові, Москві, Криму, Белгороді, Ростові-на-Дону, про роль Мортенсон-центру міжнародних бібліотечних програм, Всеросійської бібліотеки іноземної літератури ім. М.І.Рудоміно (ВБІЛ) у розробці концепції цього проекту та його реалізації, про етичні засади бібліотечної справи й етику бібліотекаря в демократичному суспільстві, про досвід розробки та запровадження кодексів етики бібліотечними асоціаціями США, Великої Британії, Франції, України.

Учасників семінару привітав генеральний директор НПБ, віце-президент УБА А.Корнієнко.

«Бібліотеки та доступ до інформації. Проблеми цензури й інтелектуальної свободи» – тема виступу завідділом літератури іноземними мовами Ростовської державної публічної бібліотеки А.Гулянц.

Н.Удовиченко, завідділом бібліотеки Симферопольського університету, проаналізувала досвід американських бібліотек з обслуговування різних груп населення.

Заступник директора Наукової бібліотеки Харківського державного університету І.Левченко розповіла про сучасні інформаційні технології та їх за-

стосування в бібліотеках, про досвід цієї роботи в США та Україні, зокрема в бібліотеці ХДУ.

Засідання 16 грудня було присвячене проблемам фандрайзингу (пошуку позабюджетних джерел фінансування). Координатор програми «Професійний розвиток російських і українських бібліотекарів» заступник директора ВБІЛ Є.Росинська розповіла про досвід цієї діяльності в російських, американських, британських бібліотеках. З особливим зацікавленням учасники прослухали та обговорили методику написання пропозицій для фінансування бібліотечної діяльності.

Завсектором розвитку та зв'язків з громадськістю Белгородської публічної бібліотеки В.Чугаєва проаналізувала створення позитивного іміджу бібліотеки в суспільстві, техніку та мистецтво фандрайзингу для них.

Координатор Міжнародного фонду «Відродження» Л.Грива відзначила пріоритети фінансової підтримки бібліотечної діяльності МФВ та Бібліотечною програмою Інституту відкритого суспільства (Будапешт), охарактеризувала переваги проектів українських бібліотек, фінансово підтриманих у 1997 р.

До семінару організатори підготували копії публікацій з розглядуваних тем в українських та російських спеціальних виданнях, брошури з відомостями про благодійні фонди, що працюють в Україні та ін.

*Валентина Пашкова,
к. пед. н., доцент, президент
Української бібліотечної асоціації*

До 125-річчя від дня народження видатного українського письменника, історика і критика літератури, громадського та культурного діяча, педагога Богдана Лепкого (1872-1941) відділом зарубіжної україніки НБУВ було організовано виставку його книг.

Біла зима Володимира Сосюра (1898-1965)

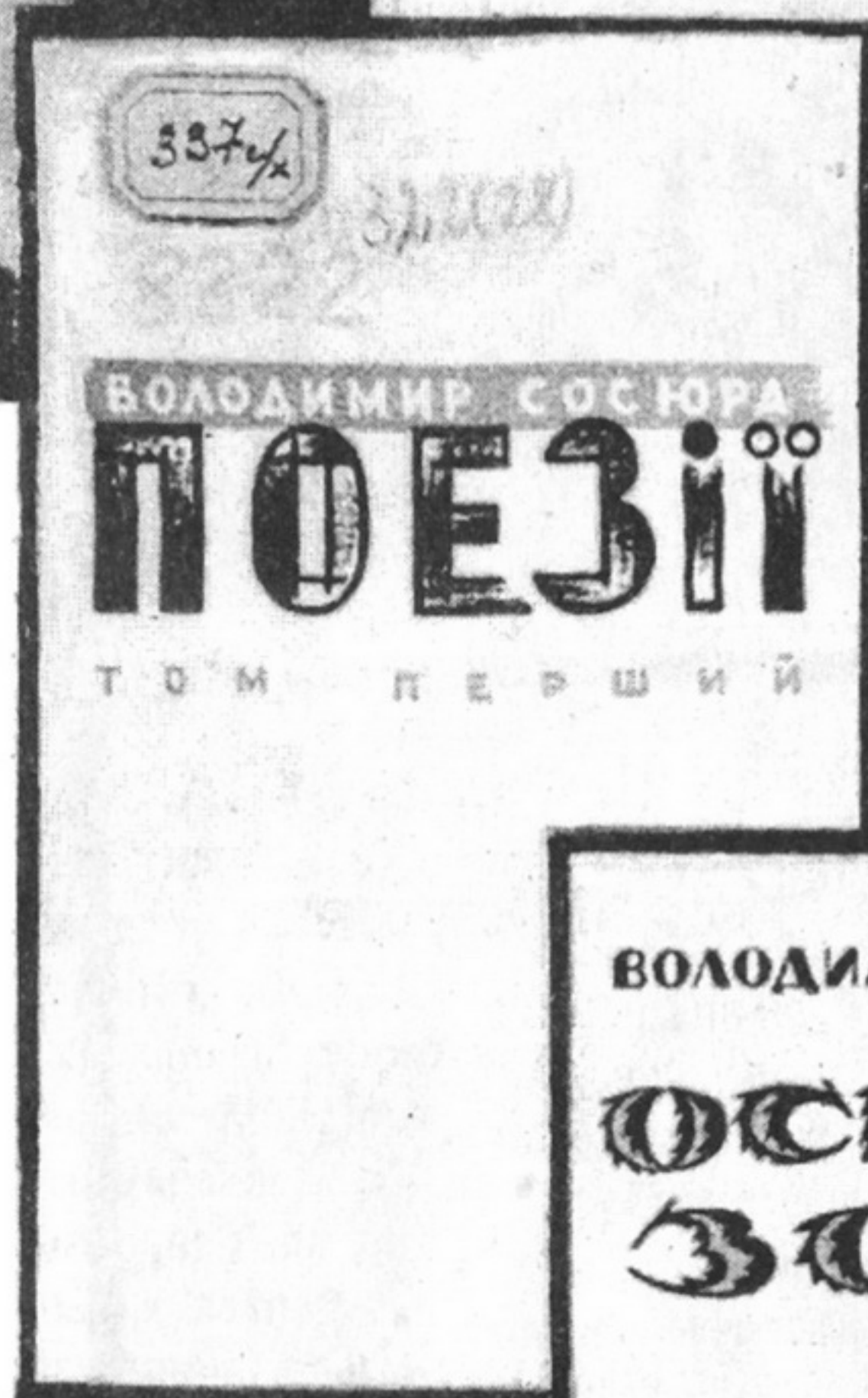
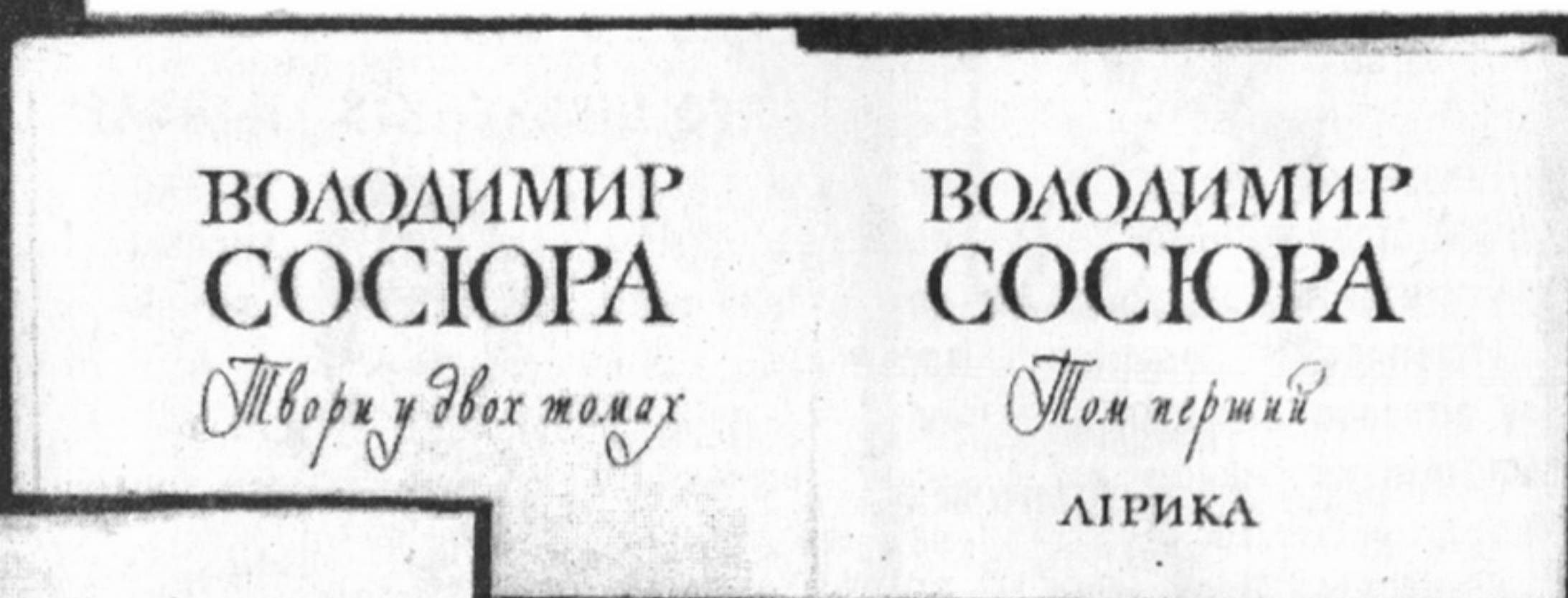

батьківщині митця з цією літературою. В жодній книгарні, мовляв, навіть у Києві нічого не знайшов.

Так, колись радянська влада жорстоко (наслідки даються взнаки й зараз) обійшлася зі своїм вірним поетом, який спочатку щиро її прийняв, піддаючися масовому безоглядному рухові в «Червону зиму», а потім його тонке вразливе серце схаменулося. Одним із перших представників красного письменства Сосюра відчув вітер революції, перемішаний з кривою піною сфабрикованих сталінських процесів. Не підпав під них випадково: загнаний у кут

безвиході, перебуваючи на межі психічного захворювання, потрапив у лікарню. Так почалася його «біла зима». Втрачаючи друзів, близьких, більше як революційний поет не піднявся, зате залишився видатним поетом України.

Творчість В.Сосюра широкий загал знає погано, хоча його ім'я, як то кажуть, «на слуху». Найкращі твори давно не перевидавалися. Влада комуністів відвернулася від поета, а нової України – ще не повернулася до нього. Тому найповніше пізнати творчість митця можна, мабуть, тільки в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадсь-

У відкритому листі «Де взяти твори В.Сосюра» (6.1.98) до редакції газети «Літературна Україна» доц. Слов'янського педагогічного інституту, лауреат обласної літературної премії ім.В.Сосюра В.Романько запитує (і це особливо парадоксально), де можна дізнатися, що вийшло нового про поета, чи перевидаються його твори, яким чином студенти вузу можуть ознайомитися на

кого. До 100-річчя від дня народження В.Сосюра культурно-просвітницький центр бібліотеки підготував ґрунтовну книжкову виставку, де були представлені й раритетні видання (поєми «Мазепа», «Перстень» та ін.).

Наш кор.

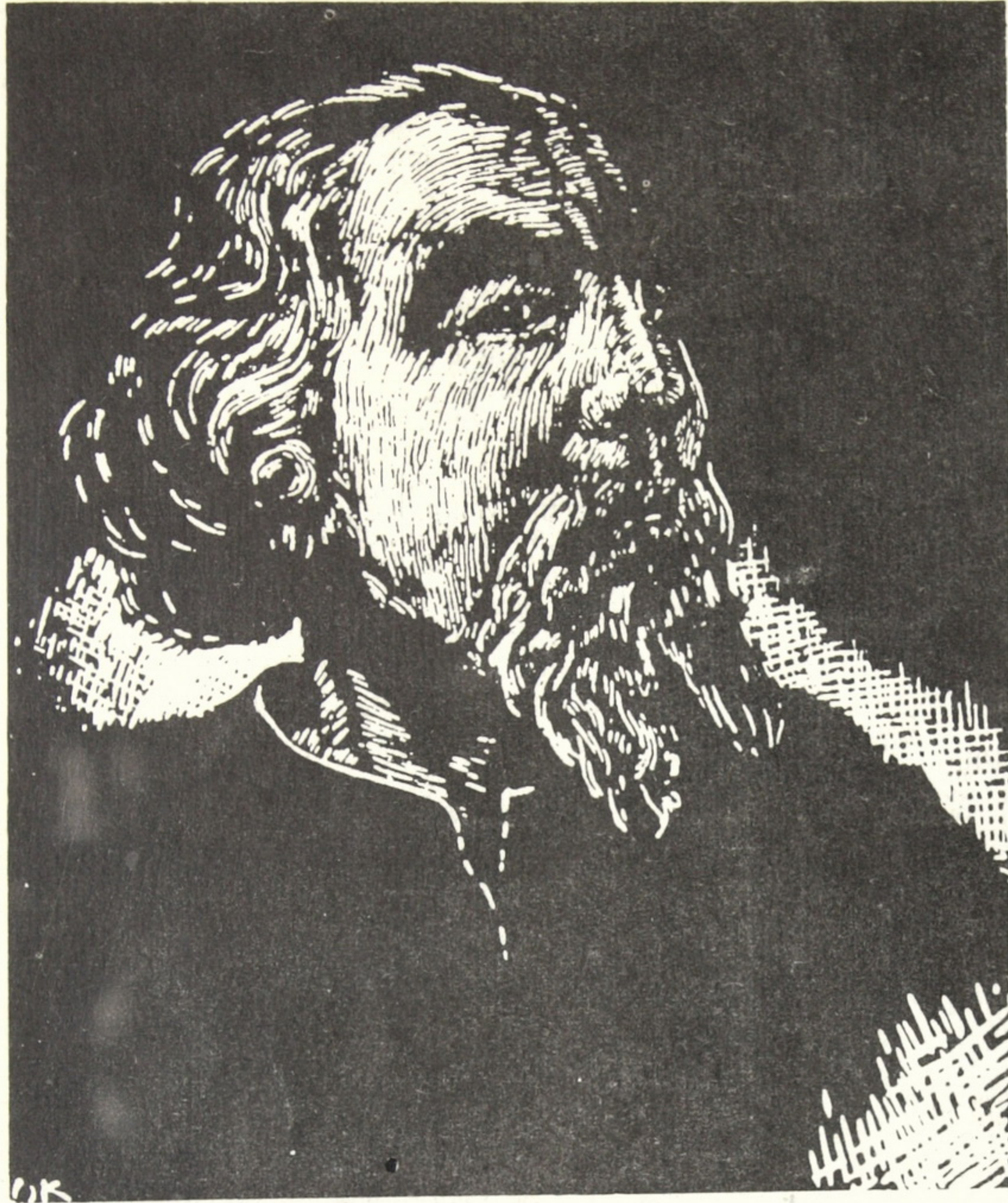
До стор. 40. Художник М.І.Стратілат

На першій сторінці обкладинки:

Академік НАН України Петро Петрович Толочко (нар. 1938 р.) - відомий український історик, археолог, киевознавець, багатолітня праця та творчі пошуки якого спрямовані на дослідження історії нашої Батьківщини, зокрема її столиці - Києва. Автор 270 наукових праць, з них - 12 монографій, редактор академічного журналу «Археологія» і науково-популярного та літературного часопису «Київська старовина».

Майстри художнього оформлення книги

Олена Львівна Кульчицька (1877-1967) - народний художник УРСР з 1956 р. Закінчила 1908 р. художньо-промислову школу у Відні. З 1948 - професор Львівського політехнічного інституту. Лауреат Державної премії ім.Т.Г.Шевченка у 1967 р. Автор багатьох ілюстрацій до книг.

- І.Федоров. Дереворит, 1948.
- Гуцул газда. Лінорит. 1935.
- Жінка зі снопом. 1939.
- Мати. Лінорит. 1930.